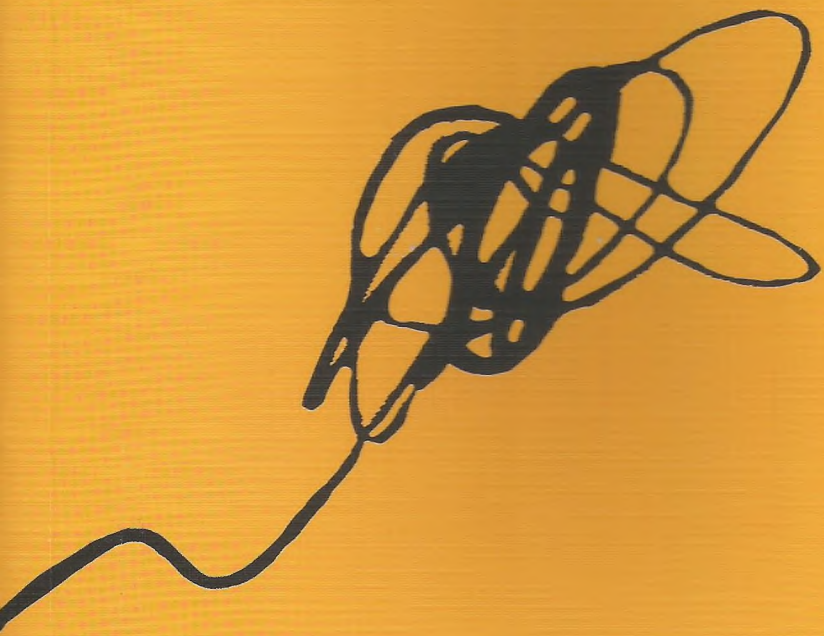
Kötülüğün Şeffaflığı

Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme

Jean Baudrillard

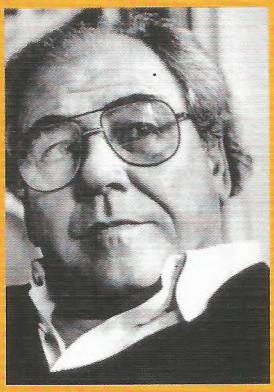
Fransızcadan Çeviren: Işık Ergüden

Lacivert Kitaplar

AYRINTI

8. BASIM

Baudrillard, *Kötülüğün Şeffaflığı* adlı bu eserinde, Batı'yı var eden temel kavramlardan olan gelişme, ilerleme ve kendini koruma ilkesinin, her yerde, yok oluşun ve ölme halinin sürekliliğine dönüştüğünü gösterir. 1960'ların "cinsel devrim"i, cinsel özgürlüğe değil; travestiliğin hükümranlığına, kadın ve erkek kategorilerinin birbirine karışmasına yol açmıştır. "Sanatta devrim" ile iyi ve kötü gibi estetik düzeye dair kategoriler terk edilerek "kötünün de kötüsü" türünden trans-estetik kopyalar hayatlarımızı doldurmuştur. Sibernetik devrim, makine ile insan arasındaki ayrımı makine lehine ortadan kaldırmış; politikanın sonuna yol açan "politik devrim" ise eski politik biçimlerin simülasyonu olan "trans-politika"nın egemenliğini kurmuştur...

Batı'nın politik bağışıklık sistemi, kendi bünyesindeki virüsler nedeniyle tehdit altındadır. Sömürgecilikten bu yana, farklı olanı ve "öteki"ni yok etmiş olan Batı, artık "aynı"nın aynasında, kendi kendinden üreyen ve türeyen cinsiyet ve zihniyetleriyle birbirinin kopyası olan bireylerin dünyasıdır. Artık "öteki cehennemi"nde değil, kendi cehenneminde yaşayan bu insanın bir diğerinde keşfedebileceği hiçbir şey kalmamıştır; çekici tek şey nesnelerdir...

Geçmişte Batı'nın sayısız kötülük tohumu gönderdiği "öteki dünya" olan Üçüncü Dünya da bugün, yıllarca benimsemiş gibi gözüktüğü modern değerleri reddedişiyle Batı'dan rövanşı almanın peşindedir...

Kendisini "kuramsal terörist ve nihilist" olarak tanımlayan Baudrillard'ın bu eseri, insanın ve insanlar arası ilişkilerin yok oluşuna bir ağıt, bir çığlıktır. Seçimi insandan yana olan ve bu çığlığı güçlendirip bir karşı çıkış manifestosuna dönüştürmek isteyen herkesin okuyarak, düşünerek ve tavır alarak katılabileceği bir eser...

AYRINTI • LACİVERT
ISBN 978-975-539-572-2
9 789755 395722
KDV'den muaftır.
22 ₺

JEAN BAUDRILLARD

Çağımızın önde gelen entelektüel figürlerinden, Fransız felsefeci ve toplumbilimci, postmodern yönelimleriyle dikkat çeken toplum ve kültür eleştiricisi Jean Baudrillard, 1929 yılında Reims'te doğdu. Bir memur ailesinin çocuğu ve ailenin üniversiteye giden ilk üyesiydi. Sorbonne Üniversitesi'nde Alman edebiyatı okudu. Bir lisede Almanca öğretmenliği yaparken, Nanterre Üniversitesi'nde Henri Lefebvre ile çalışmaya başladı. Burada doktora tezini tamamladı. Bertolt Brecht'in şiirlerini, Peter Weiss'ın tiyatro oyunlarını ve Wilhelm E. Mühlmann'ın "Üçüncü Dünya'nın Devrimci Cennetleri"ni çeviren yazar, ders ve konferans vermek üzere başta ABD ve Japonya olmak üzere dünyanın pek çok ülkesini ziyaret etti. Son yıllarda İsviçre'deki European Graduate School'da ders verdi.

Günümüz düşün dünyasının en "çarpıcı" isimlerinden olan Baudrillard, kitaplarında esas olarak simülasyon, yığınların zihniyeti, "öteki", baştan çıkarma gibi konuları ele aldı. Üretimin, rasyonel bir etkinlik olmadığını ileri sürdü; tüketicinin, reklam vb yollarla aldatılmasını göz boyayıcı bir oyun ve hem üretimi hem de tüketicinin isteğini tehdit eden bir öğe olarak yorumladı.

Körfez Savaşı sırasında Fransız televizyonunda görüşlerine en çok başvurulan düşünür olarak kitle iletişim araçlarında bir "star" haline geldi. Körfez Savaşı'ndan önce gerçekte savaş olmayacağı kehanetinde bulunmuş, savaşın ardından da haklı çıktığını iddia etmişti. İnsanların bir amaç uğruna çarpışarak öldükleri savaşın gerçekliğinin yerini, aslında savaşın olmadığı bir dünyada televizyon ekranlarından bütün dünyaya gösterilen bir "kopya" savaş almıştı.

İtalya, Meksika, Brezilya ve Japonya gibi ülkelerde yapıtlarının büyük bir bölümü çevrilmiştir. Türkçedeki ilk kitabı *Metinler ve Söyleşiler* (G.S. Fakültesi Yay., İzmir, 1988), çeşitli yapıtlarından alınmış metinlerin çevirisidir. Uzun süredir kanserle savaşmakta olan Baudrillard, 6 Mart 2007 tarihinde Paris'te hayata veda etti. Öldüğünde 77 yaşındaydı.

Başlıca yapıtları: *Le Système des Objets* (1968); *La Société de Consommation* (1970; *Tüketim Toplumu*, Çev. Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 1997); *Pour une Critique de l'Économie Politique du Signe* (1972); *Le Miroir de la Production* (1973; *Üretimin Aynası*, Çev. Oğuz Adanır, Dokuz Eylül Yayınları, 1998); *L'Échange Symbolique et la Mort* (1976; *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002); *Oublier Foucault* (1977; *Foucault'yu Unutmak*, Çev. Oğuz Adanır, Dokuz Eylül Yayınları, 1998); *L'effet Beaubourg* (1977); *A l'Ombre des Majorités Silencieuses* (1978; *Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, 2003); *Le P.C. ou les Paradis Artificiels du Politique* (1978); *De la Séduction* (1979; *Baştan Çıkarma Üzerine*, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, 2001); *Simulacres et Simulation* (1981; *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, 2003); *Les Stratégies fatales* (1983; *Çaresiz Stratejiler*, Çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002); *La Gauche Divine* (1984); *Amérique* (1986; *Amerika*, Çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, 1996); *L'autre par lui-même* (1987); *La Transparence du Mal* (1990; *Kötülüğün Şeffaflığı-Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2004); *Cool Memories I, II* (1990; *Siyah Anlar*, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, 1999); *La guerre du Golf n'a pas eu lieu* (1991); *L'illusion de la fin* (1992); *Le crime parfait* (1994; *Kusursuz Cinayet*, Çev. Necmettin Sevil, Ayrıntı Yayınları, 1998); *Cool Memories III-1995, IV-2000* (1990-2000; *Cool Anılar*, Çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, 2002); *Ecran total* (1997; *Tam Ekran*, Çev. Bahadır Gülmez, Yapı Kredi Yay., 2001); *L'Echange impossible* (1999, *İmkânsız Takas*, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, 2005); *Mots de Passe* (2000; *Anahtar Sözcükler*, Çev.Oğuz Adanır, Leyla Yıldırım, Paragraf Yayınları, 2005); *D'un fragment l'autre-Entretiens avec François L'Yvonnet* (2001; *Bir Parçadan Diğerine-François L'Yvonnet ile Söyleşi*, Çev. Yaşar Avunç, İnkılap Kitabevi, 2005); *Le Pacte de lucidité ou l'intelligence du Mal* (2004; *Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, 2005).

Ayrıntı: 117
Lacivert Kitaplar Dizisi: 19

Kötülüğün Şeffaflığı
Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme
Jean Baudrillard

Fransızcadan Çeviren
Işık Ergüden

Yayıma Hazırlayan
Melih Başaran

Düzelti
Canan Dilâ

Çeviride Kullanılan Metinler
La Transparance du Mal
Essai sur les phénomènes extrêmes
Éditions Galilée / 1990

The Transparency of Evil
Essays on Extreme Phenomena
İngilizce'ye Çeviren: James Benedict
Verso / 1993

© Éditions Galilée

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak İllüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Cet ouvrage, publié dans le cadre du programme d'aide à la publication, bénéficie du soutien du Ministère des Affaires Etrangères, de l'Ambassade de France en Turquie et du Centre Culturel et de Coopération Linguistique d'Istanbul.

Çeviriye destek programı çerçevesinde yayımlanan bu yapıt, Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın, Türkiye'deki Fransa Büyükelçiliği'nin ve İstanbul Fransız Kültür Merkezi'nin desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

Baskı ve Cilt
Deren Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. No: 9/Z
Merkez Köyü / Merkez Bucağı / Beylikdüzü / İstanbul
Tel.: (0212) 875 48 86-87
Fax: (0212) 875 48 88
Sertifika No.: 34011

Birinci Basım *1995*
Sekizinci Basım *2020*
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-572-2
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hocapaşa Mah. Dervişler Sok. Dirikoçlar İş Hanı
No: 1 Kat: 5 Sirkeci – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Jean Baudrillard

Kötülüğün Şeffaflığı

Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme

LACİVERT SERİSİ

ÖPÜŞME
Metafizikten Erotiğe
Adrianne Blue

KAHKAHA BENDEN YANA
Sören Kierkegaard

ARİSTOS
Yaşam Üzerine Notlar
John Fowles

SALOME
Yaşamı ve Yapıtları
Angela Livingstone

BAŞTAN ÇIKARMA ÜZERİNE
Jean Baudrillard

BENİ AYAKTA GÖMÜN
Çingeneler ve Yolculukları
Isabel Fonseca

GECE
Gece Hayatı, Gecenin Dili, Uyku ve Rüyalar
A. Alvares

COOL
Bir Tavrın Anatomisi
Dick Pountain & David Robins

COOL ANILAR III - IV (1990-2000)
Jean Baudrillard

KENDİNİ ALDATMA
Herbert Fingarette

GÖĞÜ DELEN ADAM
Papalagi

ŞÖHRET
Chris Rojek

KÖTÜLÜĞÜN ŞEFFAFLIĞI
Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme
Jean Baudrillard

APTALLIK ANSİKLOPEDİSİ
Matthijs van Boxsel

ÖPÜŞME, GIDIKLANMA
VE SIKILMA ÜZERİNE
Hayatın Didiklenmemiş Yanlarına Dair
Psikanalitik Denemeler
Adam Phillips

KARŞILIKSIZ AŞK
Kovalamak ve Kovalanmak Üzerine
Gregory Dart

BİR ÇİFT SÖZ
Julian Barnes

İMKÂNSIZ TAKAS
Jean Baudrillard

COOL ANILAR V (2000-2004)
Jean Baudrillard

MASUMİYETİN AYARTICILIĞI
Pascal Bruckner

SON MEKTUP
Bir Aşk Hikâyesi
André Gorz

DİKİZLEME GÜNLÜĞÜ
Hal Niedzviecki

BEN ÖZELİM
Hal Niedzviecki

KORKULACAK BİR ŞEY YOK
Julian Barnes

ÖMÜR BOYU ESENLİK
Mutluluk Ödevi Üzerine Bir Deneme
Pascal Bruckner

GÜNAH KEÇİSİ
Charlie Campbell

DİVANIMDAKİ ERKEKLER
Dr. Brandy Engler & David Rensin

AŞK ÜZERİNE BİR DİYALOG
Eve Kosofsky Sedgwick

OKUMADIĞINIZ İÇİN
TEŞEKKÜR EDERİZ
Dubravka Ugresiç

ÇOKAŞKLILIK
Thomas Schroedter & Christina Vetter

KOMŞUM SADE
Alçak Filozof İle Birlikte
Pierre Klossowski

TEMBELLİK HAKKI
1848 "Çalışma Hakkı"nın Çürütülmesi
Paul Lafargue

PENCEREMDEN
17 Deneme + 1 Kısa Öykü
Julian Barnes

Since the world drives to a delirious state of things,
we must drive to a delirious point of view.

Dünya çılgın bir seyir aldığına göre biz de
dünyaya ilişkin çılgın bir bakış açısı edinmeliyiz.

Uçlardansa aşırılıklarda telef olmak yeğdir.

İçindekiler

— Orji sonrası 9
— Trans-estetik 20
— Trans-seksüel 26
— Trans-ekonomik 31
— Aşırı-iletken Olaylar 41
— İşlemsel Temizlik 49
— Fotokopi ve Sonsuz 56
— Korunma ve Zehirlilik 65
— İtki ve Tepkime 76
— Terörizmin Aynası 80
— Peki O Halde Kötülük Nereye Gitti? 86
— Ölüler Sergisi 94
— Enerjinin Yazgısı 104
— Lanetli Pay Teoremi 110

Kökten Ötekilik

— Kendi Cehennemi 117
— Farklılık Melodramı 127
— Uzlaşmazlık 141
— Kökten Egzotizm 148
— Venedik Takibi 159
— Viral Konukseverlik 164
— İrade Sapması 167
— Tuhaf Cazibe Olarak Nesne 174

Orji Sonrası

İçinde bulunduğumuz güncel durumu nitelemek gerekseydi, bir orji sonrası hali derdim. Orji, tam da modernliğin patladığı andır; her alandaki özgürlüğün patladığı andır: Politik özgürleşme, cinsel özgürleşme, üretici güçlerin özgürleşmesi, yıkıcı güçlerin özgürleşmesi, kadının, çocuğun, bilinçdışı itkilerin özgürleşmesi, sanatın özgürleşmesi. Tüm temsil ve karşı-temsil modellerinin göklere çıkarılması. Bu tam bir orjidir; gerçeğin, ussalın, cinselin, eleştirel ve karşı-eleştirelin, büyümenin ve büyüme krizinin orjisidir. Nesne, gösterge, ileti, ideoloji ve zevklere ilişkin her türlü sanal* üretim ve aşırı üretim yollarını katettik.

* Sanal (virtuel): Sözlük anlamı, "gerçekte yeri olmayıp zihinde tasarlanan ya da kuvve halinde (potansiyel olarak) bulunan, fiili olmayan" anlamına gelen bu kelime; bilgi-işlem alanında, "kullanılan fiziksel ve mantıksal yapıdan bağımsız olarak, işlevsel açıdan kullanıcıya sunulan olanak" anlamındadır. (ç.n.)

Şimdi her şey özgür, kartlar açıldı ve hep birlikte asıl sorunla karşı karşıyayız: ORJİ BİTTİ, ŞİMDİ NE YAPACAĞIZ?

Artık yalnızca orji ve özgürleşme simülasyonu* yapmak, hızlanarak aynı yönde gidiyormuş gibi görünmek geliyor elimizden; oysa gerçekte boşlukta hızlanıyoruz, çünkü özgürleşmenin tüm hedeflerini çoktan ardımızda bıraktık. Bugüne kadar yakamızı bırakmamış ve bizde saplantı haline gelmiş olan şey tam da peşine düştüğümüz tüm bu sonuçların, tüm göstergelerin, tüm biçimlerin, tüm arzuların elimizin altında hazır kullanılabilir halde olması durumuydu. Ne yapmalı o halde? Simülasyon durumudur bu; bütün senaryolar gerçek ya da sanal olarak [kuvve halinde] önceden vuku bulduklarından tüm bu senaryoları yeniden oynamaktan başka bir şey gelmez elimizden. Ütopya gerçekleşti; tüm ütopyalar gerçekleştiği halde, tuhaf bir şekilde, sanki gerçekleşmemişler gibi yaşamayı sürdürmek gerekiyor. Ama madem bu ütopyalar gerçekleşti ve bunları gerçekleştirme umudunu artık taşıyamayacaksak, yapabileceğimiz tek şey, bitip tükenmez simülasyonlar içinde onları hiper-gerçekleştirmektir. Çoktan arkamızda bıraktığımız, ama yine de bir tür kaçınılmaz umursamazlık içinde yeniden üretmemiz gereken ideal, düş, görüntü ve hayalleri sonsuz biçimde çoğaltarak yaşıyoruz.

Aslında devrim her yerde gerçekleşti, ama hiç beklendiği gibi değil. Özgürleştirilmiş olan şey, her yerde, katıksız dolaşıma geçmek ve yörüngeye oturmak için özgürleşmiş oldu. Biraz mesafeli bakarsak, her özgürleşmenin varacağı kaçınılmaz noktanın dolaşım ağlarını teşvik etmek ve beslemek olduğunu söyleyebiliriz. Özgür kalan şeyler sonu gelmez biçimde birbiri-

* Simülasyon: Gerçekten ve fiili olarak var olmayan bir şeyi (durumu, vs.) bütün bileşenleriyle birlikte gerçekmiş ve fiilen varmış gibi gösterme durumu anlamına gelir. Baudrillard, bir başka kitabında, simülasyonun "kendini.....imiş gibi göstermek" olmadığını belirttikten sonra, bir sözlükten alıntı yapar: "Kendini hastaymış gibi gösteren kimse sadece yatağa girer ve hasta olduğuna inandırır. Bir hastalık simülasyonu yapan kimse ise kendinde bazı belirtiler bulur." Yine metinde geçen "simülakr" deyimi de "imaj, idol" anlamına geldiği gibi, burada bir simülasyon olayının sonucunda ortaya çıkan görüntü-nesnedir. (ç.n.)

nin yerine geçmeye ve böylelikle gitgide artan belirsizliğe ve şüphelilik ilkesine mahkûmdurlar.

Artık hiçbir şey (Tanrı bile) sona ererek ya da ölümle yok olmuyor; hızla çoğalarak, sirayet ederek, doygunluk ve şeffaflık yoluyla, bitkinlik ve kökü kazınma yoluyla, simülasyon salgını ve ikincil varoluş olan simülasyona aktarılma yoluyla yok oluyor her şey. Artık ölümcül bir yok olma biçimi değil, fraktal* bir dağılma biçimi vardır.

Hiçbir şey gerçekten yansımıyor; ne aynada ne de (bilincin sonsuza değin bölünmesinden ibaret olan) başdöndürücü alanda gerçekten yansıyan bir şey yok artık. Dolaşım ağlarının viral** dağılımındaki mantık ne değerin mantığıdır ne de dolayısıyla eşdeğerliliğin mantığıdır. Artık değerler alanında devrim yok; değerler birbirine dolanıp kendi üzerlerine katlanıyor. Tüm sistemlerde hem merkezden kaynaklanan bir zorlanım hem de bir dışmerkezlilik var. Bu sistemleri katıksız bir yineleme [totoloji] içinde değil, kendi varlıklarını riske atarcasına güçlerini artırarak ve akıl almaz bir potansiyel güç haline gelerek kendi sınırlarından ötede patlamaya, kendi mantıklarını aşmaya götüren içsel bir metastaz,*** hummalı bir kendini zehirleme görülüyor.

Tüm bunlar bizi değerin yazgısıyla karşı karşıya getirir. Vaktiyle anlaşılması güç bir sınıflandırmaya niyet ederek bir değer üçlemesine başvurmuştum. Doğal bir evre (kullanım değeri), ticari bir evre (değişim değeri), yapısal bir evre (gösterge değeri). Dolayısıyla, değerin bir doğal yasası, bir ticari yasası ve bir yapısal yasası vardır. Bu ayrımlar biçimsel elbette; ama her ay yeni bir parçacık keşfeden fizikçilerde görülen ayrıma benziyor. Yeni parçacık öncekinin yerine geçmez: Varsa-

* Fraktal: Sünger, kar tanesi gibi parçalandıkça benzer motifler sergileyen doğal nesnelere verilen ad. Aynı zamanda, kendine benzeme özelliği gösteren karmaşık geometrik şekillerin de ortak adıdır. (ç.n.)

** Viral: Virüse değgin; virüse bağlı, virüsten ileri gelen anlamında. (ç.n.)

*** Metastaz: Kanserli hücrelerin vücudun diğer bölgelerine sıçraması. (ç.n.)

yımsal bir dizi içinde art arda gelir ve birbirlerine eklenirler. Dolayısıyla burada ben simülakr mikrofiziğine yeni bir parçacık ekleyeceğim. Doğal evrenin, ticari evrenin ve yapısal evrenin ardından değerin fraktal evresi geldi bile. Doğal evreye doğal bir gönderme uygun düşüyordu ve değer de dünyanın doğal bir kullanımına gönderme yaparak gelişiyordu. Ticari evreye genel bir eşdeğer uygun düşüyordu, değer de ticari bir mantığa gönderme yaparak gelişiyordu. Yapısal evreye bir kod uygun düşer ve burada değer, bir modeller kümesine gönderme yaparak yayılır. Dördüncü evre olan değerin fraktal –hatta viral; ışın gibi yayıldığı– evresinde artık kesinlikle hiçbir gönderme yoktur; değer her ne olursa olsun hiçbir şeye göndermede bulunmadan katıksız yan yanalık yoluyla tüm yönlerde, tüm zaman aralıklarında ışır. Bu fraktal evrede, ne doğal ne genel bir denge vardır, gerçek anlamda sözü edilebilecek bir değer yasası yoktur artık; bir tür *değer salgınından*, değerin genel metastazından, rastlantısal bir şekilde hızla çoğalma ve dağılmasından başka bir şey yoktur. Bu tür çoğalma ve zincirleme tepki her çeşit değerlendirmeyi olanaksız kıldığından değerden artık kesinlikle söz edemeyiz. Yine mikrofiziğe benzer bir durum bu: Güzel ya da çirkin, doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü terimleriyle değerlendirme yapmak, bir parçacığın hızını ve bulunduğu yeri aynı anda ölçmek kadar olanaksızdır. İyi, artık kötünün karşıtı değildir; hiçbir şey apsisler ve ordinatlar halinde düzenlenemez artık. Her tanecik kendi yörüngesini izler, her değer ya da değer parçası simülasyon göğünde bir an parlar, sonra diğer parçacıkların yoluyla ender olarak kesişen eğri bir çizgi boyunca boşlukta kaybolur. Fraktal değer şemasının ta kendisidir bu; kültürümüzün de güncel şemasıdır.

Şeyler, göstergeler ve eylemler düşüncelerinden, kavramlarından, özlerinden, değerlerinden, göndermelerinden, kökenlerinden ve amaçlarından kurtuldukları zaman sonsuza dek kendilerini yeniden üretirler. Düşünce çoktan yok olmuşken,

şeyler işlemeyi sürdürür; hem de kendi içeriklerini hiç umursamadan işlemeyi sürdürürler. Paradoks da zaten bunların bu koşullarda bu kadar iyi işliyor olmaları durumudur.

Örneğin, ilerleme düşüncesi yok oldu, ama ilerleme sürüyor. Üretime temel teşkil eden zenginlik düşüncesi yok oldu, ama üretim güzelce sürüyor. Üretim, başlangıçtaki amaçları umursamadığı ölçüde hızlanıyor. Politika alanında da düşüncenin yok olduğu; ama politika oyununun, kendi hedefleri karşısında gizli bir umursamazlık içinde sürdüğü söylenebilir. Televizyon kendi görüntüleri karşısında tam bir umursamazlık içinde işliyor (insan yok olsa bile böyle devam edebilir). Her sistemin ve bireyin içinde her yanda çoğalabilmek, her yöne yayılabilmek için kendi düşünce ve özünden kurtulma yönünde gizli bir itki var olabilir mi? Ama bu tür bir ayrışmanın sonuçları ölümcül olabilir ancak. Düşüncesini yitiren bir şey gölgesini yitirmiş adama benzer; bu şey, kendini kaybettiği bir çılgınlığın içine düşer.

Değerin genetik koduna bile boyun eğmeyen kanserli çoğalmanın, yan yanalık yoluyla artmanın metastaz düzeni (ya da düzensizliği) burada başlar. O zaman da –tekhücreliler gibi sadece Aynı'nın bölünmesi ve kod aktarımıyla üreyen ölümsüz ve cinsiyetsiz varlıkların yaşadığı geçmiş (?) evreye geri dönecek şekilde– cinselliğin, cinsiyetli varlıkların büyük serüveni her alanda canlılığını yitirir. Günümüzün teknolojik varlıkları, –makineler, klonlar,* protezler– hepsi bu tip üreme biçimine yönelmekte, insanı ve cinsiyetli denen varlıkları da yavaş yavaş aynı sürece sürüklemektedirler. Sadece en son biyolojik araştırmalar değil; bütün araştırmalar, bu tür bir genetik ikameyi gerçekleştirmeye, çizgisel olarak parçalara ayrılarak üremeyi, klon haline gelme ve döllenmesiz tomurcuklanmayla üremeyi (*parthénogerèse*), küçük bekâr makineleri** gerçekleştirmeye yöneliktir.

---

* Klon: Tek bir bireyden eşeysiz üreme yoluyla üretilmiş, genetik yapısı birbirinin tıpatıp aynı canlı topluluğu. (ç.n.)

** Marcel Duchamp'a bir gönderme. (ç.n.)

Cinsel özgürleşme döneminde parola, en az üreme ile en çok cinsel ilişki oldu. Bugün, klonik bir toplumun düşü daha çok bunun tersi olurdu: Olası en az cinsel ilişkiyle en çok üreme. Vaktiyle beden ruhun metaforuydu, ardından cinselliğin metaforu oldu, bugün artık kesinlikle hiçbir şeyin metaforu değil; beden metastaz yeridir, simgesel düzenlenme olmadan, aşkın bir hedef olmadan, iletişim ağlarının ve entegre devrelerin yan yanalığına benzer katıksız bir yan yanalık içinde, tüm bu süreçlerin sonsuza değin programlandığı ve mekanik biçimde birbirine eklendiği yerdir.

Metafor imkânı tüm alanlarda yitip gidiyor. Bu, cinselliğin oldukça ötesine yayılan genel trans-seksüelliğin bir görünümüdür; bilim kolları özgül niteliklerini yitirip, başımıza gelen bütün yeni olayların başlatıcı olayı olan viral bir belirsizlik sürecine, bir kargaşa ve bulaşma sürecine girdikleri ölçüde tüm bilim kollarına yayılır bu genel trans-seksüellik: Trans-ekonomi haline gelen ekonomi, trans-estetik olan estetik, trans-seksüellik olan cinsellik. Metaforun (eğretileme) olabilmesi için ayrımsal alanların ve ayrı nesnelerin varlığı gerektiği halde, tüm bunlar, artık hiçbir söylemin diğerinin metaforu olamayacağı, çapraz (*transversal*) ve evrensel bir süreç içinde birbirleriyle kesişirler. Bilim dalları arasındaki bulaşıcılık metafor imkânına son verir. Tam bir düzdeğişmece (*métonymie*) tanım (ya da tanımsızlık) gereği viral. Viral benzeşim, biyoloji alanından yapılan bir aktarma *değildir*; çünkü her şey söz konusu virüsler tarafından, zincirleme tepkime, rastlantısal ve anlamsız çoğalma ve metastaz tarafından aynı anda ve aynı oranda etkilenir. Belki de bu yüzden hüzünlüyüz; çünkü metafor yine de güzeldi, estetikti, farklılıktan ve farklılık yanılsamasından iyi yararlanıyordu. Bugün, düzdeğişmece (bütünün ve tek tek öğelerin birbirinin yerine geçmesi, terimlerin genel yer değiştirmesi) metaforun düş kırıklığı üzerine yerleşiyor.

Bütün kategoriler karşılıklı olarak birbirine bulaşabilir, her alanın yerine bir diğeri geçebilir: Türlerin karışması. Cinsellik

artık yalnızca cinsellikte değil, başka her yerdedir. Politika politikada değildir artık, tüm alanlara mikrobunu saçmaktadır: Ekonomi, bilim, sanat, spor... Spor da sporda değildir artık; iş hayatında, cinsellikte, politikada, genel anlamda performansın üslubundadır. Mükemmelliğin, gücün, rekor kırmanın ve çocuksu bir kavram olan kendini aşmanın sportif ölçütünden her şey etkilenmiş durumdadır. Böylece her kategori bir geçiş evresi yaşıyor; ve her kategorinin özü, "suyun belleği" gibi saptanamaz bir iz bırakarak yok olup gidene dek eriyiğin bütününde, önce son derece büyük, ardından sonsuz küçük dozlarda çözünüyor.

AIDS, aşırı bir cinselliğin ve hazzın yansıması değildir; cinselliğin yaşamın tüm alanlarına genel olarak sızmasıyla telafi ediciliğinin kaybolmasına, cinsel göz boyamanın tüm bildik çeşitleri içindeki cinselliğin her yana dağılmasına denk düşer. Bu genelleşmiş cinsellikte bağışıklık kaybolur, cinsel ayrımın ve dolayısıyla da cinselliğin yok olmasını içerir. AIDS salgınının yarattığı temel karışıklık, cinsel gerçeklik ilkesinin mikrolojik, insani olmayan ve fraktal düzeyde kırılmasıyla belirir.

Cinselliği belki hâlâ hatırlıyoruz; tıpkı suyun, sonsuzca erimiş moleküllerini "hatırlaması" gibi. Ama bu ancak moleküler bir anıdır, önceki bir yaşamın cisimsi bir anısıdır yalnızca; yoksa biçimlerin ya da özelliklerin (bir yüzün çizgileri, gözlerin rengi; su bunların biçimlerini koruyabilir mi?) anısı değil. Böylece politik, medyatik, iletişimsel bir kültür çorbası içinde son derece çözünmüş ve de bir de AIDS'in viral baskınına uğramışken, yüzü olmayan bir cinselliğin kalıntısını taşıyoruz.

Türlerin karışımı yasası dayatılıyor bize. Her şey cinseldir; her şey politiktir; her şey estetiktir; hem de aynı zamanda. Her şey politik bir anlam kazandı, özellikle de 1968'den bu yana sadece gündelik yaşam değil; delilik, dil, medya ve hatta arzu bile politik bir anlam kazandı. Her şey özgürleşme ve kolektif kitlesel süreçler alanına girdiği ölçüde politikleşiyor. Aynı zamanda her şey cinsel hale geldi, her şey arzu nesnesidir: İktidar, bilgi,

her şey fantasma ve bastırma (*refoulement*) terimleriyle yorumlanıyor, basmakalıp bir cinsellik her yere egemen durumda. Aynı zamanda her şey estetikleşiyor: Politika gösteri içinde, cinsellik reklamcılık ve pornoda, her tür etkinlik kültür olarak adlandırılan şeyin içinde estetik nitelik kazanıyor; her şeyi istila eden medyatik ve reklamcı göstergeleşme tarzı; kültürün fotokopileştiği nokta. Her kategori mümkün olduğunca genelleşir ve böylece tüm özgüllüğünü yitirir ve tüm diğer kategoriler tarafından emilir. Her şey politik olduğunda artık hiçbir şey politik değildir ve politika sözcüğünün anlamı kalmaz. Her şey cinsel olduğunda artık hiçbir şey cinsel değildir ve cinsellik tüm belirlenimini yitirir. Her şey estetik olduğunda artık güzel ya da çirkin olan bir şey kalmaz ve sanat da yok olur. Bir düşüncenin tamamen gerçekleşmesi ve modernlik eğiliminin kusursuz biçimde ortaya çıkması olduğu kadar, aynı zamanda da bu düşüncenin aşırılığı, kendi sınırlarının ötesine uzanarak yadsınması ve ortadan kalkması anlamına gelen şeylerin bu paradoksal durumunu tek bir simgede kavramak mümkündür: Trans-politik, trans-seksüel, trans-estetik.

Politika, cinsellik ve sanat alanında öngörüye sahip bir öncü (*avant-garde*) yok artık; dolayısıyla arzu adına, devrim adına ya da biçimlerin özgürleşmesi adına köktenci bir eleştiri olasılığı da yok. Bu devrimci hareket günleri geride kaldı. Modernliğin görkemli ilerleyişi tüm değerlerde hayal ettiğimiz değişime yol açmadı; değerlerin birbirine dolanıp kendi üzerlerine katlanmasına yol açtı ki bunun sonucu bizim için tam bir kafa karışıklığı oldu. Cinsel, politik ya da estetik alanda belirleyici bir ilkeyi kavramamız artık olanaksızdır.

Proletarya proletarya olarak kendini yadsımayı başaramadı; Marx'tan bu yana bir buçuk yüzyıllık tarihin gerçekliği budur. Proletarya sınıf olarak kendini yadsımayı ve böylelikle sınıflı toplumu yıkmayı başaramadı. Bu başarısızlığın nedeni belki de iddia edildiği gibi, proletaryanın bir sınıf olmaması-

dır; sadece burjuvazi hakiki bir sınıftı ve dolayısıyla yalnızca burjuvazi kendini yadsıyabiliyordu. Gerçekten de bunu yaptı: Burjuvazi ve burjuvaziyle birlikte sermaye, sınıfsız bir toplum doğurdu; ama bunun proletaryanın kendini yadsımasıyla ve bir devrimin sonucunda ortaya çıkacak sınıfsız toplumla hiçbir ilişkisi yoktu. Proletarya ise yalnızca yok oldu. Sınıf çatışmasıyla aynı anda ortadan kayboldu. Hiç kuşku yok ki sermaye kendi çelişkili mantığı uyarınca gelişmiş olsaydı proletarya tarafından bozguna uğratılmış olurdu. Marx'ın analizi ideal anlamda eksiksiz olmayı sürdürüyor. Ama Marx, bu yaklaşan tehdit karşısında sermayenin bir biçimde trans-politikleşme, yani üretim ilişkilerinin ve politik çelişkilerin ötesinde yörüngeye yerleşme, yüzergezer, esrik ve rastlantısal bir biçimde özerkleşme ve böylece dünyayı kendi imgesinde toplama olasılığını öngörmemişti. Sermaye (hâlâ sermaye denebilirse?) ekonomi politiği ve değer yasasını çıkmaza soktu: Kendi sonundan kaçmayı da bu anlamda başardı. Bundan böyle kendi ereklilikllerinin ötesinde ve tamamen göndermesiz bir biçimde işlemektedir. Bu değişimi başlatan olay, 1929 krizi oldu kuşkusuz; 1987'deki bunalım, aynı sürecin devamıdır olsa olsa.

Devrimci kuram, toplumsallık zafer kazanır ve şeffaflaşırken politikanın da politika olarak kendini yadsıyacağına ve devletin yok olacağına ilişkin yaşayan ütopyayı da getirmişti. Bunların hiçbiri olmadı. Politika yok oldu olmasına, ama toplumsal olan içinde kendini aşamadı, toplumsallığı kendi yok oluşuna sürükledi. Artık trans-politika evresindeyiz, yani politikanın kendini yeniden üretme ve sonsuz simülasyon derecesi olan sıfır derecesindeyiz. Çünkü kendini aşmayan bir şey, sonsuz bir ikinci yaşam hakkı kazanır. Demek ki politika asla yok olmayacak ve yerine hiçbir şeyin çıkmasına da izin vermeyecektir. Politik histerezis* içindeyiz.

Sanat da modern zamanların estetik ütopyası uyarınca kendini aşıp, ideal yaşam biçimi haline gelmeyi başaramadı (önce-

* Fiziksel bir etkiye maruz kalan bir cismin tepki vermekte gecikmesi. (ç.n.)

leri kendini bir bütünselliğe doğru aşması gerekmiyordu, çünkü bütünsellik zaten vardı ve dinseldi). Sanat kendini aşkın bir ideallik içinde değil, ama gündelik yaşamın genel estetikleştirilmesi içinde dağıttı, görüntülerin katıksız dolaşımı uğruna sıradanlığın trans-estetiği içinde yok oldu. Sanat, sermayeden bile önce bu yola girmiştir. Politikada belirleyici dönem, kitlelerin trans-politika evresine sermaye tarafından sokulduğu 1929 stratejik kriziyse, sanatta belirleyici dönem sanatın kendi estetik oyun kuralını yadsıyarak görüntülerin sıradanlığının trans-estetik çağına açıldığı Dada ve Duchamp dönemi oldu kuşkusuz.

Cinsel ütopya da gerçekleşmedi. Bu ütopya, cinselliğin ayrı bir etkinlik olmasının yadsınması ve bütün bir yaşam olarak gerçekleşmesi anlamına geliyordu. Cinsel özgürlük yanlıları bunu hâlâ düşlemektedir: Arzunun, bütün insanlarda, kadın erkek, tam olarak gerçekleşmesi ve arzunun cinsiyet ayrımının ötesinde yüceltilmesi. Oysa cinsel özgürleşme içinde cinsellik, cinsel göstergelerin farksız bir dolaşımı halinde özerkleşmeyi başardı yalnızca. Trans-seksüel bir duruma doğru geçiş yolundaysak eğer, bu durumun cinsellik aracılığıyla yapılan bir yaşam devrimiyle değil; cinselliğin sanal farksızlığına yol açan karışıklık ve içiçelikle kesin ilgisi vardır.

İletişim ve enformasyondaki başarı da aynı şekilde, yabancılaşmış ilişki olarak toplumsal ilişkinin kendi kendini aşmasının olanaksızlığından kaynaklanmıyor mu? Bu olanaksızlık yüzünden, toplumsal ilişki iletişim içinde kendini yinelemekte, iletişim ağlarının çokluğunda çoğalmakta ve ağlardaki farklılık yokluğuna düşmektedir. İletişim toplumsaldan da toplumsaldır, hiper-ilişkiseldir, toplumsal tekniklerle aşırı etkinleştirilmiş toplumsallıktır. Oysa toplumsallık, özünde bu değildir. Bir düş, bir söylence, bir ütopya, çatışmalı ve çelişkili bir biçim, şiddetli bir biçim, her halükârda rastlantısal ve istisnai bir olaydır toplumsallık. İletişim arayüzeyi sıradanlaştırarak toplumsal biçimi farksızlaştırır. Bir iletişim ütopyasının

olmamasının nedeni budur. İletişim özellikle bir toplumun kendini diğer amaçlara doğru aşma yetersizliğinden doğduğuna göre iletişimsel bir toplum ütopyasının anlamı yoktur. Enformasyonun durumu da böyledir: Bilgi fazlası rastlantısal biçimde her yönde yüzeye dağılır, tek yaptığı yer değiştirmektir. Arayüzeyde, muhataplar bir fişle elektrik prizi gibi birbirine bağlanırlar. İletişim anlık bir devre aracılığıyla "meydana gelir" ve "iyi" bir iletişim olması için hızla iletmesi gerekir; sessizliğe zaman yoktur. Sessizlik ekranlardan, iletişimden kovulmuştur. Medyatik görüntüler (medyatik metinler de görüntüler gibidir) hiç susmazlar: Görüntü ve iletiler kesintiye uğramadan birbirlerini izlemelidir. Oysa sessizlik tam da örneğin televizyonda son derece anlamlı hale gelen, devredeki o senkop, o küçük felaket, o sürçmedir: Tüm bu iletişimin esas olarak zorunlu bir senaryo olduğunu, bizi boşluktan, hem ekranın boşluğundan hem de görüntülerini aynı büyülenmeyle ve sabırsızlıkla beklediğimiz zihin ekranımızdaki boşluktan uzak tutan kesintisiz bir kurmaca olduğunu doğrulayan, sıkıntı ve neşeyle yüklü kopukluk. Teknisyenler grev yaptığından, boş televizyon ekranını hayranlıkla izleyen adamın görüntüsü günün birinde XX. yüzyıl antropolojisinin en mükemmel görüntülerinden biri olarak değer taşıyacaktır.

Trans-estetik

Sanatın her yerde çoğaldığını görüyoruz. Sanat üzerine söylem ise daha da hızlı çoğalmaktadır. Ama sanatın ruhu yok oldu. Macera olarak sanat; yanılsama yaratma gücüne sahip sanat; şeylerin daha üstün bir oyunun kuralına boyun eğdiği, gerçekliğe karşıt bir "başka sahne" kuran sanat; bir tuvalin üstündeki çizgi ve renkler gibi, varlıkların anlamlarını yitirip kendi varlık nedenlerini aşarak bir baştan çıkarma süreci içinde ideal biçimlerine (bu, onların kendi yok olmuş biçimleri olsa bile) ulaşabildikleri aşkın bir figür olarak sanat yok oldu. Kültür adıyla tanıdığımız estetik değerlerin düpedüz üretiminden -göstergelerin sonsuza değin hızla çoğalmasından, geçmiş ve güncel biçimlerin yeniden kullanıma sokulmasından- sanatı ayıran simgesel uzlaşma niteliğiyle sanat yok oldu.

Ne temel kural ne yargı ölçütü ne de zevk var artık. Günümüzün estetik alanında, kendi kullarını tanıyacak Tanrı kalmadı; ya da başka bir metafor kullanırsak, estetik zevk ve yargıya ilişkin hassas terazi yok artık. Sanatın durumu, tıpkı gerçek zenginlik ya da değere çevrilmesi imkânsız olduğundan artık değiş tokuş edilemeyen ve bundan böyle yalnızca dolaşan paralar gibidir.

Sanatta da aynı durumdayız: Son derece hızlı bir dolaşım ve olanaksız bir mübadele. "Yapıtlar" ne kendi aralarında ne de gönderme değeri karşısında değiş tokuş edilebiliyor artık. Bir kültürün gücünü oluşturan o gizli suç ortaklıkları kalmadı. Yapıtları okumuyoruz artık, gittikçe daha çelişkili ölçütler uyarınca şifrelerini çözüyoruz.

Sanat alanındaki hiçbir şey bir diğerine karşıt değil. Yeni-Geometricilik, Yeni-Dışavurumculuk, Yeni-Soyutlamacılık, Yeni-Figürasyon; tüm bunlar tam bir farksızlık içinde bir arada bulunuyorlar. Bu eğilimlerde özgün bir yaratıcılık kalmadığından aynı kültür alanı içinde bir arada bulunabiliyorlar. Biz de bunları derin bir umursamazlık uyandırdıklarından aynı anda benimseyebiliyoruz.

Sanat dünyası garip bir görünüm sunuyor. Sanatta ve esinde bir tıkanma var gibi. Birkaç yüzyıl boyunca göz kamaştırıcı biçimde gelişmiş olan şeyler sanki kendi görüntü ve zenginlikleri karşısında taş kesilip aniden donup kalmışlar. Çağdaş sanatın tüm sarsıntılı deviniminin ardında bir tür durgunluk, artık kendini aşamayan ve giderek daha fazla tekrarlayarak, kendi üstüne kapanan bir şey var. Bir yanda güncel sanat biçimlerinde bir tıkanma ve diğer yanda hızla çoğalma, vahşi bir abartı, geçmiş biçimler üzerine sayısız çeşitleme (ölmüş olanın kendi içinde hareketli yaşamı) var. Tüm bunlar mantıklıdır: Nerede bir tıkanma [stasis] varsa orada metastaz [çoğalma, yayılma] vardır. Canlı bir biçimin düzensizleştiği yerde, genetik bir kuralın artık işlemediği bir yerde (kanserde olduğu gibi), hücreler düzensizlik içinde hızla çoğalmaya koyulurlar. Kimi

biyolojik düzensizliklerin nedeninin gen kodundaki bir kopukluk olduğu keşfedilebileceği gibi, sanatın bugün içinde bulunduğu düzensizlik de aslında, gizli estetik kodundaki bir kopukluk olarak yorumlanabilir.

Biçimlerin, çizgilerin, renklerin ve estetik kavramların özgürleşmesiyle, tüm kültürlerin ve üslupların kaynaşmasıyla toplumumuz genel bir estetikleşmeye, karşı-kültür biçimleri dahil olmak üzere tüm kültür biçimlerinin terfi etmesine, tüm temsil ve karşı-temsil modellerinin göklere çıkarılmasına yol açtı. Sanat aslında yalnızca bir ütopya, yani asla gerçekleşmeyecek bir şeyse, bugün bu ütopya dolu dolu gerçekleşmiştir: Medyalar, bilgi-işlem ve video teknolojisi sayesinde herkes fiilen yaratıcı oldu. Sanatsal ütopyaların en köktencisi olan karşı-sanat bile, Duchamp'ın "Şişe tutacağı"nı yerleştirmesinden ve Andy Warhol'un bir makineye dönüşme isteğinden bu yana gerçekleşmiş oldu. Dünyanın tüm sanayi makineleri estetikleşti, dünyanın tüm anlamsızlığı estetik tarafından güzelleştirildi.

Batı'nın yaptığı en büyük işin dünyanın ticarileştirilmesi, her şeyi ticaretin yazgısına bırakmış olması olduğu söyleniyor. Oysa en büyük iş, dünyanın estetikleşmesi, kozmopolit biçimde sahnelenmesi, görüntüye dönüştürülmesi, gösterge-bilimsel olarak düzenlenmesi olmalıdır. Bizim tanık olduğumuz şey, ticaretin maddi kurallarının ötesinde, reklamlar, medya ve görüntüler aracılığıyla her şeyin bir gösterge sanayisine [*Sémiurgie*] dönüşmüş olmasıdır. En marjinal veya en sıradan veya en müstehcen şey bile estetikleşiyor, kültürelleşiyor, müzelik bir hal alıyor. Her şey söyleniyor, her şey ifade ediliyor, her şey bir gösterge gücüne ya da tavrına bürünüyor. Sistem, ticaretin artık-değerinden çok göstergenin estetik artık-değerine göre işliyor.

Minimal sanat, kavramsal sanat, geçici sanat ve karşı-sanat dolayısıyla tüm bir şeffaflık, yok olma ve cisimsizleşme estetiği içinde sanatın maddesizleştirilmesinden söz ediliyor. Oysa

gerçekte, işlemsel biçim altında her yerde maddeleşmiş olan estetiktir. Zaten bunun için sanat minimal olmaya, kendi yok oluşunu kullanmaya zorlanmıştır. Sanat, oyunun tüm kuralları uyarınca, bir yüzyıldır bunu yapıyor. Yok olan tüm biçimler gibi simülasyon içinde kendini yinelemeyi deniyor, ama yakında yerini uçsuz bucaksız yapay bir müzeye ve zincirinden boşanmış reklamcılığa bırakarak tamamen silinip gidecektir.

Biçimlerin eklektik baş döndürücülüğü, zevklerin eklektik baş döndürücülüğü: Barok'un simgesi de buydu. Ama Barok'ta yapaylığın yarattığı baş dönmesi tensel bir baş dönmesidir. Barok sanatçılar gibi biz de dizginsiz görüntü yaratıcılarıyız, ama gizliden gizliye putkırıcıyız. Görüntüleri yok edenlerden değil, *görülecek hiçbir şeyin olmadığı* bir görüntü bolluğu üretenlerdeniz. Çağdaş görüntülerin büyük çoğunluğu –video, resim, plastik sanatlar, görsel-işitsel ve sentez görüntüler– görülecek hiçbir şeyin olmadığı düz anlamda görüntüler; izsiz, gölgesiz, sonuçsuz görüntülerdir. Tek hissedilen her birinin ardında bir şeyin yok olmuş olduğudur. Üstelik bundan ibarettirler: Yok olmuş bir şeyin izi. Tek renk bir tabloda bizi büyüleyen şey, her tür biçimin o muhteşem yokluğudur. Trans-seksüelde bizi büyüleyen şeyin –hâlâ gösteri halindeki– cinsiyet farkının silinişi olması gibi, bu da her tür estetik sözdiziminin –hâlâ sanat halindeki– silinişidir. Bu görüntüler hiçbir şeyi gizlemez, hiçbir şeyi ortaya çıkarmaz, bir tür olumsuz yoğunlukları vardır. Andy Warhol'un Campbell çorbası kutularından oluşan resminin tek yararı (ve bu, çok büyük bir yarardır), tıpkı Bizans ikonlarının Tanrı'nın varlığı sorusunun –Tanrı'ya inanmaya devam ederek– artık sorulmamasını sağlamaları gibi, güzel mi çirkin mi, gerçek mi gerçekdışı mı, aşkın mı içkin mi sorusunun sorulmasına da artık gerek bırakmamasıdır.

Mucize buradadır. Bizim görüntülerimiz ikonlar gibidir: Sanatın varoluşu sorusunu es geçerek sanata inanmayı sürdürmemizi sağlıyorlar. Böylece belki de tüm çağdaş sanatımızı, antropolojik işlevinden başka bir düşünce taşımadan ve hiçbir

estetik yargıya göndermede bulunmadan, ayinsi bir kullanımı olan ayinsi bir bütün olarak benimsememiz gerekiyor. Böylelikle ilkel toplumların kültür evresine geri dönmüş olurduk (sanat pazarındaki spekülatif fetişizm de sanatın şeffaflığı ayininin bir parçasıdır).

Estetiğin ya ötesindeyiz ya da altında. Sanatımıza estetik bir yazgı ya da tutarlılık aramak gereksiz. Göğün mavisinin kızılaltında ya da morötesinde aranması gibi bir şey olur bu.

Bu anlamda artık güzel ya da çirkine ulaşamadığımızdan ve değer yargısında bulunmamız olanaksız olduğundan içinde olduğumuz bu noktada umursamazlığa mahkûmuz. Ama bu umursamazlığın ötesinde, estetik zevkin yerini alan başka bir büyülenme doğuyor. Güzel ve çirkin karşılıklı çelişkilerinden bir kez kurtuldular mı bir biçimde çoğalırlar: Güzel'den daha güzel ya da Çirkin'den daha çirkin ortaya çıkar. Örneğin, günümüzde resim tam olarak çirkinliği değil (çirkinlik hâlâ estetik bir değerdir), çirkinden daha çirkini ("bad", "worse", kitsch);* karşıtıyla ilişkisinden kurtulmuş olduğu için çirkinliğin karesini geliştiriyor. "Hakiki" Mondrian'dan bir kez kurtulunca, "Mondrian'dan daha Mondrian" olmakta özgürsünüz. Hakiki naiflerden kurtulunca, "naiflerden daha naif" olabilirsiniz. Gerçeklikten kurtulunca, gerçeklikten daha gerçek olabilirsiniz: Hiper-Gerçekçilik. Her şey hiper-gerçekçilik ve pop sanat ile başladı; gündelik yaşam fotoğrafik gerçekçiliğin ironik gücüne bu şekilde yükseldi. Bugün bu tırmanış, transestetik simülasyon alanına giren tüm sanat biçimlerini ve tüm üslupları ayrımsız kucaklıyor.

Sanat pazarının içinde de bu tırmanışın bir benzeri vardır. Burada da her tür ticari değer yasasına son verilmiş olduğu için, her şey "pahalıdan daha pahalı", pahalının karesi haline gelir: Fiyatlar pek aşırılaşır, artırma çılgın bir hal alır. Estetik oyununun kuralı kalmadığında bu oyun nasıl her yana saçılı-

* Bad, worse, kitsch: (İng.) Kötü, daha kötü, niteliksiz sanat. (ç.n.)

yorsa, değişim (müdabele) yasasına her tür gönderme ortadan kalktığında, pazar da aynı biçimde dizginsiz bir spekülasyon içine düşer.

Aynı zıvanadan çıkış, aynı delilik, aynı aşırılık. Sanatın reklamcılıktaki parlaması her tür estetik değerlendirmenin olanaksızlığıyla doğrudan ilişki içindedir. Değer yargısı yokluğunda değer yükselişe geçer. Değerin vecd halidir bu.

Günümüzde, böyle iki sanat pazarı vardır. Biri, değerler çoktan spekülatif olsa da hâlâ değerler hiyerarşisine göre düzenlenmektedir. Diğeri finans pazarında dalgalanan ve denetlenemeyen sermayelere benzer: Özellikle değer yasasına meydan okumaktan başka görünür nedeni olmayan katıksız bir spekülasyon, topyekûn bir devinimdir bu. Bu sanat pazarı, daha çok kumarı *andırır* ya da *potlatch*'a* benzer; bu pazar, değerin hiper-uzamındaki bir uzay operasıdır. Bu duruma kızacak mıyız? Hayır. Ahlakdışı hiçbir şey yok burada. Günün sanatı nasıl güzelin ve çirkinin ötesinde ise pazar da iyinin ve kötünün ötesindedir.

* İlkel kabileler arasında görülen ve birbirine daha fazla armağan vermeye veya kendi malını daha fazla tahrip etmeye dayanan bağış türü. (ç.n.)

Trans-seksüel

Cinsel beden, günümüzde bir tür yapay yazgıya mahkûm edilmiştir. Bu yapay yazgı da trans-seksüelliktir. Anatomik anlamda değil de daha geniş travestilik anlamında trans-seksüellik; yani cinsiyet göstergelerinin yer değiştirmesi üzerine kurulu oyun ve (daha önceki cinsel farklılık oyununun tersine) *cinsel farksızlık oyunu*, cinsel kutupların farksızlaşması ve haz olarak cinselliği umursamama anlamında trans-seksüellik. Cinsellik hazza yönelmiştir (bu, özgürleşmenin nakaratıdır), trans-seksüel olan ise –ister cinsiyet değiştirme biçiminde olsun, isterse de travestilerin giyim, morfoloji, davranışlar veya karakteristik göstergelerle oynamaları biçiminde olsun– yapaylığa yönelmiştir. Her halükârda, söz konusu işlem ister cerrahi isterse de göstergesel olsun, ister göstergeleri ister-

se de organları içersin, protezlerle karşı karşıyayız; ve bedenin yazgısının protez haline gelmek olduğu günümüzde, cinsellik modelimizin trans-seksüellik olması ve trans-seksüelliğin her yerde baştan çıkarmanın odağı haline gelmesi mantıklıdır.

Hepimiz trans-seksüeliz. Potansiyel olarak evrilebilir (*mutant*) biyolojik yaratıklar olduğumuz gibi, potansiyel olarak trans-seksüeliz. Bununla birlikte, biyolojik bir süreç de değil bu: Hepimiz *simgesel olarak* trans-seksüeliz.

Cicciolina'ya bakın. Cinselliğin, cinsellikteki pornografik masumiyetin daha harika bir cisimleşmesi olabilir mi? Cicciolina, aerobiğin ve donmuş bir estetiğin kızoğlankız meyvesi, her tür çekicilik ve duyarlıktan arınmış kaslı android olan ve tam da bu nedenle bir sentez idol haline getirilen Madonna'nın karşıtı olarak öne sürüldü. Peki, ama Cicciolina'nın kendisi de bir trans-seksüel değil mi? Platin rengi uzun saçlar, kalıplanmış göğüsler, bir şişme bebeğin ideal biçimleri, çizgi roman ya da bilim kurguya özgü konsantre erotizm, özellikle de (hiçbir zaman sapkın, hiçbir zaman çapkınca olmayan) cinsel söylemin abartılması, tam bir günahkârlık ve yapaylık. Etobur cinsellik imleriyle, abartılı imlerle yaşayan trans-seksüeller ve travestiler hariç, günümüzde hiçbir kadının üstlenemeyeceği etobur bir erotik ideolojinin ve pembe telefonların ideal kadınıdır Cicciolina. Tensel dış plazma olan Cicciolina, Madonna'nın sahte nitrogliserinine ya da Michael Jackson'un erdişi ve Frankeştaynvari cazibesine ulaşıyor burada. Hepsi de erotik görünüşleriyle cinsiyetlerine ilişkin belirsizliklerini gizleyen, evrilmiş yaratıklar, travestiler, genetik olarak barok varlıklardır. Hepsi de "*gender-benders*", dönmedirler.

Michael Jackson'a bakın. Michael Jackson evrilmiş, yalnız bir yaratık; evrensel olduğu için kusursuz bir melezliğin öncüsü, ırklar sonrasının yeni ırkıdır. Bugünün çocukları melezleşmiş bir toplum karşısında şaşırmıyorlar: Bu, onların evreni ve Michael Jackson bu çocukların ideal bir gelecek için düşledik-

leri şeyin habercisidir. Michael Jackson'ın yüzüne estetik yaptırdığı, saçlarının düzleştirildiği, derisinin renginin açıldığı, kısacası kendini titizlikle yeniden oluşturduğu da eklenmeli buna: Onu masum ve saf bir çocuk, yani dünyayı İsa'dan daha iyi yönetebilen ve uzlaşma sağlayabilen biri, bir çocuk-tanrıdan daha iyi kılan, dolayısıyla masalın yapay erdişisi yapan da budur: Bir protez-çocuk, bizi ırktan ve cinsiyetten kurtaracak evrilmenin düşlenmiş tüm biçimlerindeki bir embriyon.

Simgesel figürü Andy Warhol olan estetiğin travestilerinden de söz edilebilir. Michael Jackson gibi Andy Warhol da evrilmekte olan yalnız bir yaratıktır; kusursuz ve evrensel bir sanat melezlemesinin, tüm estetiklerin ardından gelen yeni bir estetiğin öncüsüdür. Jackson gibi tamamen yapay biridir; o da masum ve saftır, yeni nesilden bir erdişi, kusursuzluğuyla bizi hem seksten hem estetikten kurtaran mistik bir protez ve yapay makine türüdür. Warhol, "Tüm yapıtlar güzel, seçim yapmama gerek yok, tüm çağdaş yapıtlar birbirine denk," dediğinde, "Sanat her yerdedir, dolayısıyla artık yoktur, herkes bir dâhi, dünya mevcut haliyle, hatta sıradanlığıyla bile harikadır," dediğinde kimseler buna inanamaz. Ama o bununla modern estetiğin, yani kökten bir bilinemezciliğin biçimlerini betimler.

Hepimiz bilinemezciyiz ya da sanatın veya cinselliğin travestileriyiz. Ne estetik ne de cinsel bir inancımız var, ama hâlâ bunlara sahip olmayı öğretiyoruz.

Cinsel özgürleşme söylencesi gerçekliğin içinde çeşitli biçimlerde hâlâ canlıdır; ama imgelemde, erdişi varyasyonlarıyla trans-seksüel söylence hüküm sürmektedir. Orjiden sonra travestilik. Arzudan sonra, tüm erotik simülakrların darmadağınık parıltısı ve tüm görkemi içinde trans-seksüel kitsch. Cinselliğin, kendi ikircikliğinin teatral aşırılığında yitip gittiği postmodern pornografi de diyebiliriz buna. Cinsellik ve politikanın aynı yıkıcı tasarının parçası olmalarından bu yana olaylar oldukça değişti: Cicciolina bugün İtalyan Parlamentosu'nda

milletvekili seçilebiliyorsa bu, tam da trans-seksüelle transpolitiğin aynı ironik farksızlık içinde buluşmaları anlamına gelir. Birkaç yıl önce akla bile getirilemeyen bu başarı, yalnızca cinsel kültürün değil; tüm politik kültürün de travestinin tarafına geçmiş olduğuna tanıklık eder.

Bu, cinsiyet göstergeleri sayesinde bedenden kurtulma ve arzunun sahnelenmesindeki abartı sayesinde arzudan kurtulma stratejisi, eskiden işe yarayan yasaklama yoluyla bastırma stratejisinden daha fazla etkilidir. Ancak bastırma stratejisinin tersine, bunun kime yaradığı artık hiç belli değil; çünkü istisnasız herkes bu yeni stratejiye maruz kalıyor. Travestilik kuralı, kimlik ve fark arayışımıza dek, bütün davranışlarımızın temeli haline geldi. Kendimize arşivlerde, bir anıda, bir tasarı ya da gelecekte kimlik arayacak zamanımız yok artık. Bize şipşak bir bellek, doğrudan bir bağlantı, anında doğrulanabilecek bir tür reklam kimliği gerekiyor. Böylece, bugün aranan şey, organik bir denge durumu olan sağlık değil pek; bedenin geçici, hijyenik ve reklamlardaki gibi parıldaması; ideal bir durumdan çok bir performans. Moda ve görünüş terimleriyle söylenirse, aranan şey güzellik ya da cazibe değil artık; *look* [görünüm].

Her kişi kendi *görünümünü* arıyor. Kendi varoluşunu ileri sürmek artık olanaklı olmadığından, ne var olmayı ne de bakılıyor olmayı dert etmeksizin *boy göstermekten* başka yapılacak bir şey kalmıyor geriye. Varım, buradayım değil; görülüyorum, bir imajım; bak bana, bak! Narsisizm bile değil bu; sığ bir dışadönüklük, herkesin kendi görünüşünün menajeri haline geldiği bir tür reklamcı saflığı.

McLuhan'ın deyişiyle, hâlâ bakışı ve hayranlığı üzerine çekebilen modanın tam tersine, "*look*", özel bir anlam taşımayan, katıksız bir film hilesi, video görüntüsü gibi, dokunmatik ekran görüntüsü gibi, aslına en az sadık, bir tür minimal imgedir. *Look*, şimdiden moda olmaktan çıkmış, modayı aşmış bir biçimdir. Artık bir fark mantığına bile gönderme yapmaz bu, bir farklılıklar oyunu değildir, *farklılığa inanmaksızın farklılık süsü* verir. Farksızlıktır bu. Kendi olmak, geçici ve yarını olma-

yan bir başarıdır, kaba (*sans manière*) bir dünyada coşkusunu yitirmiş bir yapmacıklık (*maniérisme*) haline gelmiştir.

Geriye dönüp bakıldığında trans-seksüelin ve travestinin bu zaferi, önceki kuşakların cinsel özgürleşmesine garip bir açıklık kazandırıyor. Bu özgürleşme, kendi söyleminin iddia ettiği gibi, dişiliğin ve hazzın ayrıcalıklı biçimde göklere çıkarıldığı, bedenin azami erotik değerinin yüceltildiği bir evre olmaktan uzak, olsa olsa cinslerin birbirine karışmasına doğru giden bir ara evre olabilir. Cinsel devrim olsa olsa trans-seksüelliğe doğru bir aşamadır. Temelde, bu, her devrimin sorunlu yazgısıdır.

Sibernetik devrim, beyinle kompüterin denkliği karşısında, insanı şu temel soruya yöneltir: "Bir insan mıyım ben, bir makine mi?" Gelmekte olan genetik devrim şu soruyla karşı karşıya bırakır: "Bir insan mıyım ben, sanal bir klon mu?" Cinsel devrim, tüm arzu potansiyelini serbest bırakarak bizi şu temel soruya yöneltir: "Erkek miyim ben, kadın mıyım?" (Psikanaliz hiç yoksa bu cinsel belirsizlik ilkesine katkıda bulunmuştur.) Tüm diğer devrimlerin prototipi olan siyasal ve toplumsal devrime gelince, bu devrim, insana kendi özgürlük ve irade kullanımını vererek insanı, acımasız bir mantık uyarınca, kendi iradesinin nerede olduğunu, temelde neyi istediğini ve kendisinden neyi beklemenin hakkı olduğunu kendine sormaya – çözümsüz sorun– yöneltmiştir. Her devrimin tuhaf sonucudur bu: Belirsizlik, sıkıntı ve bulanıklık devrimle başlar. Orji bir kez bitmeye görsün, özgürleşme, herkesi kendi cinsiyetinin ve cinsel kimliğinin arayışıyla baş başa bırakır; göstergelerin dolaşımı ve hazların çeşitliliğinden dolayı bu arayışa bulunacak cevap ihtimali giderek azalmaktadır. Bu yüzden trans-seksüel olduk. Tıpkı trans-politik oluşumuz gibi; yani politik açıdan farksız ve farklılaşmamış varlıklar, erdişiler, en çelişkili ideolojilere yatırımda bulunup bunları hazmetmiş ve kusmuş, artık yalnızca maske taşıyan ve belki de farkında olmadan, zihinsel olarak politikanın travestileri olmamız gibi.

Trans-ekonomik

Wall Street iflasında (1987) ilginç olan şey, felaketin belirsizliğidir. Hakiki bir felaket oldu mu, yoksa gelecekte mi olacak? Yanıt: Gerçek bir felaket olmayacak, çünkü *sanal* felaket koşullarında yaşıyoruz.

Bu vesileyle, saymaca (*fictif*) ekonomiyle gerçek ekonomi arasındaki uyumsuzluk çarpıcı biçimde ortaya çıktı; üretime dayalı ekonomilerin gerçek felaketinden bizi koruyan da bu uyumsuzluktur.

Bu iyi bir şey midir, kötü bir şey mi? Uydu savaşları ile yerel savaşlar arasındaki uyumsuzluk ile aynı şeydir bu. Yerel savaşlar her yerde birbirini izliyor, ama nükleer savaş çıkmıyor. İkisi arasında bağlantısızlık olmasaydı, nükleer patlama çok zaman önce olurdu. Uluslararası borsa ve finans iflası, nükleer

patlama, Üçüncü Dünya'nın borç patlaması, nüfus bombası: Patlamayan bombaların ve sanal felaketlerin egemenliği altındayız. Önümüzdeki elli yıl içinde Kaliforniya topraklarının Pasifik'e kayacağı kehaneti gibi tüm bunların da bir gün kaçınılmaz olarak patlayacağı söylenebilir elbette. Ama olanlar ortada: Patlak vermeyen bir durumu yaşıyoruz. Yegâne gerçeklik (gerçek ekonomiyle saymaca ekonomi arasındaki bağlantısızlığın bu boyutta olmadığı 1929 krizinin tersine), çöktüğü zaman gerçek ekonomilerde önemli bir dengesizliğe yol açmayan sermayelerin oluşturduğu yörüngedeki o dizginsiz kasırgadır. Yüzergezer ve spekülatif sermayeler alanı o denli özerkleştirmiştir ki geçirdiği sarsıntıların izi bile kalmaz kuşkusuz.

Yine de öldürücü bir izin kaldığı yer, kendi çalışma alanındaki bu ayrışma karşısında tamamen silahsız olan ekonomi kuramıdır. Savaş kuramcıları da aynı ölçüde silahsızdırlar. Çünkü savaşta da bomba patlamıyor. İki farklı şeydir artık savaş; bir yanda, yörüngedeki, topyekûn ama sanal bir savaş ve diğer yanda, yeryüzündeki çok sayıda gerçek savaş. Sanal ekonomiyle gerçek ekonomide olduğu gibi bu iki savaş da ne aynı boyutlara ne de aynı kurallara sahiptir. Bu bölünmeye, uyumsuzluğun egemen olduğu bu dünyaya kendimizi alıştırmamız gerekiyor. Kuşkusuz 1929'da bir kriz ve Hiroşima'da da bir patlama oldu, yani hakiki bir iflas ve patlama anı yaşandı; ama ne sermaye (Marx'ın istediği gibi) giderek daha vahim krizlere girdi ne de savaş bir patlamadan diğerine sıçradı. Olay bir kere yaşandı, nokta, hepsi bu. Sonrası hep aynı: Büyük finans sermayesinin hiper-gerçekleşmesi imha araçlarının da hiper-gerçekleşmesidir; her ikisi de tepemizde, bizden kaçan, ama aynı nedenle gerçeklikten de kaçan bir akış içinde yörüngeye oturmuşlardır: Hiper-gerçekleşmiş olan savaş ve hiper-gerçekleşmiş olan para, erişilmez ama böyle olduğu için de dünyayı olduğu gibi bırakan bir uzamda dolaşmaktadırlar. Sonuç olarak, ekonomiler üretime devam ediyor, oysa ki saymaca ekonomideki çalkantıların en ufak mantıki sonucu, bu

ekonomileri ortadan kaldırmaya çoktan yeterli olurdu (ticari değişim hacminin bugün sermayelerin devinim hacminden kırk beş kez önemsiz olduğunu unutmayalım). Kullanılabilir nükleer gücün binde biri dünyayı ortadan kaldırmaya yeterliyken dünya var olmayı sürdürüyor. Borcun temizlenmesi konusundaki en ufak kararsızlık bütün mübadeleleri durdurmaya yeterliyken, Üçüncü Dünya da, diğer dünya da yaşamayı sürdürüyor. Zaten borç çoktan yörüngeye yerleşti; borç da bu borcu tekrar satın alan bir bankadan diğerine, bir ülkeden diğerine dolaşmaya başladı; böylelikle sonunda atom artıkları ve daha bir sürü şey gibi yörüngede unutulup gidecek. Bu dönüp duran borç, dolaşan bu namevcut sermayeler, kuşkusuz bir gün borsa tarafından öteki şeyler gibi rayici belirlenecek olan bu eksi zenginlik, ne muhteşem bir şey!

Borç fazlasıyla can sıkıcı hale geldiğinde sanal bir uzama dışlanır ve orada kendi yörüngesinde donmuş kalmış bir felaket görünümü sunar. Milyarlarca dolarlık yüzergezer sermayelerin bıkıp usanmadan etrafımızda dönen bir uydu yığını haline gelmesi gibi, savaş gibi borç da yeryüzünün bir uydusu haline gelir. Hem böylesi daha iyi kuşkusuz. Onlar döndüğü sürece, uzayda patlasalar bile (1987 iflasındaki "kayıp" milyarlar gibi), dünya değişmez; umut edilebilecek en iyi şey de budur. Çünkü saymaca ekonomiyle gerçek ekonomiyi uzlaştırma umudu ütopik bir umuttur: Gezinen bu milyarlarca dolar gerçek ekonomiye aktarılamaz; neyse ki aktarılamıyor, çünkü bu dolarlar mucize eseri üretim ekonomilerine tekrar sokulabilseydi, bu kez gerçek bir felaket olurdu. Aynı biçimde, sanal savaşı da bırakalım yörünge üzerinde kalsın, çünkü o da bizi orada kalarak koruyor: Aşırı soyutluğu ve korkunç sıradışılığıyla nükleer güç, bizi en iyi koruyan şeydir. Yörünge bombası, mali spekülasyon, dünya çapındaki borç, aşırı nüfus fazlası (bunun için yörüngesel bir çözüm bulunamadı henüz, ama umut kesilmez): Bu urların gölgesinde yaşamaya da alışalım. Bunlar, varoluşlarıyla, aşırılıkları, hatta hiper-gerçeklikleriyle

kendi cinlerinden kurtuluyorlar ve dünyayı bir anlamda ikizinden kurtulmuş, el değmemiş bırakıyorlar.

Segalen, dünyanın bir küre olduğunu gerçekten anladığımız andan itibaren yolculuk diye bir şey kalmadığını söylüyordu; çünkü bir kürenin üzerindeki bir noktadan uzaklaşmak bu noktaya yaklaşmaya başlamak demekti. Bir kürenin üstünde, doğrusallık garip bir eğrilik kazanır; tekdüzeliğin eğriliğini. Astronotlar yeryüzünün çevresinde dönmeye koyuldukları andan itibaren, herkes gizliden gizliye kendi etrafında dönmeye başladı. Yörüngesel çağ başladı; uzay bu çağın bir parçasıdır, ama asıl televizyon ve hücrelerimizin en gizli yerindeki DNA sarmallarının ve moleküllerin dansının da içinde yer aldığı daha bir sürü şey de bunun parçasıdır. Yörünge alanındaki ilk uzay uçuşlarıyla birlikte dünyasallaşma sona erdi, ama ilerlemenin kendisi de döngüsel hale geldi ve insanların evreni de yörüngedeki dev bir aygıta indirgendi. Segalen'in dediği gibi, "turizm" başlıyor. Daha doğrusu, yolculuk etmeyip, sınırları çizilmiş toprakları içinde daireler çizerek dönen [hiçbir yere gidemeyen] insanların sonu gelmez turizmi başlıyor. Egzotizm öldü.

Ancak Segalen'in önermesi daha geniş bir anlam kazanıyor. Salt dolaşımın yararına varlığına son veren şey yalnızca yolculuk, yani yeryüzünün düşselliği, aşmanın ve keşfin fiziği ve metafiziği değildir; bir zamanlar aşkınlığı, yüceliği, sonsuzluğu hedeflemiş olan her şey, yörüngeye yerleşmek için kurnazca eğilip bükülerek kendi varlığına son vermektedir: Bilgi, teknikler ve anlama yetisi de yüce tasarılarına son vererek, sonu gelmez bir yörünge örmeye koyulmaktadırlar. Aynı biçimde enformasyon da yörüngeseldir: Enformasyon bilgisi bir daha asla kendini aşmayacak, aşkınlaştırmayacak ve sonsuza dek kendini düşünmeyecek olmasına rağmen, yeryüzüne de değmeyen, hakiki bir dayanağı ve göndermesi olmayan bir bilgidir. Enformasyon dolaşır, döner, kimi zaman tamamen gereksiz

olan (ama gereklilik sorusu da sorulamıyor artık) dolaşımını tamamlar ve her sarmalda ya da her devrimde daha da artar. Televizyon, artık hayal kurmayan, düşlemeyen ve gerçekle de hiç ilgisi olmayan bir görüntüdür. Yörüngesel bir devredir. Uydulaştırılmış olsun olmasın, nükleer bomba da yörüngeseldir. Nükleer bombanın yörüngesi, etrafında dönüp durduğu yeryüzünü meşgul etmeye devam eder, ama yere düşeceği de yoktur: Sonlu bir bomba değildir, kendini bitirecek de değildir (en azından öyle umuluyor); orada, yörüngede durmaktadır ve korku saçmaya ya da en azından caydırmaya yetiyor. Düşlerimize korku bile saçmıyor artık, yıkım hayal edilemez. Bomba orada, yörüngededir, kararsızlık içinde ve sürekli dönmektedir. Euro-dolarlar ve yüzergezer para kitlesi için de aynı şey söylenebilir... Her şey uydulaşıyor, beynimizin bile artık bizde olmadığı, sayısız Hertz'lik dalga birimleri ve devreler halinde etrafımızda dalgalandığı söylenebilir.

Bu bir bilimkurgu değildir; McLuhan'ın "insanın uzanımları" kuramının genelleştirilmesidir yalnızca. İnsan varlığına ait her şey, biyolojik bedeni, zihni, kas ve beyin yapısı insanın etrafında mekanik ya da bilgi-işlemsel protezler halinde dönmektedir. Yalnızca, McLuhan'da tüm bunlar olumlu bir genleşme olarak, insanın medyatik uzanımları aracılığıyla evrenselleşmesi olarak tasarlanmıştır. Oldukça iyimser bir düşüncedir bu. Gerçekte, insan bedeninin tüm işlevleri insanın etrafında *eşmerkezli* bir düzenle dönmek yerine, *dışmerkezli* bir düzenle uydulaştılar; kendi hesaplarına yörüngeye yerleştiler. O anda, insan kendi işlevlerinin, kendi teknolojilerinin bu yörüngesel dışadönüklüğü karşısında kendini yörüngesinden çıkmış ve merkezinden uzaklaşmış buldu. İnsan, Dünya gezegeniyle, toprağıyla ve bedeniyle, günümüzde, kendi yarattığı ve yörüngeye yerleştirdiği uyduları karşısında uydulaşmış durumdadır. İnsan, bir zamanlar aşkındı, şimdi yörüngesinden çıktı.

İşlevleri uydulaşırken insanı da uydulaştıran tek şey insan bedeni değil. Toplumlarımızın tüm işlevleri, özellikle de ko-

pup yörüngeye geçen üst işlevler insanı uydulaştırıyor. Savaş, mali mübadele, teknik-alan ve iletişim, geride kalan şeyleri yıkıma terk ederek erişilmez bir uzamda uydulaşıyorlar. Yörüngesel güce erişmeyen her şey, artık herhangi bir aşkınlıktan yardım istenemeyeceğine göre bundan böyle kesin bir yüzüstü bırakılmışlığa mahkûmdur.

Yerçekiminden kurtulma çağındayız. Modelimiz, kinetik enerjisi yeryüzünün enerjisini boşaltan uzay boşluğu modelidir. Birçok teknolojinin merkezkaç enerjisi bizi her tür ağırlıktan kurtarıyor ve gereksiz bir devinim özgürlüğü içine sokuyor. Her tür yoğunluk ve ağırlıktan kurtulmuş olarak, sürekli olma tehlikesi taşıyan yörüngesel bir devinime sürükleniyoruz.

Artık büyümüyor, ur halini alıyoruz. Hızlı çoğalma toplumundayız; hiçbir belirgin hedefe göre kendini düzenlemeden büyümeyi sürdüren bir toplumdayız. Urlaşan bir toplum, kendi tanımına aldırmadan, kontrolsüz biçimde gelişen ve nedenlerin yitimiyle birlikte sonuçların yığıldığı bir toplumdur. Hiperteli* yoluyla, aşırı işlevsellik ve doyma yoluyla düzensizleşmeye, sistemlerde olağanüstü bir tırmanışa yol açan bir şeydir bu. Bu durumu en iyi kıyaslayabileceğimiz şey, kanserli metastazlar sürecidir. Bir bedenin, organik kurallar karşısında yenilmesidir bu; ve bu tür bir hücre kümesinin uygunsuz ve öldürücü canlılığını açığa çıkarabilmesine ve genetik buyruklara uymayarak sonsuza değin hızla çoğalabilmesine yol açar.

Bu kritik bir süreç değildir artık: Kriz hep bir nedenselliktir ve nedenlerle sonuçlar arasındaki dengesizlik meselesidir; çözümünü nedenlerin yeniden düzenlenmesinde bulur ya da bulmaz. Bizi ilgilendiren duruma gelince, yerini, süreçlerin boşlukta yoğunlaşmasına bırakarak silinen ve anlaşılmaz hale gelen şey nedenlerdir.

* Hiperteli: Morfolojik bir özelliğin, anatomik bir yapının bir rahatsızlık oluşturuncaya kadar abartılı gelişimi. (ç.n.)

Bir sistemin içinde işleyiş bozukluğu ve bilinen işleyiş yasalarına uymama olduğu sürece, sorunu aşarak çözme imkânı hep vardır. Bu çözüm krize değil, felakete bağlıdır; yani sistemin kendinden öteye geçtiği, kendi amaçlarını aştığı ve böylelikle sisteme artık hiçbir çare bulunmadığı koşullara bağlıdır. Yoksunluk hiçbir zaman feci değildir, öldürücü olan doygunluktur: Doygunluk, aynı zamanda bir tetanos durumu ve durgunluk durumu yaratır.

Çarpıcı olan şey, günümüzdeki tüm sistemlerin aşırı şişmanlığıdır; haberleşme, iletişim, bellek, depolama, üretim ve yok olma düzeneklerimizdeki –Susan Sontag'ın kanser için söylediği gibi– o "cehennemi gebelik"tir; bu sistemler öyle dolmuştur ki artık işe yaramayacakları çoktan bellidir. Kullanım değerine son veren biz değiliz, sistemin kendisi aşırı-üretim yoluyla bunu ortadan kaldırdı. Öyle çok şey üretilip yığıldı ki bunları kullanacak zaman artık asla olmayacak (nükleer silahlar konusunda bu son derece sevindiricidir). Öylesine çok ileti ve sinyal üretilip dağıltıldı ki bunları okumaya artık asla zamanımız olmayacak. Ne mutlu bize! Çünkü içimize aldığımız ufacık kısım bile bizi sürekli olarak elektrik şokunda tutmaya yetiyor.

Bu muhteşem gereksizlikte bulantı verici özel bir şey var: Hızla çoğalan, aşırı şişen; ama doğuramayan bir dünyanın bulantısı. Bir düşünce doğurmayı başaramayan tüm bu bellekler, arşivler, belgeler; bir olay doğurmayı başaramayan tüm bu planlar, programlar, kararlar; bir savaş doğurmayı başaramayan tüm bu yüksek teknoloji ürünü silahlar!

Bu doygunluk, Bataille'ın sözünü ettiği, bütün toplumların gereksiz ve aşırı harcama gösterileri yoluyla yok etmeyi bildiği fazlalık sınırını aşmaktadır. Her hızlandırıcı etken durgunluk etkisi yaparak, bizi durgunluk noktasına yaklaştırdığından, tüm bu birikimden bize kalan şey, olanaklı bir harcama biçimi değil, yavaş ya da ani bir çözüm bulamama durumudur. Kriz dediğimiz şey, bu durgunluk noktasına ilişkin önsezidir.

Bu tetanos durumu ve durgunluk, boşluk içinde hızlanma, toplumsal hedef ve kazanç yokluğunda üretim vaadi şeklindeki çifte süreç, krize atfedilmesi uygun düşen çifte görünümü yansıtır: Enflasyon ve işsizlik.

Enflasyon ve işsizlik, geleneksel olarak, büyüme denklemindeki değişkenlerdir: Bu düzeyde kriz kesinlikle yoktur; bunlar kuraldışı süreçlerdir ve kuraldışılık, organik dayanışmanın gölgesidir. Gerçekten kaygılandırıcı olan anomalidir. Anomali açık bir belirti değil, oyunun gizli ya da en azından bizim bilmediğimiz bir kuralında kusur ve ihlal olduğuna ilişkin garip bir göstergedir. Belki de bir ereklilik fazlasıdır; bu konuda bir şey bilmiyoruz. Bizden kaçan bir şey var ve biz de geri dönüşsüz bir sürecin parçası olarak kendimizden kaçıyoruz, kendimizi kaybediyoruz; dönüşü olmayan bir noktadan, şeylerin çelişkilerinin sona erdiği bir noktadan geçtik ve süreçlerin tersine çevrilemediği ve anlam da taşımadığı bir çelişkisizlik, zıvanadan çıkma, kendinden geçme ve şaşkınlık evrenine sağsalim girdik.

Enflasyondan çok daha şaşkınlık verici bir şey var: Yörüngesindeki dansıyla yeryüzünü kuşatan yüzergezer para kitlesi. Tek gerçek yapay uydu paradır: Şaşkınlık verici bir devingenliktedir ve anında değiştirilebilir niteliktedir. Para, gerçek yerini sonunda buldu; borsadan daha olağanüstü bir yer bu: Yapay bir güneş gibi doğup battığı yörünge. İnsan ürünü katıksız bir yapay madde haline geldi para.

İşsizlik de anlam değiştirdi. Bir sermaye stratejisi (yedek ordu) olmaktan çıktı; toplumsal ilişkiler oyununun kritik bir unsuru değil artık; öyle olsaydı, tehlike noktası çoktan aşılmış olduğundan duyulmadık kargaşalara yol açmış olurdu. İşsizlik nedir günümüzde? İşsizlik de bir tür yapay uydudur; bir durgunluk uydusu, negatif bile olmayan elektrikle, statik elektrikle yüklü bir kitle, donmuş toplumun giderek büyüyen bir kesimidir. Dolaşım devrelerindeki ve değişimdeki hızlanmanın ardında, devinim artışının ardında, bizdeki, her birimizin

içindeki bir şey dolaşımdan çekilecek kadar yavaşlıyor. Bütün toplum da bu durgunluk noktasının etrafında dönmeye koyuluyor. Dünyamızın kutupları yakınlaşıyor sanki; bu tür bir kısa devre hem taşkın sonuçlara hem de potansiyel enerjilerde bir bitkinliğe yol açıyor. Bir kriz değil artık burada söz konusu olan; öldürücü bir olay, yavaşlatılmış bir felaket yaşıyoruz.

Bu anlamda, ekonominin tekrar görkemli biçimde gündeme geldiğini görmek oldukça paradoksal bir şeydir. "Ekonomi"den söz edilebilir mi hâlâ? Bu aşikâr güncel durum klasik ya da Marksist çözümlemedeki anlamını taşımıyor artık. Çünkü ekonominin günümüzdeki itici gücü, ne maddi üretimden oluşan altyapı ne de üstyapı artık. Ekonominin devindiricisi istikrarsızlaşmasıdır; ideolojilerden, sosyal bilimlerden, tarihten kurtulmuş bir ekonominin, ekonomiden kurtulmuş ve kendini katıksız spekülasyona teslim etmiş bir ekonominin, gerçek ekonomilerden bağımsızlaşmış (gerçek anlamda değil elbette; sanal olarak, ama zaten günümüzde iktidarı elinde bulunduran gerçeklik değil, sanallıktır) sanal ekonominin, böylelikle tüm diğer viral süreçlerle buluşan, viral bir ekonominin zaferidir. Ekonominin yeniden günün örnek olayı haline gelişi, akıldışı bir oyunun özel etkilerinin ve öngörülemeyen gelişmelerinin görüldüğü yer olmasındandır.

Ekonomi politiğin sonunu, Marks'la birlikte, sermayenin kaçınılmaz krizi mantığı uyarınca, sınıfların yok olması ve toplumsalın şeffaflığıyla birlikte hayal ettik. Ardından ekonomi politiğin sonunu ekonominin postulatlarının ve bu vesileyle, Marksist eleştirinin inkârında düşledik: Belirleyicilik bu kez ne ekonomiye ne politikaya verildi; kendi simülakrları ve üst bir mantık tarafından yenilgiye uğratılmış gölge-olay olarak ekonomi basitçe ortadan kalktı.

Hayal etmek bile gerekmiyor bugün: Ekonomi politik, kendi mantığıyla (değer yasası, pazar yasaları, üretim, artıkdeğer, klasik sermaye mantığıyla) alay eden ve böylece de ne ekono-

mik ne de politik bir yanı kalan bir spekülasyon trans-ekonomisine kendiliğinden dönüşerek gözümüzün önünde son buluyor. Yüzergezer ve keyfi kuralları olan katıksız bir oyun, bir felaket oyunu bu.

Ekonomi politik böylece son bulmuş olacak, ama hiç beklendiği gibi değil. Parodiye varıncaya dek şiddetlenerek son bulacak. Spekülasyon artık-değer değildir; ne üretime ne de gerçek koşullara gönderme yapan değerin vecd halidir. Artık yalnızca kendi devrimi (kendi yörüngesel dolaşımı) üzerine oynayan değerin katıksız ve boş, temizlenmiş biçimidir bu. Ekonomi politiğin her seçeneğe son vermesi, korkunç ve biraz da ironik bir biçimde, kendini aşırı derecede istikrarsızlaştırmasıyla olur. Ekonomi politiğin estetik ve sayıklamalı bir evreye geçmesini sağlayan kumar, potlatch ve "lanetli pay" enerjisini kendi tarzınca ele geçiren bu tür bir çılgınlığın karşısına ne çıkabilir? Bu beklenmedik son, bu geçiş evresi, bu vahşi borsa pazarı temelde tüm eski politik ütopyalarımızdan daha özgündür.

Trans-politik biçim olarak terörizmin, patolojik biçim olarak AIDS ve kanserin, genel anlamda cinsellik ve estetik biçimi olarak trans-seksüelliğin ve travestiliğin aynı zamanda ortaya çıktığını görüyoruz. Günümüzde sadece bu biçimler büyüleyicidir. Cinsel özgürleşme, politik tartışma, organik hastalıklar ve hatta konvansiyonel savaş artık kimsenin ilgisini çekmiyor (savaş konusunda sevindirici bu: Kimseyi ilgilendirmeyeceği için birçok savaş da gerçekleşmiş olmayacak). Hakiki fanteziler başka yerde. Bunlar, temeldeki bir işleyiş bozukluğundan ve bu bozukluğun sonucundan kaynaklanan üç biçimin içindeler: Terörizm, kanser, travestilik. Bunların her biri politik, cinsel ya da genetik oyundaki bir şiddetlenmeye, aynı zamanda da sırasıyla politika, cinsellik ve gen kodlarındaki bir yetersizlik ve çöküntüye denk düşmektedir.

Bunların hepsi viral, büyüleyici, farksız ve görüntülerin zehirleyici gücüyle çoğalmış biçimlerdir; çünkü günümüzde medyanın viral bir gücü vardır ve zehirleyicilikleri de bulaşıcıdır. Bedenlerin ve zihinlerin sinyal ve görüntülerle yayıldığı bir kültürün içindeyiz; ve bu kültürün en güzel sonuçları yaratmış olması gibi en öldürücü virüsleri de yaratmasına niçin şaşıralım? Bedenlerin nükleerleştirilmesi Hiroşima'da başladı, ama kitle iletişim araçlarının, görüntülerin, göstergelerin, programların ve iletişim ağlarının yayılmasıyla belli bir çevrede bedenler sürekli ve ardı arkası kesilmez biçimde nükleerleştirilmektedir.

Bu tür vakitsiz ve kıtalararası "aşırıiletken" olaylar bombardımanının artık devletleri, bireyleri ve kurumları değil; cinsellik, para, haberleşme ve iletişim gibi bütünlüklü çapraz (geçişli) yapıları ilgilendirmesi açısından şanslıyız aslında.

AIDS, iflas, elektronik virüsler ve terörizm birbirlerinin yerine geçebilir şeyler değildir; ama bir tür aile oluştururlar. AIDS, bir anlamda cinsel değerlerin iflasıdır, tıpkı Wall Street iflasında bilgisayarların "zehirleyici" bir rol oynaması gibi. Ama bilgisayarlara da virüs bulaştığından bilgi-işlemsel değerlerin iflasının da eli kulağındadır. Salgın yalnızca her bir sistemin içinde etkin olmakla kalmayıp bir sistemden diğerine de etkili olur. Bütün bu eğilimler, bir felaket senaryosu etrafında dönmektedir. Bu düzensizleşmenin işaretleri uzun zamandır ortadaydı elbette: Salgın hale gelmeden önce var olan AIDS, bir öncül oluşturmuş 1929 örneğiyle ve hep mevcut tehlikesiyle iflas, şimdiden yirmi yıllık tarihe sahip elektronik korsanlıklar ve kazalar. Ama belli bir çevrede sürekli var olan tüm bu biçimlerin birbirine bağlanması ve çok hızla gelişen bir anomali haline neredeyse eşsüremli geçişleri, ilginç bir durum yaratıyor. Ama halkın bilinci üzerindeki etkilerinin kaçınılmaz biçimde aynı olduğu söylenemez: AIDS gerçek bir felaket olarak yaşanabiliyor, oysa iflas daha çok bir felaket oyunu gibi görünüyor; elektronik virüse gelince, bunun feci sonuçları

olabilir; ama gülünüp geçilen ironik bir hali de yok değil ve bilgisayarların üstüne çullanan ani salgın, haklı bir neşeyle (profesyoneller hariç) karşılanabiliyor.

Diğer etkenler de aynı sonuca katkıda bulunuyor. Sanat, her yerde sahteye, kopyaya, simülasyona ve aynı anda da paranın radyasyonuna maruz kalan bir bedenin hakiki metastazı olan sanat pazarındaki çılgın açık artırmaya tutsak oluyor. Terörizmi ele alalım. İçinde bulunduğumuz, radyasyona maruz kalmış (Tam olarak neye? Mutluluğun, güvenliğin, enformasyon ve iletişimin aşırı ışımasına mı? Simgesel çekirdeklerin, temel kuralların, toplumsal sözleşmelerin parçalanmasına mı? Who knows?*) toplumlarda terörizmin zincirleme tepkisine AIDS'in, mali yağmacıların, bilgisayar korsanlarının zincirleme tepkisinden daha fazla benzeyen hiçbir şey yoktur artık. Terörizmin bulaşıcılığı ve büyüleyiciliği de tüm bu olaylarınki kadar anlaşılmazdır. Bir bilgisayar program yapımcısı programa bir "soft bomba" yerleştirerek programı yok etmeyi baskı aracı olarak kullandığında, yaptığı şey, programı ve programın tüm işlemlerini rehin almaktan başka nedir? Yağmacılar, şirketlerin borsada batmaları ya da çıkmaları üzerine spekülasyon yaparlarken, şirketleri rehin almaktan başka ne yapmaktadırlar? Bütün bu uygulamalar terörizm modeline göre faaliyet göstermektedir (hisse senetleri ve tablolar gibi rehinlerin de rayici belirlenmiş bir değeri vardır); ancak terörizmi pekâlâ AIDS, elektronik virüs ya da borsadaki halka açık satın alma teklifleri modeline göre de yorumlayabilirdik: Birinin diğeri üzerinde bir ayrıcalığı yoktur, hepsi aynı türden olaylardır (Kısa süre önce yapılan bir açıklama: AIDS hakkında bilgiler içeren bir disket piyasaya sürülür ve disket de bilgisayarları tahrip eden bir virüs taşımaktadır).

Bu bir bilimkurgu mu? Neredeyse öyle. Enformasyon ve iletişimde iletinin değeri, ileti görüntüden görüntüye ve ekran-

* Metinde İngilizce: "kim bilir?" (ç.n.)

dan ekrana geçtiğinden, aynı zamanda katıksız dolaşımın değeridir de. Bu yeni merkezkaç değerden (borsa, sanat pazarı, yağmacılar) sanki bir gösteriymiş gibi hepimiz zevk alıyoruz. Sanki bu, sermayenin bir an için güzelleşmesiymiş, sermayenin estetik çılgınlığıymış gibi zevk alıyoruz hepimiz. Bu sistemin gizli patolojisinden, o güzelim makinelere girip bunları bozan virüslerden de zevk alıyoruz. Oysa gerçekte virüsler sistemlerimizdeki aşırı mantık tutarlılığının bir parçasıdır; bu mantığın tüm yollarından geçiyor ve hatta yeni yollar açıyorlar (elektronik virüsler, elektronik ağların bile öngörmediği köşe bucakları keşfediyorlar). Elektronik virüsler dünya çapında enformasyonun ölümcül şeffaflığının ifadesidir. AIDS bütün insan grupları ölçeğinde cinselliğin ölümcül şeffaflığının ifadesidir. Borsa iflasları üretimin ve değişimin özgürleşmesinin de temeli olan değerlerin başdöndürücü dolaşımının ifadesidir. Bir kez "özgürleşen" tüm süreçler, bu süreçlerin prototipi olan nükleer aşırı-kaynaşma benzeri bir aşırı-kaynaşmaya girerler. Olaylar zincirinin bu aşırı-kaynaşması, çağımızın tek çekici yanı değildir.

Bunların öngörülemeyen olaylar olması da bundan daha az çekici değildir. Her halükârda, herhangi bir öngörü insana yalanlama isteği verir. Olaylar, bazen bu yalanlama işini üstlenir. Örneğin, fazlasıyla öngörülmüş kimi olaylar vardır ki bunlar olmayabilir; bu olaylar habersiz ortaya çıkanların tersidir. Beklenmedik gelişmeler üzerine, konjonktürel sürprizler üzerine bahse girmek gerekir, *olayların bu dil sürçmesi (witz) üzerine...* Kaybetseniz bile en azından bu nesnel olasılıklar budalalığına meydan okumuş olma zevkini tatmış olursunuz. Ortak kalıtımsal mirasın parçası olan yaşamsal işlevdir bu. Hem zaten yegâne gerçek zihinsel işlevdir; çelişki, alay, tersini söyleme, eksikliğin keşfi ve tersine çevrilebilirlikle ilgili olan, yasaya ve gerçekliğe her zaman karşı çıkacak işlevdir bu. Bugün entelektüellerin söyleyecek hiçbir sözü olmaması da bu ironik işlevi

ellerinden kaçırdıkları içindir; çünkü entelektüeller kendilerini ahlaki, politik ya da felsefi bilinç alanıyla sınırlı tutuyorlar, oysa ki oyunun kuralı değişti ve tüm ironi, tüm kökten eleştiri rastlantısalın, zehirliliğin, felaketin, kazara ya da sistemli ani dönüşün tarafına geçti; oyunun yeni kuralı, bugün her şeye egemen olan ve yoğun bir entelektüel zevkin (kuşkusuz *manevi* bir zevkin de) kaynağı olan kesinlikten yoksunluk ilkesidir. Örneğin bilgisayarlardaki virüs etkisi: Bu tür bir olay karşısında içimizin sevinçten titremesi felaketten alınan sapkın zevk ya da kötülüğe olan eğilimimiz yüzünden değildir; ortaya çıkışı insanda daima bir coşku uyandıran yazgısal olan burada yüzeye çıktığı için sevinç duyarız.

Mukadderat, bir şeyin ortaya çıkışının ve yok oluşunun gerisinde aynı belirtinin var olmasıdır, bir yıldızın (*astre*) felaketin (*désastre*) peşine takıldığı andır veya bilgisayar virüsleri örneğinde olduğu gibi bir sistemin genişleme mantığının o sistemin tahrip edilmesini buyurmasıdır. Mukadderat, kazanın tersidir. Kaza sistemin kenarındadır, mukadderat ise sistemin can damarındadır (ama mukadderat her zaman felaket değildir, öngörülemeyen şeyden coşku duyulabilir de). Demek, bu şeytanca ilkeyi istatistiki evrenimizi değiştiren küçük anormalliklerde ve hatta küçük düzensizliklerde, çok küçük dozlarda bile olsa buluyor olmamız gözardı edilmemelidir.

Olayların bu sürçmesini [dil sürçmesi gibi] her defasında tahmin edebilir miyiz? Tabii ki hayır. Ama, tam da zaten, apaçıklık asla kesin değildir. Karşı çıkılamaz olayım diye direttikçe hakikat bile inanılırlığını yitirir, bilim dayanaksız kalır. Yani istatistiksel hakikatin her zaman yalanlanabilir olduğunu ileri sürmek akademik bir varsayım değildir. Toplumun kurnaz dehasının en nadide kısmından kaynaklanan bir umuttur bu.

Eskiden kitlelerin sessizliğinden söz ediliyordu. Bu sessizlik, geçmiş kuşakların uğraştıkları olaydı. Günümüzde kitleleri harekete geçiren şey, kopma değil, bulaşmadır. Kitleler karmakarışık fantezileriyle kamuoyu yoklamalarına ve tahminlere

mikrop bulaştırıyor. Belirleyici olan artık çekimserlikleri ya da sessizlikleri değil (bu henüz nihilist bir görüştü); şimdi önemli olan, belirsizlik çarklarını kullanmalarıdır. Geçmişte kitlelerin gönüllü köleliklerinden mükemmel biçimde yararlanılırken, bundan böyle gönülsüz belirsizliklerinden yararlanılıyor. Bu şu demektir; kitlelerle ilgilenen uzmanların ve onları etkilediklerini sanan hilebazların haberi olmadan, kitleler politikanın sanal olarak öldüğünü, ama oynasınlar diye kendilerine verilen yeni oyunun, borsa dalgalanmaları kadar heyecan verici olduğunu biliyorlar. Bu oyunda kitleler izleyicilerle, karizma ve saygınlık oranlarıyla, görüntülerin rayiciyle dama taşıyla oynar gibi katlanılmaz bir hafiflikle oynarlar. Kitleleri olasılıklar hesabına canlı canlı kurban etmek için kasıtlı olarak moralleri bozuldu, ideolojisizleştirildiler; ama günümüzde tüm görüntüleri istikrarsızlaştıranlar ve politikanın hakikatiyle alay edenler kitlelerdir. Kendilerine ne öğretildiyse ona oynuyorlar; istatistik ve görüntü borsasına spekülasyon yaparak tıpkı bir spekülasyoncu ahlaksızlığıyla oyun oynuyorlar. Aptalca kesinlik ve rakamların acımasız bayağılığı karşısında, kitleler, sosyoloji alanındaki belirsizlik ilkesini sınırlarda canlandırıyorlar. İktidar sistemi, istatistiki düzeni elinden geldiğince örgütlerken (ve günümüzde toplumsal düzen istatistiki bir düzendir), kitleler gizliden gizliye istatistiki düzensizliği gözetiyorlar.

Bu viral, şeytani, ironik ve tersine çevrilebilir düzenlemeden beklenmedik bir sonuç, dil sürçmesine benzer bir olay umulabilir.

Bu toplum bundan böyle yalnızca kesin olmayan, aydınlatılması mümkün olmayan olaylar yaratmaktadır. Eskiden bir olay gerçekleşmek için vardı, günümüzde ise gerçekleştirilmesi tasarlanan şeydir. Yani olay artık medyatik biçimlerin travestisi gibi sanal bir yapay ürün olarak ortaya çıkıyor.

Amerika'nın bütün bilimsel ve askeri bilgisiyar ağını beş saat boyu kırıp geçiren bilgisayar virüsü *belki de* yalnızca bir

sınamaydı (Virilio), bizzat Amerikan gizli askeri servislerinin bir deneyiydi. Üretilmiş ve simüle edilmiş bir olay. Yani ya virüslerin yadsınamaz zehirliliğini kanıtlayan gerçek bir kazadır, ya da günümüzde en iyi stratejinin hesaplı istikrarsızlık ve aldatmaca olduğunu kanıtlayan tam bir simülasyon. Meselenin özü ne? Deneysel bir simülasyon varsayımı doğru olsa bile, bu durum, sürecin denetim altında olduğunu asla garanti etmez. Test-virüsü yıkıcı bir virüse dönüşebilir. Zincirleme tepkileri kimse denetleyemiyor. Bu durumda, simüle edilmiş bir kazayla değil de bir simülasyon kazasıyla karşı karşıyayız. Ayrıca herhangi bir kaza ya da doğal felaket terörist eylem olarak üstlenilebileceği gibi, böyle bir eylem de kaza ya da doğal felaket olarak kabul edilebilir. Varsayımların sonu yok.

Bu nedenle tüm sistem toptan teröristtir. Çünkü asıl terör, şiddet ya da kaza terörü değil, belirsizlik ve caydırma terörüdür. Vaktiyle bir soygun simülasyonu yapmış olan bir grup, gerçek silahlı soygun yapandan daha ağır bir cezaya çarptırılmıştı: Gerçeklik ilkesinin ihlali gerçek saldırıdan daha ciddi bir saldırıdır.

Buradan ortaya çıkan şey dev bir belirsizliktir; işlemsel canlılığın merkezindeki dev bir belirsizliktir. Bu tür bir panik durumunu önceden gören yine bilim oldu: Deneysel arayüzey içinde öznenin ve nesnenin karşılıklı konumlarını yitirmeleri, nesnenin ve bilginin nesnel gerçekliği karşısındaki bu kesin belirsizlik durumunu yaratır. Bilimin kendisi de garip çekim güçlerinin etkisi altına girmişe benziyor. Ama ekonominin durumu da böyledir; ekonominin canlanışı bu alanda hüküm süren mutlak öngörülemezliğe bağlıdır. Enformasyon tekniklerinin ani gelişmesi de böyledir; bu gelişme, burada dolaşan bilginin karar verilemezliğine bağlıdır.

Tüm bu tekniklerin gerçek dünyanın aktif bir parçası olup olmadığı son derece kuşkuludur. Tekniğin ve bilimin amacı, bizi her tür hakikat ve gerçeklik ilkesinin ötesindeki, mutlak

olarak gerçekdışı bir dünyayla yüz yüze getirmektir daha çok. Çağdaş devrim, belirsizliğin devrimidir.

Bunu kabullenmeye yanaşmıyoruz. İşin paradoksal yanı, daha fazla enformasyon ve daha fazla iletişimle bu belirsizlikten kurtulacağımızı umuyoruz, oysa böyle yapmakla belirsizlik ilkesini daha vahim hale getiriyoruz. Heyecan verici bir ileri kaçış: Tekniklerin ve sapkın etkilerinin, insanın ve klonlarının Möbius şeridi üzerindeki koşusu daha yeni başlıyor.

İşlemsel Temizlik

Bu belirsizlik, paradoksal bir biçimde, bir olumluluk fazlasından, olumsuzluk oranındaki kaçınılmaz bir düşüşten ileri gelmektedir. Toplumlarımızı bir tür lösemi zaptetti, serumla yaratılan bir canlılık içinde olumsuzluğun bir tür çözülmesi zaptetti. Ne Fransız Devrimi ne Aydınlanma felsefesi ne eleştirel ütopya çelişkileri aşarak gerçekleşmeyi başardı; eğer sorunlar çözülmüşse bu, dengeleyici olumsuzluğun kapı dışarı edilmesiyle, olumluluk ve olgusallığa tamamen mahkûm bir simülasyon boyunca lanetli enerjilerin dağılması ve kesin bir şeffaflığın yerleşmesiyle oldu. Durumumuz biraz gölgesini yitirmiş adama benzer: Üstüne düşen ışık karşısında şeffaflaşmıştır ya da her yandan aydınlatılmış olarak, korunmasız biçimde tüm ışık kaynaklarından aşırı ışık almıştır. Teknikler,

görüntüler ve enformasyon da bizim her tarafımızı aydınlatmaktadır; bu ışığı kırıp geri yansıtamıyoruz ve beyaz bir etkinliğe, beyaz bir toplumsallığa, para, beyin ve bellek gibi, bedenlerin de temizlenmesine, tam bir asepsiye (mikropsuzlaşmaya) mahkûmuz. Sonunda şiddetin ve olumsuzluğun yasak edildiği bir toplum ve böyle bir toplumu oluşturan bireylerden başka kimsenin kalmadığı dev bir estetik cerrahi girişimiyle şiddet ve tarih temizleniyor. Oysa kendini mevcut haliyle yadsıyamayan her şey kökten belirsizliğe ve bitmeyen bir simülasyona mahkûmdur.

Şeyleri olumsuz yanlarından budayıp sentetik olarak ideal biçimleri içinde yeniden oluşturmayı hedefleyen tam bir cerrahi zorlama altındayız. Estetik cerrahi: Bir yüzün rastlantısallığı, bu yüzün güzelliği ya da çirkinliği, olumsuz çizgileri; tüm bunları düzeltmek ve ortaya güzelden daha güzel bir şey –ideal bir yüz, cerrahi bir yüz– çıkarmak gerekecek. Astrolojik burcunuz, doğumunuzdaki bir işaret bile sizin için yeniden yapılacak, yıldız falınız ile yaşam biçiminiz uyumlu kılınacak (Bkz. birkaç uygun elçabukluğuyla, size seçtiğiniz burcun verileceği Burçlar Cerrahi Enstitüsü'nün şimdiye dek ütopik olmakla birlikte gelecek vaat eden tasarısı).

Cinsiyetimiz; elimizde kalan bu küçük yazgı parçası, bu en küçük mukadderat ve ötekilik de kişinin fantezisine göre değişebilecektir. Yeşil alanlara, doğaya, genlere, olaylara ve tarihe yapılan estetik cerrahiyi (Gözden geçirilip düzeltilen, insan hakları yönünde imajı tazelenmiş Fransız Devrimi) saymıyoruz. Her şey en yüksek uygunluk ve bağdaşma ölçütlerine göre yapım-sonrası-eşleştirmeye* tabi tutulmalıdır. Yüz, söz, cinsiyet, beden, irade ve kamuoyu her yerde insanlıkdışı biçimde yeniden oluşturuluyor. Dev bir plastik cerrahi girişiminin amacına ulaşması için bir *cenaze töreni* için hazırlanan ölünün gülümseyişine benzeyen bir şey adına ve göstergelerin genel

* *Post-synchronisation*: Bir sinema terimi. (ç.n.)

kurtuluşu adına her tür yazgı ve olumsuzluk kırıntısının kovulmuş olması gerekiyor.

Her şey şeylerin işlemsel biçimde yaratılmasına adanmış olmalıdır. Artık üreten toprak değil, zenginliği yaratan da iş (Toprak ile işin dillere destan düğünü) değildir; toprağı ve işi *ürettiren* şey, sermayedir. İş, artık eylem değil, bir işlemdir. Tüketim artık sadece mallardan bir haz alma değil; bir haz aldırma, gösterge-nesnelerin diferansiyel dizilişi model alınarak belirlenmiş ve buna endeksli bir işlemdir.

İletişim konuşmak değil, konuşturmak; enformasyon bilmek değil, bildirmektir. "Yap*tırmak*" yardımcı fiili bir eylemin değil, bir işlemin söz konusu olduğunu belirtir. Reklamlarda, propagandada inanmak değil; inandırmak söz konusudur. Katılım, etkin ve kendiliğinden bir toplumsal biçim değildir, her zaman bir çeşit makinenin ya da makineleşmenin sonucudur; animasyon ve diğer benzeri şeyler gibi bir hareket ettirme biçimidir.

Günümüzde istek bile, ikna ve caydırmadan oluşan irade modelleri, yani istetme eylemi tarafından dolayımlı kılınmıştır. Tüm bu kategorilerin hâlâ isteme eylemi, yapabilmek, inanmak, bilmek, eyleme geçmek, arzulamak ve zevk almak anlamları olsun diye tek bir "yapmak" yardımcı kipliği ile deyim yerindeyse inceltilmişlerdir. Etkin fiil her yerde yerini edilgen fiile bıraktı; eylemden çok, eylemin üretilmiş, teşvik edilmiş, istenmiş, medyatik dolayıma uğratılmış, teknik hale getirilmiş olması daha önemlidir.

Bildirmekten başka bir bilme olmamalıdır. Konuşturmaktan, yani iletişim eyleminden kaynaklananın dışında bir konuşmak olmamalıdır. İnteraktif* dışında bir eylem olmamalıdır bundan böyle; en fazla bir monitör ve bellek olmalıdır. Çünkü, eylemin tersine, işlemi tam olarak niteleyen şey, kendi akışı

* Bir bilgi-işlem sistemini ya da medyayı kullanan kişi ile makine arasındaki bilgi akımını yönlendirebilecek nitelikteki diyalog faaliyeti ve bununla ilgili olan şeyler. (ç.n.)

içinde zorunlu olarak düzenlemiş olmasıdır; yoksa iletmez. Konuşur, ama iletmez. İletişim ya işlemseldir ya da iletişim değildir. Haber ya işlemseldir ya da haber değildir.

Bütün kategorilerimiz artık yapaylık dönemine girmiştir; burada artık istemek değil istetmek, yapmak değil yaptırmak, değerli olmak değil değerli kılmak (genel olarak reklamcılık), bilmek değil bildirmek ve nihayet –hiç de önemsiz değildir– zevk almaktan çok zevk aldırmak önemlidir. Günümüzün büyük sorunu budur: Cinsel zevk almak bir işe yaramaz, kendine ve ötekilere zevk aldırmak gerekir. Zevk almak bir iletişim eylemine dönüşüyor; sen beni kabul ediyorsun, ben seni kabul ediyorum, zevk bir interaktif performansı gibi değiş tokuş ediliyor. İletmeksizin zevk aldığını ileri sürecek biri aptalın tekidir. İletişim aygıtları orgazm mı oluyor? Bu ayrı mesele; ama zevk alma makineleri düşünülüyorsa eğer, bu makineler ancak iletişim makineleri model alınarak yapılabilir. Zaten var bu makineler: Bu makineler, zevk almaya itilen kendi bedenlerimizdir; en incelikli kozmetik ve coşku verici tekniklerle zevk aldırılan bedenlerimizdir.

Jogging de edimselliğe bağlıdır. Jogging yapmak koşmak değil, kendi bedenini koşturmaktır. Jogging, bedenin, aynı anda hem kullanmaya hem yok etmeye çalıştığı biçimsel olmayan performansına dayalı bir oyundur. Joggingdeki "bilinçsizlik durumu" ("*état second*") tamamıyla bu ikincil işleme, bu aygıtsal kopmaya denk düşer. Buradaki zevk ya da acı ne sportif ne tenseldir; katıksız bir bedensel harcamanın zevki ya da acısı değildir, sonsuz işleyişin ve maddesizleştirmenin zevki ya da acısıdır (koşucunun bedeni Tinguely'nin bir makinesine* benzer), edimselliğin çilesi ve esrikliğidir bu. Zaten koşturmak, kendini-koşmaya-bırakmakla kısa sürede ikiye katlanır;

* Jean Tinguely; işletildiklerinde kendi kendilerini yok eden, makine benzeri kinetik heykelleriyle tanınan İsveçli heykelci ve deneysel sanatçı. (ç.n.)

beden, uyurgezer ve bekâr bir makine* gibi (başka bir benzer makine: Ölülerin tek başlarına pedal çevirmeyi sürdürdükleri Jarry'nin deküpleti**) kendi performansına hipnotize olmuştur ve öznenin yokluğunda tek başına koşmaktadır. Psikanaliz gibi joggingin de sonu gelmez yanı, bu erekliliği olmayan, amaçsız, yanılsamasız performans niteliğine dayanır. Sonu olmayan şeyin durmak için nedeni de olmaz.

Burada amacın, altmışlı ve yetmişli yılların ideali olan "form" olduğu söylenemez artık. Çünkü form henüz işlevseldi: Bedenin ticari değerini ya da gösterge değerini, üretkenliğini ya da prestijini hedefliyordu. Performans ise işlemseldir ve artık bedenin *formunu* değil; *formülünü*, denklemini, işlem zemini olarak sanal varlığını hedefler; herhangi bir makine çalışsın dedi diye, herhangi bir sinyal başlatılmasını istedi diye işletilen herhangi bir şeyi hedefler. Bu kadar basittir. Eylemin içeriğindeki derin boşluk da buradan kaynaklanır. Hiçbir şeyin, koşma yetisini durmadan uygulamak için koşmaktan daha boş olmadığı söylenebilir. Ama yine de herkes koşuyor...

İçerik karşısındaki aynı aldırışsızlık, aynı saplantılı ve işlemsel, edimsel ve sonu gelmez görünüm günümüzde bilgisayar kullanımını da niteleyen şeydir: Jogging yaparken aslında koşmadığı gibi bilgisayar karşısında da düşünmez insan; beynini, bedenini koşturduğu gibi işletir. Burada da işlem sanal olarak sonsuzdur: Bilgisayarla baş başa kalmak koşunun gerektirdiği bedensel enerjinin sonuna gelmekten daha mantıklı değildir. Koşma durumunda bedensel enerjinin, diğer durumda beyinsel enerjinin, esrik bir biçimde emilip dağılmasının zevkli ve hipnotize edici zevk türü tamamen aynıdır. Bir yanda deri ve kaslardaki durağan elektrik, diğer yanda ekrandaki durağan elektrik.

* Marcel Duchamp'ın bir dizi yapıtına verdiği ad. (ç.n.)

** Alfred Jarry; uyumsuzluk tiyatrosunun habercisi sayılan Fransız yazar. (ç.n.)

Zevk aldıran, düşleten, hissettiren bir şey olan bütün uyuşturucular, genel performansın akışına dosdoğru dahil olduğundan, joggingin ve bilgisayarla uğraşmanın aynı ölçüde aptallaştırıcı ve uyuşturucu olduğu söylenebilir. Uyuşturucu, bedenin doğal durumunun karşıtı olarak bilinçsiz durumu anlamında yapay değildir; kimyasal bir protez, zihinsel performans cerrahisi, plastik algılama cerrahisi olduğundan yapaydır.

Günümüzde sistemli doping şüphesinin spor performansına bağlanması rastlantı değildir. Farklı türde performanslar kendi aralarında iyi anlaşır. Yalnızca kaslar ve sinirler değil, nöronlar ve hücreler de edimsel hale getirilmelidir (bakteriler bile işlemsel hale geleceklerdir). Bundan böyle fırlatmak, koşmak, yüzmek, atlamak değil; beden diye adlandırılan bir uyduyu yapay yörüngesine yerleştirmek söz konusudur: Sporcunun bedeni, fırlatıcı ve uydu haline geliyor ve bu beden küçük bir iç bilgisayar tarafından (çabasını "aşma" terimleriyle düzenleyen bir iradeye göre değil) hesap terimlerine göre düzenlenir.

Bu işlemsel zorlanımdan işlemsel paradoks doğar: Burada önemli olan yalnızca değer verdirmek değildir, daha iyi değer verdirmek için hiçbir değerin olmaması en iyisidir; daha iyi öğretmek için hiçbir şey bilmemek; daha iyi ürettirmek için hiçbir şey üretmemek; daha iyi iletmek için söyleyecek hiçbir sözü olmamak en iyisidir. Tüm bunlar mantıklıdır: Güldürmek için gülünç olmamanın daha iyi olduğu bilinir. İletişim ve enformasyon için sonuç acımasızdır: En iyi biçimde ve en hızlı transit geçiş için içeriğin şeffaflık ve anlamsızlık sınırında olması gerekir. Telefon konuşmasında ve medyatik yayınlarda olduğu gibi daha önemli şeylerde de saptanabilen bir şeydir bu. *İyi* iletişim, yani günümüzde *iyi* bir toplumu oluşturan şey, içeriğin yok olmasından geçer (toplum teriminin bile anlamı kalmadı artık; çünkü var olan tek toplumsallık, toplumsallığın üretimi, toplumsal-edimin sonucunda ortaya çıkan şeydir: ya

da François George'un "cinsellik" terimi için dediği gibi cerrahi bir işlem havası taşıyan bu ürkünç takma adlar –"*Socialité*", "*Sociétalité*"– bunu daha iyi ifade ediyorlar). İyi haber, bilginin dijital şeffaflığından geçer. İyi reklam hiçlikten geçer, en azından ürünün etkisizleştirilmesinden geçer; moda da kadının ve kadın bedeninin şeffaflığından geçer; iktidar da bu iktidarı uygulayan kişinin anlamsızlığından geçer.

Peki ya tüm reklamlar, bir ürünün değil de reklamın kendisine övgüyse? Enformasyon, bir olaya değil de enformasyonun kendisinin olay olmaya terfi etmesine göndermeyse? İletişim artık bir iletiye değil de iletişimin kendisinin söylence olmaya terfi etmesine göndermeyse?

Fotokopi ve Sonsuz

İnsanlar akıllı makineler yaratıyor ya da düşlüyorlarsa gizliden gizliye kendi akıllarından umut kestiklerinden ya da dehşet verici ve gereksiz bir aklın ağırlığı altında ezildiklerindendir: O zaman bu akılla oynayabilmek ve onunla eğlenebilmek için aklı makinelere hapsederler. İktidarı politikacılara bırakmanın bize her tür iktidar isteğine gülme olanağı tanıması gibi bu aklı makinelere emanet etmek de bizi her tür bilme iddiasından kurtarır.

İnsanlar özgün ve dâhi makineler düşlüyorlarsa, kendi özgünlüklerinden umut kestikleri ya da bundan vazgeçip üçüncü şahıs olan makineler aracılığıyla bu özgünlükten yararlanmayı yeğledikleri içindir. Çünkü bu makinelerin sunduğu şey düşüncenin gösterisidir; insanlar da makineleri kul-

lanarak kendilerini düşüncenin kendisinden çok düşüncenin gösterisine verirler.

Makinelere sanal denmesi boşuna değildir; düşünceyi eksiksiz bir bilginin ortaya çıkmasına bağlı belirsiz bir kararsızlık içinde tutarlar. Burada düşünce eylemi, sürekli olarak ertelenir. Hatta artık düşüncenin lafı bile geçmez; tıpkı gelecek nesiller için özgürlük lafının geçmeyeceği gibi: Bu nesiller, boşluktalarmış gibi kendilerini koltuklarına bağlayarak yaşayıp gideceklerdir. Aynı şekilde Yapay Akıl İnsanları da kendi zihin alanlarından, bilgisayarları karşısında oturarak geçeceklerdir. Bilgisayarı önünde kımıldamadan duran Sanal İnsan, ekran aracılığıyla sevişir, derslerini de telekonferansla yapar. O bir hareket özürlüsü haline gelmiştir; kuşkusuz zihinsel olarak da özürlüdür. İnsanın işlemsel hale gelmesinin bedeli budur. Gözlüklerin ve kontakt lenslerin, görmeyen bir türün ayrılmaz protezine dönüşeceğini ileri sürebiliriz; tıpkı bunun gibi, yapay aklın ve bu aklın teknik dayanaklarının da artık düşünceye sahip olmayan bir türün protezi olmasından endişe duyabiliriz.

Yapay akıl akılsızdır, çünkü yapaylığı yoktur. Hakiki yapaylık tutkudaki acının, baştan çıkarmadaki göstergenin, jestlerdeki anlam belirsizliğinin, dil sürçmesinin, yüzdeki maskenin, anlamı başkalaştıran çizginin yapaylığıdır; böyle olması nedeniyle de bu yapaylığa zihin belirtisi denir. Bu akıllı makineler, en acınacak yapaylıktadır; dil, cinsellik ve bilgi işlemlerini en yalın öğelerine ayrıştırmak, modeller uyarınca yeni bir sentez haline getirmek için dijitalleştirmek zorunda olduklarından yapaydırlar. Bir programın ya da potansiyel bir nesnenin tüm olasılıklarını kuvve halinde üretebilirler. Oysa yapaylığın, gerçekliği *üreten* şeyle hiçbir ilgisi yoktur; gerçekliği *başkalaştıran* şeyle ilgisi vardır. Yapaylık, yanılsamanın gücüdür. Bu makinelerde hesabın basitliği vardır ve sundukları oyunlar ise yer değiştirme ve olasılıklar sunma oyunlarıdır yalnızca. Bu nedenle sanal (*virtuel*) olarak var olmakla kalmazlar, *erdemlidir-*

ler (*vertueux*)de. Çünkü kendi konuları bile onları yenemez, kendi bilgileri bile onları baştan çıkaramaz. Erdemlerini meydana getiren şey, şeffaflıkları, işlevsellikleri, tutku ve yapaylıktan yoksun olmalarıdır. Yapay akıl, bekâr bir makinedir.

İnsanın işleyişini makinelerinkinden, en akıllı makinelerinkinden bile her zaman ayıracak olan şey iş görme sarhoşluğudur, zevktir. Zevk sahibi makineler üretmek; neyse ki bu hâlâ insan gücünün ötesinde olan bir şey! Her tür protez insanın zevk almasına yardımcı olabilir; ama insan, kendi yerine zevk alacak bir protez icat edemez. İnsan kendinden daha iyi çalışan, "düşünen" ya da yer değiştiren protezler icat edebilse de insanın aldığı zevkin, insan olma zevkinin teknik ya da medyatik bir protezi yoktur. Böyle bir şeyin olması için makinelerin insan hakkında bir fikirleri olması, insanı icat edebilmeleri gerekirdi; ama makinelerin artık yapabileceği bir şey yok, onları icat eden insandır. Bu yüzden, makineler makineliklerini hiçbir zaman aşamayacakken insan mevcut durumunu aşabilir. Makinelerin her zaman karanlık bir arzusu olduğunu düşündürtebilecek kaza ya da yok olma durumu hariç, en akıllı makineler makineden başka bir şey değildir. İnsanları kendi tanımlarından uzaklaştırarak sonlarına yakınlaştıran zevki ya da acıyı meydana getiren işleyişteki o ironik fazlalık, o aşırı işleyiş makinelerde yoktur. Ne yazık ki bir makine asla kendi işlemini aşamaz; bilgisayarların derin hüznünü açıklayan budur belki... Tüm makineler bekârdır!

(Bununla birlikte bu yakınlarda görülen elektronik virüs akını dikkate değer bir anormallik arzediyor: Makineler sapkın etkiler, ironik ve heyecan verici türden beklenmedik olaylar yaratmaktan muzip bir zevk alıyorlar sanki. Yapay akıl bu viral patoloji içinde kendisiyle dalga geçiyor ve böylece de bir tür hakiki aklın ilk adımını atıyor olabilir.)

Makinenin bekârlığı, Tele-kompüter İnsan'ın bekârlığını da beraberinde getirir. İnsanın, bilgisayarın ya da wordprocessor'

ının önünde beyninin ve aklının gösterisini kendi kendine sunması gibi pembe Miniteli* önünde de kendine fantezilerinin ve potansiyel bir hazzın gösterisini sunar. Haz ya da akıl; her iki durumda da Tele-kompüter İnsan bunları makinesiyle arayüzeye kovar [*exorciser*: "Cinleri kovma" gibi]. Öteki, muhatap asla gerçekten hedeflenen şey değildir: Ekrandan geçiş aynadan geçişi anımsatır; hedeflenen şey, arayüzey olarak ekranın kendisidir. İnteraktif ekran ilişki sürecini aynı olanlar arasındaki yer değiştirme sürecine dönüştürür. Arayüzey'in sırrı Öteki'nin potansiyel olarak aynı olmasıdır; ötekiliğe makine tarafından gizlice el konulmuştur. Böylelikle, gerçeğe en yakın iletişim senaryosu, Minitel kullanıcılarının ekran karşısından telefon konuşmasına geçmeleri ve sonra da yüz yüze gelmeleridir; peki sonra ne yapılır? Eh, "telefonlaşılır" tabii ve ardından tekrar Minitel'in başına geçilir; nihayetinde Minitel çok daha erotiktir, çünkü hem gizemli hem şeffaftır; yaşamın önünde duran ekranın ve elektronik bir metnin yakınlığı dışında başka bir yakınlık olmadığından katıksız bir iletişim biçimidir bu, tensel zevk gölgelerinin gezindiğini görebileceğimiz yeni Platon mağarasıdır. İletişim kurmak bu kadar kolayken biriyle konuşmak niye?

Eskiden aynanın, ikiye bölünmenin ve sahnenin, ötekiliğin ve yabancılaşmanın düşselliğinde yaşıyorduk. Bugün ekranın, arayüzeyin ve iki katına çıkmanın, benzerliğin ve bir iletişim ağı oluşturmanın düşselliğinde yaşıyoruz. Tüm makinelerimiz ekran haline geldi ve insanların interaktivitesi de ekranların interaktivitesi haline geldi. Ekranda yazılan şeylerin hiçbiri derinlemesine çözülmek için değildir; anlam aniden tepki gösterdiğinde, temsil kutupları kısa devre yaptığında, anında keşfedilmek içindir bunlar.

* Minitel: Fransa'da telefon şebekesi aracılığıyla evlere kadar uzanan mini bilgisayarlardan oluşan iletişim ağı. "Pembe Minitel" ise bu ağın "cinsel hizmetler" veren parçası. (ç.n.)

Bir ekranı okumak bakışla söz konusu olan şeyden tamamen farklıdır. Gözün bitmek bilmeyen bir kırık çizgi uyarınca dolaştığı dijital [dokunsal, sayısal] bir keşiftir bu. İletişimde muhatap olunan kişiyle, enformasyonda bilgiyle kurulan ilişki aynı niteliktedir: Dokunsal (*tactile*) ve keşfettirici. Yeni bilgisayarlardaki ya da hatta telefondaki ses, dokunsal, boş ve işlevsel bir sestir. Bu tam olarak bir ses değildir artık; tıpkı ekran için bakışın söz konusu olmaması gibi. Tüm duyarlılık paradigması değişti. Bu dokunsallık, dokunmanın organik anlamı değildir; gözle görüntünün yüzeydeki bitişikliğini, bakıştaki estetik mesafenin sonunu belirtir yalnızca. Ekranın yüzeyine sonsuzca yaklaşıyoruz, gözlerimiz görüntülerin içine serpiştirilmiş gibi. Seyirciyle sahne arasında mesafe kalmadı, bütün teatral uzlaşmalar yok oldu. Bu düşsel ekran komasına böyle kolay giriyorsak eğer, ekran, doldurmamız istenen sürekli bir boşluk halinde belirdiğindendir: Görüntülerin yakınlığı, görüntülerin izdihamı, görüntülerin dokunsal pornografisi. Buna karşın bu görüntü hep ışıkyılı uzaktadır. Hep bir tele-görüntüdür. Çok özel bir mesafeye yerleştirilmiştir; bu yüzden *bedenin aşamayacağı mesafe* olarak tanımlanabilir ancak. Dilin, sahnenin ve aynanın mesafesi beden tarafından aşılabilir niteliktedir; böyle olduğundan bu mesafe insani kalır ve değişime [mübadeleye] olanak tanır. Ekran ise sanaldır; yani aşılamaz. Yalnızca bu soyut, kesinlikle soyut bir biçim olan iletişime olanak tanımasının nedeni budur.

İletişim alanı içinde sözcükler, jestler ve bakışlar sürekli yan yana olmalarına karşın birbirlerine asla değmezler. Çünkü ne bu mesafe ne de bu yakınlık, bedenin etrafını çevreleyen şeye olan mesafe ve yakınlığın aynısıdır. Görüntülerimizin ekranı, interaktif ekran ve telematik ekran hem çok yakın hem çok uzaktır: Hakiki olmak için (bir sahnenin heyecan verici yoğunluğuna sahip olmak için) çok yakın, sahte olmak için (yapayın suç ortağı olacak bir mesafeye sahip olmak için) çok

uzaktır. Bu ekranlar, bu biçimde, artık tam anlamıyla insani olmayan bir boyut, uzamın kutupsuzlaşmasına ve beden şekillerinin birbirinden farksızlaşmasına uygun düşen dışmerkezli bir boyut yaratırlar.

Bilgisayarlarımızın ekranıyla beynimizin zihinsel ekranının iç içe geçtiği, yakınla uzağın, içle dışın, nesneyle öznenin aynı sarmal içindeki bu bitişikliğini belirtmek için Möbius topolojisinden daha iyisi yoktur. Enformasyon ve iletişim de ensestvari bir halkalanma içinde; özneyle nesnenin, içle dışın, soruyla yanıtın, olayla görüntünün vb. yüzeysel ayrımsızlığı içinde, bu Möbius modeline göre, birbirleri etrafında sürekli dönerler. Bu biçim, matematikteki sonsuz işaretinin döngüsel taklididir.

"Sanal" makinelerimizle ilişkimiz için de aynı şey geçerlidir. Nasıl ki aygıt Tele-kompüter İnsan'a tahsis edilmişse, insan da aygıta tahsis edilmiştir; her ikisi de birbirine dolanır ve birbiri tarafından kırılmaya uğratılır. Makine, insan ne istiyorsa onu yapar; ama buna karşılık insan, makinenin yapmaya programlandığı şeyi gerçekleştirir yalnızca. İnsan sanallık işlemcisidir ve izlediği yol da görünürde bilgilenme ya da iletmedir; nasıl ki oyuncu oyunun tüm imkânlarını tüketmeyi hedefler ise insan da gerçekte bir programın tüm imkânlarını araştırır. Örneğin fotoğraf makinesi kullanımında bu imkânlar, dünyayı kendi görüşüne göre "düşünen" öznenin imkânları değil, objektifin imkânlarını kullanan nesnenin imkânlarıdır. Bu açıdan fotoğraf makinesi her isteği başkalaştıran, her niyeti silen ve yalnızca fotoğraf çekmeye ilişkin katıksız refleksin hafifçe belli olmasına olanak veren bir makinedir. Bakışın kendisi bile ortadan kaybolmuştur; çünkü nesnenin ve dolayısıyla görüşteki ani değişmenin suç ortağı olan objektif, bakışın yerine geçmiştir. Büyülü olan şey, öznenin kara kutuya kapanması ve öznenin bakışının yerine makinenin kişisiz bakışının geçmesidir. Aynada kendi düşselliğiyle oynayan öznedir. Objektifte ve genel olarak ekranlarda ise tüm medyatik ve tele-kompüter

tekniklerin lehine kendini "kuvve olarak" teslim eden şey nesnedir.

Günümüzde tüm görüntülerin olanaklı olmasının nedeni budur. Her bireyin genetik formülü uyarınca değişebilmesi gibi (tek hedef bu genetik kodun tüm sanallıklarının tüketilmesine yöneliktir; bu da yapay aklın temel özelliklerinden biri olacaktır) her şeyin bilgi-işlem haline getirilebilmesinin, dijital işlem içinde yer değiştirebilir olmasının nedeni budur. Daha somut olarak bu, bundan böyle teknik bir görüntü içinde ya da bir ekran üzerinde yansıyıp kırılmayan hiçbir eylem ve olay; fotoğraflanmış, filme alınmış, kaydedilmiş olmayı *arzular* olmayan, bu bellekte toplanmayı ve burada sonsuza dek çoğaltılabilir olmayı istemeyen hiçbir eylem olmadığı anlamına gelir. Ölümden sonraki kalıcı sonsuzlukta değil; yapay belleklerde dal budak salmanın geçici sonsuzluğunda, sanal bir sonsuzlukta kendini aşmayı istemeyen bir hareket yoktur artık. Sanal atılım, tüm ekranlarda ve tüm programların göbeğinde kuvve olarak var olma atılımıdır ve bu, büyülü bir talebe dönüşmektedir. Kara kutu sarhoşluğu budur.

Tüm bunların içinde özgürlük nerede? Özgürlük hiçbir yerdedir. Seçim yok, nihai karar yok. Bilgisayar ağları, ekran, enformasyon ve iletişim alanındaki her karar seri, kısmi, parçalı ve fraktaldır. Fotoğrafçının, Tele-kompüter İnsan'ın ya da en sıradan televizyon seyirciliğimizin tarzını meydana getiren şey, yalnızca kısmi kararların art arda gelişi, kısmi nesnelerin ve sekansların oluşturduğu mikroskobik seridir. Tüm bu davranışların yapısı nicelikseldir; tek tek kararlardan oluşan rastlantısal bir bütündür. Tüm bunların yarattığı hayranlık da o kara kutunun verdiği sarhoşluktan, özgürlüğümüze son veren o belirsizlikten gelir.

İnsan mıyım, makine mi? Bu antropolojik sorunun yanıtı yok artık. Bu bir anlamda, en yeni teknolojilerin ve makinele-

rin gizlice ele geçirdiği antropolojinin sonudur. Makine ağlarının kusursuzluğundan doğmuş olan belirsizlik; tıpkı cinsel belirsizliğin (Erkek miyim, kadın mı, cinsiyet ayrımı nerede?) bilinçdışı ve beden tekniklerinin çok karmaşıklaşmasından doğmuş olması gibi; tıpkı nesnenin durumu konusundaki bilimsel belirsizliğin, mikro-bilimlerdeki analizin çok karmaşıklaşmasından doğmuş olması gibi.

İnsan mıyım, makine mi? Geleneksel makinelerle ilişkide anlaşılmaz bir şey yoktur. İşçi bir biçimde makineye hep yabancıdır, yani makine tarafından yabancılaştırılmıştır. Yabancılaşmış insan olmanın getirdiği önemli niteliğini korur. Oysa ki yeni teknolojiler, yeni makineler, yeni görüntüler, interaktif ekranlar beni hiç yabancılaştırmıyor. Bunlar benimle birlikte entegre bir devre oluşturuyor. Video, televizyon, kompüter, Minitel; bunlar kontakt lensler gibi, bedene, âdeta genetik parçası olacak kadar entegre olmuş şeffaf protezlerdir; P. K. Dick'in, bedene doğuştan yerleştirilen ve biyolojik alarm sinyali olarak işgören küçük bir reklam aleti olan ünlü "papula"sı ya da kalp pilleri gibidir bunlar. Bilgisayar ağı ve ekranlarla, gönüllü olsun olmasın, tüm ilişkilerimiz aynı niteliktedir: Köleleştirilmiş (yabancılaştırılmış değil) bir yapının, entegre bir devrenin ilişkisidir. Burada insan ya da makine olma niteliğine ilişkin karar verilemez.

Yapay aklın olağanüstü başarısı bizi gerçek akıldan kurtarıyor olmasından, düşüncenin işlemsel sürecini aşırı büyüterek bizi düşüncenin belirsizliğinden ve dünyayla arasındaki çözümsüz bilmeceden kurtarıyor olmasından gelmiyor mu? Tüm bu teknolojilerin başarısı, kurtarıcı işlevlerinden ve ezeli özgürlük sorununun artık ortaya bile atılamaz olmasından kaynaklanmıyor mu? Ne rahatlık! Sanal makineler geldi, sorun bitti! Artık siz ne öznesiniz ne nesne, ne özgürsünüz ne yabancılaşmış, ne o ne bu: Birbirinizin yerine geçmenin verdiği hayranlık içinde aynısınız. Ötekiliğin cehenneminden aynılığın esrikliğine, ötekiliğin arafından özdeşliğin yapay cennetine geçildi. Ki-

mileri bunun daha beter bir kölelik olduğunu söyleyecek, ama Tele-kompüter İnsan kendi iradesi olmadığından köle olmayı bilmeyecek. İnsanın insanı yabancılaştırması yok artık, insanın makine tarafından homeostazı* var bundan böyle.

* Homeostaz: Biyolojik sistemlerin, yaşam için en uygun koşullara uyum sağlarken dengelerini korumalarını sağlayan kendi kendini düzenleme süreci. (ç.n.)

Korunma ve Zehirlilik

Makinelerin entelektüel düzeylerindeki artışın normal olarak bedenlerin teknolojik arınmasına yol açması gerekir. Bedenler kendi antikorlarına giderek daha az güvenebileceklerinden, dışarıdan korunmaları gerekecektir. Tüm ortamların yapay olarak arıtılması, yok olan iç bağışıklık sisteminin yerini tutacaktır. Genellikle ilerleme diye adlandırılan tersine çevrilemez bir eğilim, insanın zihnini ve bedenini, teknik yapma-nesnelere (*artefact*) aktarmak için girişimde bulunma ve savunma sistemlerini terk etmeye zorladığından iç bağışıklık sistemleri yok olur. Savunması elinden alınmış insan, bilim ve teknik karşısında büyük ölçüde güçsüz hale gelir; tıpkı tutkularını yitirdiğinde psikoloji ve bunu izleyen terapilere büyük ölçüde muhtaç hale gelmesi, tıpkı hastalığa yol açan

etkilerden ve hastalıklarından kurtulduğunda tıp karşısında büyük ölçüde borçlu hale gelmesi gibi.

NASA'nın sunduğu korunma imkânları içinde, yapay bağışıklık alanı tarafından her tür hastalık bulaşmasından korunmuş olan, annesinin cam çeperlerin ardından okşadığı ve dünyadışı atmosferi içinde bilimin gözetiminde gülüp büyüyen "bağışıklık sistemi bozuk çocuk" (kurt çocuğun, bakımını kurtların üstlendiği vahşi çocuğun deneysel kardeşidir bu); bu çocuğun bakımını günümüzde bilgisayar üstlenmektedir.

Bu "camekân-çocuk" şeffaflığın biyolojik biçimi olan tümden mikropsuzlaştırmanın, mikropların tümden defedilişinin, geleceğin önbelirtisidir. Plaklar gibi havasız ortamda preslenecek, donmuş yiyecekler gibi havasız ortamda korunacak ve tıbbi tedaviye aşırı düşkünlüğün kurbanları gibi havasız ortamda öleceğiz. Tıpkı yapay akıl gibi havasız ortamda düşünüp kafa yoracağız.

İnsanın yok edilişinin, mikroplarının yok edilişiyle başladığını varsaymak saçma olmaz. Çünkü mevcut haliyle mizaçları, tutkuları, gülüşü, cinselliği ve salgıları ile insanın kendisi de pis bir küçük mikroptan, şeffaflık evrenini bulandıran akıldışı bir virüsten başka şey değildir. İnsan arıtılmış olduğunda, her şey arıtılmış ve her tür toplumsallık ve hastalık bulaşmasına son verilmiş olduğunda, ölümcül biçimde temiz ve ölümcül biçimde mükemmel bir dünyada, geriye yalnızca hüzün virüsü kalacaktır.

Kendince bir antikor ve doğal bağışıklık içeren bir savunma ağı olan düşünce de çok büyük tehdit altındadır. Düşünce, her tür hayvani ve metafizik refleksten arıtılmış beyin-omursal bir elektronik devrenin kendi yerini alması tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bağışıklık sistemi bozuk çocukla ilgili teknolojileri kullanmasak da biz şimdiden bir küvez içinde yaşıyoruz; Jérome Bosch'un kimi kahramanlarını barındıran kristal kürenin içindeyiz; hem yoksun hem aşırı korunmuş, yapay bağışıklığa ve sürekli kan nakline mahkûm, dünyayla en ufak temasta

ölmeye mahkûm olarak içine sığındığımız şeffaf kılıfın içinde yaşıyoruz.

Hepimiz böylece savunma kaybı halindeyiz, hepimiz sanal olarak bağışıklık sistemi özürlüleriyiz.

Tüm entegre ve hiper-entegre sistemler, teknik sistemler, toplumsal sistem ve yapay akıl ile türevleri içindeki düşüncenin kendisi de bu bağışıklık yetersizliği sınırına yönelmektedir. Bu sistemler, her tür dış saldırıyı ortadan kaldırmayı hedefleyerek, kendi iç zehirlerini, uğursuz tersinirliklerini salgılamaktadırlar. Belli bir doyma noktasına geldiklerinde, bu tersinme ve bozma işlevini, istemeden üstleniyor ve bizzat kendilerini yok etmeye yöneliyorlar. Bizzat kendi şeffaflıkları bu sistemleri tehdit ediyor ve kristal kendi kendinden intikam alıyor.

Aşırı korunmuş bir alan içinde beden tüm savunma sistemini yitirir. Ameliyat salonları öyle korunur ki hiçbir mikrop, hiçbir bakteri hayatta kalamaz. Oysa gizemli, anormal viral hastalıkların burada doğduğu görülür. Çünkü virüsler, boş yer buldukları anda hızla çoğalırlar. Eski enfeksiyonlardan arıtılmış bir dünyada, "ideal" bir klinik dünyada, mikroplardan arındırmanın ta kendisinden doğan, ele gelmez, amansız bir patoloji yerleşir.

Üçüncü tip patolojidir bu. İçinde bulunduğumuz toplumlarda müsamahakâr ve edilginleştirilmiş bir toplum paradoksundan doğan yeni bir şiddetle baş etmemiz gerektiği gibi, yapay, tıbbi ya da bilgi-işlemsel kalkanın aşırı biçimde koruduğu bedenlere ait yeni hastalıklarla da baş etmemiz gerekmektedir. Tüm virüsler karşısında, en "sapkın" ve en beklenmedik zincirleme tepkimeler karşısında dayanıksızız. Bu patoloji, artık kazadan ya da kural yokluğundan değil, *anomaliden* doğmaktadır. Tıpkı aynı nedenlerin, hücrelerin genetik düzensizliğiyle bir tutulabilecek aynı sapkın sonuçlara, aynı öngörülemez işleyiş bozukluklarına yol açtığı toplumsal beden için olduğu gibi, burada da aşırı koruma, aşırı kodlama, aşırı sınırlandırma nedeniyle doğmaktadır bu patoloji. Biyolojik

beden gibi toplumsal sistem de protezlerini karmaşıklaştırdıkça doğal savunmalarını yitiriyor. Bu yepyeni patolojiyi önlemek için de tıp oldukça zorluk çekecektir; çünkü bizzat bu patoloji aşırı koruyucu sistemin, bedeni korumak ve himaye etmek için yırtınan bu sistemin bir parçasıdır. Nasıl ki terörizm sorununun görünürde politik çözümü yoksa, günümüzde de AIDS ve kanser sorununun biyolojik bir çözümü var gibi görünmüyor; neden aynı: Çünkü bunlar sistemin derininden gelen ve toplumsal bedenin politik olarak aşırı sınırlandırılmasına ya da kısaca bedenin biyolojik olarak sınırlandırılmasına tepkisel bir zehir saçarak karşı duran anomal belirtilerdir.

İlk aşamada, bu muzip ötekilik dehası bir kaza, arıza, çöküntü biçimini alır. Sonraki bir evrede, viral bir biçime, salgın halindeki bir biçime, tüm sistemin içinden geçen bir zehirliliğe denk düşer ve bu zehirlilik karşısında sistem savunmasızdır; çünkü sistemin bütünlüğünün ta kendisi bu bozulmaya neden olur.

Bir sistem tüm olumsuz öğelerini dışladığında ve bir yalın öğeler kombinasyonuna dönüştüğünde zehirlilik bu sistemi, bedeni ya da bilgisayar ağını ele geçirir. Çünkü devreler ve ağlar virüslerin serbest kaldığı bedensiz şeylere, sanal varlıklara dönüşmüşlerdir ve bu "maddesiz" makineler de geleneksel mekanik aletlerden daha dayanıksızdır. Sanallık ve viral durum atbaşı gider. Bedenin kendisi bir bedensizliğe, sanal bir makineye dönüştüğü için virüsler onu ele geçirir.

AIDS'in (ve kanserin) modern patolojimizin ve her tür öldürücü viralliğin prototiplerine dönüşmüş olması mantıklıdır. Beden, hem genetik fantezilere hem de protezlere teslim edildiğinde savunma sistemlerinin düzeni bozulur. Kendi dışsal işlevlerinin artmasına mahkûm olan bu fraktal beden, aynı zamanda kendi hücrelerinin çoğalmasına da mahkûmdur. Beden metastaza girer: İç ve biyolojik metastazlar, protezlerden, ağlardan ve bağlantılardan oluşan dış metastazların simetrisidir.

Viral boyutu ile sizi yok eden kendi antikorlarınızdır. Varlığın lösemisi kendi savunmalarını yutar, çünkü artık tehdit ve rekabet öğesi yoktur. Mutlak korunma öldürücüdür. Kanseri ve AIDS'i klasik hastalıklar gibi ele alan tıbbın anlamadığı budur; oysa bunlar, korunma ve tıbbın zaferinden doğmuş, hastalıkların yok oluşundan, hastalığa yol açan biçimlerin tasfiyesinden doğmuş hastalıklardır. Geçmiş dönemin (görünür nedenler ve mekanik sonuçlar döneminin) eczacılığının kavrayamayacağı üçüncü tip patolojiyle karşı karşıyayız. Birdenbire tüm hastalıklar bağışıklık noksanlığından kaynaklanıyor gibi gelir (tüm şiddetlerin terörist kaynaklı görülmesi gibi). Viral strateji ve saldırı, bilinçdışının işini devraldı âdeta.

Dijital makine olarak tasarlanmış insan varlığı nasıl viral hastalıkların tercih ettiği bir alana dönüşüyorsa bilgisayar ağları da elektronik virüslerin tercih alanına dönüşür. Burada da önleyici tedbirler ya da etkili bir tedavi yoktur; metastazlar tüm ağı istila eder, simgesizleştirilmiş makine dilleri virüsler karşısında, simgesizleştirilmiş bedenlerden daha dirençli değillerdir. Alışılmış mekanik kaza ve arızalar eski safdil bir tamir tıbbının yetki alanına giriyordu. Ani zayıflıklar, ani anomaliler, antikorların ani "ihanetleri" ise devasızdır. Biçimle ilgili hastalıkları iyileştirmeyi biliyorduk, formül patolojileri karşısında ise savunmasızız. Kod ile formülün yapay birliktelikleri uğruna biçimlerin doğal dengesini her yerde feda ederek, çok daha ciddi bir düzensizliği ve görülmemiş bir istikrarsızlık tehlikesini göze aldık. Bedeni ve dili, yapay akla mahkûm yapay sistemler haline getirmiş olmak için bunları yalnızca yapay aptallığa değil, bu çaresiz yapaylıktan doğan tüm viral sapmalara da mahkûm kıldık.

Virallik kapalı devrelerin, entegre devrelerin, yan yanalığın ve zincirleme tepkimenin patolojisidir. Geniş ve metaforik bir anlamda ele alındığında bu bir ensest patolojisidir. Benzeri aracılığıyla yaşayanın ölümü benzerinden olur. Ötekiliğin yokluğu, bu diğer kavranılamaz ötekiliği, virüsün bu mutlak ötekiliğini yaratır.

AIDS'in önce eşcinsel ya da uyuşturucu bağımlısı ortamlara zarar vermiş olması, kapalı devre faaliyet gösteren gruplara özgü ensestlikten ileri gelir. Zaten hemofili hastalığı akraba evliliklerinden doğanlarda, topluluk içi evliliğin yüksek olduğu soylarda ortaya çıkıyordu. Uzun süre servi ağaçlarını etkileyen garip hastalık da sonunda kışlarla yazlar arasındaki çok düşük ısı farkına, mevsimlerin iç içeliğine mal edilen bir tür virüstü. Aynılık hortlağı bir kez daha darbe vurdu. Her tür benzerlik atılımında, farklılıklardan vazgeçmede, şeylerin kendi görüntüleriyle her tür aynılığında, varlıkların kendi kodlarıyla her tür karışımında ensestli bir zehirlilik tehdidi, bu güzelim makineleri gelip bozan şeytanca bir ötekilik vardır. Değişik biçimler altında kötülük ilkesi yeniden ortaya çıkar. Ne ahlak, ne suçluluk vardır bunda: Kötülük ilkesi tersinme ilkesiyle, rakip olma ilkesiyle eşanlamlıdır; hepsi bu. Toptan pozitifleşme, dolayısıyla simgesizleştirilme yolundaki sistemlerde her türden kötülük, temel bir ilke olan tersinirlik kuralıyla eşanlamlıdır.

Buna karşın bu zehirliliğin kendisi bir bilmece gibidir. AIDS, artık ahlaksal değil de işlevsel olan yeni bir cinsel yasağın bahanesidir; cinselliğin serbest dolaşımı hedef gösterilmiştir. Temas kesilir, akışlar durdurulur. Oysa bu, seksin, paranın ve bilginin serbestçe dolaşmasını, her şeyin akışkan, hızlanmanın da sonsuz olmasını buyuran modernlikle çelişkilidir. Viral tehlike bahanesiyle cinselliğin yürürlükten kaldırılması, spekülasyonu ya da doların yükselişini besledikleri bahanesiyle uluslararası değişimin durdurulması kadar saçmadır. Kimse böyle bir şeyi bir an bile düşünmez! Derken, birdenbire seks üzerinde durulur. Sistemin çelişkisi mi bu?

Seksin bu askıya alınışının muamma bir erekliliği mi var, yoksa bu ereklilik yine muamma bir cinsel özgürleşmenin erekliliğine mi bağlı? Hayatta kalmak amacıyla kendi kazalarını, kendi fren düzenlerini üreten sistemlerin kendi kendilerini dengeledikleri biliniyor. Hiçbir topluluk kendi değer sistemine karşı

çıkmadan yaşamaz; topluluğun bir değer sistemi olması gerekir, ama kendini buna karşı belirlemesi de bir zorunluluktur. İmdi, biz en azından iki ilkeye göre yaşıyoruz: Cinsel özgürleşme ilkesi ile iletişim ve haberleşme ilkesi. Her şey öyle cereyan eder ki sanki insan soyu kendi cinsel özgürleşme ilkesine AIDS tehdidi yoluyla bizzat bir panzehir yaratmıştır; genetik koddaki bir düzensizlik olan kanser aracılığıyla sibernetik denetimin her şeye kadir ilkesine bir direniş yaratmıştır; ve sanki tüm virüsler aracılığıyla da evrensel iletişim ilkesine sabotaj yapılmıştır.

Peki ya tüm bunlar spermin, cinselliğin, gösterge ve sözün zorunlu akışını ret anlamına; zorlama iletişimin, programlanmış enformasyonun, cinsel iç içeliğin reddi anlamına geliyorsa? Burada akışların, devre ve ağların yayılmasına yaşamsal bir direniş mi var? Bu direnişin bedeli, ölümcül ama sonuçta bizi daha vahim bir şeyden koruyacak yeni bir patoloji midir? AIDS ve kanserle kendi sistemimizin bedelini ödüyoruz: Sistemin *sıradan* zehirliliğini ölümcül (/yazgısal) bir biçimde defediyoruz. Bu defetmenin ne kadar etkili olduğunu kimse önceden kestiremez, ama şu sorunun sorulması gerekiyor: Kanser neye direniyor, daha beter hangi olasılığa (genetik kodun tam hâkimiyetine mi?) direniyor? AIDS neye direniyor, daha beter hangi olasılığa (bir cinsel salgına, cinsel iç içeliğin mutlak egemenliğine mi?) direniyor? Uyuşturucu için de aynı soru geçerli: Her tür melodram bir yana, uyuşturucu bizi neye karşı koruyor? Daha beter bir kötülük önündeki (Ussal sersemleme, kuralcı toplumsallaşma, evrensel programlanma) hangi kaçış çizgisini oluşturuyor? Terörizm için de aynı şey söz konusu: Bu ikincil, tepkisel şiddet bizi bir uzlaşma (*consensus*) salgınından, büyüyen bir politik lösemi ve yozlaşmadan ve devletin görülmez şeffaflığından korumuyor mu? Her şey ikircikli ve tersine çevrilebilir bir haldedir. Bütün bunlar bir yana insan delilikten en iyi nevrozla korunur. Bu anlamda AIDS gökten inme bir ceza değildir, tam tersine, bilgisayar ağlarının hızla çoğalması ve sürat kazanması içinde tam bir kimlik kaybı

tehlikesine karşı, toptan bir cinsel iç içelik tehlikesine karşı türün savunma niteliğindeki ani tepkisi olması mümkündür.

Eğer AIDS, terörizm, iflas ve elektronik virüsler tüm popüler düşlemi büyük ölçüde harekete geçirebiliyorlarsa, bu, akıldışı bir dünyanın anekdotvari olgularının ötesinde bir şey oldukları içindir. Bunlar, yalnızca gözalıcı olayları oldukları sistemimizin tüm mantığına sahiplerdir. Hepsi de aynı zehirlilik ve ışıma kurallarına boyun eğerler; imgelem üzerindeki güçleri bile viraldir. En küçük terörist eylem bile tüm politikanın terörist varsayıma göre yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılar; istatistiki olarak zayıf bile olsa, AIDS'in ortaya çıkışı bütün hastalıklar tayfını bağışıklık noksanlığı bakış açısıyla yeniden gözden geçirmeye zorlar; Pentagon'un belleğini altüst eden ya da yeni yıl dileği ağlarını kaplayan en küçük virüs, haberleşme sistemlerinin tüm verilerini potansiyel olarak istikrarsızlaştırmaya yeter.

Aşırı fenomenlerin ve şeylerin anormal seyri anlamına gelen, genel olarak felaketin ayrıcalığı budur. Felaketin gizli düzeni, tüm bu süreçlerin kendi aralarında yakınlığı ve sistemin bütünü ile türdeşliklerinde yatar. Düzensizlik içinde düzen budur: Tüm aşırı fenomenler kendi aralarında tutarlı oldukları gibi bütün ile de tutarlıdırlar. Sistemin urlarına karşı sistemin akılcılığına başvurmanın gereksizliği anlamına gelir bu. Aşırı fenomenleri ortadan kaldırma yanılsaması tam bir yanılsamadır. Sistemlerimiz geliştikleri ölçüde bu fenomenler daha da aşırılaşacaktır. İyi ki böyle; çünkü bu fenomenler, sistemi tedavi edecek en gelişmiş yöntemdir. Şeffaf, homeostatik ya da homeoflüid sistemler içinde Kötülüğe karşı İyilik stratejisi artık yoktur, bundan böyle yalnızca Kötülüğe karşı Kötülük stratejisi vardır; en kötü stratejisi. Tercih durumunda bile değiliz, bu homeopatik*

* Homeopati, "benzerin benzeri iyileştirdiği" ilkesinden yola çıkarak, sağlıklı bireylerde belirli hastalıklara yol açan ilaçların o hastalıkların belirtilerine karşı kullanılmasına dayanır. (ç.n.)

zehirliliğin gözümüzün önünde geliştiğini görüyoruz. AIDS, iflas ve bilgisayar virüsü felaketin yüzeye çıkan kısmıdır yalnızca; felaketin onda dokuzluk bölümü sanallığa gömülüdür. Gerçek felaket, mutlak felaket tüm ağların her yerde hazır ve nazır bulunmasıyla, bilginin mutlak şeffaflığıyla ortaya çıkar; neyse ki bilgisayar virüsü bizi bundan korumaktadır. Bu virüs sayesinde enformasyon ve iletişimin doğrudan sonuna gitmiyoruz; gitseydik ölüm olurdu bu. Bu öldürücü şeffaflığın yüzeye çıkışı alarm sinyali olarak da işe yarar. Bu bir akışkanın hızlanması gibidir biraz: Hızlanma, akışkanın akışını durduran ya da dağıtan burgaçlar ve anomaliler üretir. Kaos, kaos olmasaydı mutlak boşlukta yitip gidecek olan şeyin sınırını oluşturur. Böylece gizli düzensizlikleri içindeki aşırı fenomenler, düzenin ve şeffaflığın uç noktalarına doğru bir tırmanışa karşı kaos yoluyla korunmaya hizmet ederler. Zaten şimdiden, aşırı fenomenlere karşın, belli bir düşünce sürecinin sonunun başlangıcındayız. Cinsel özgürleşmenin durumu da aynıdır: Zaten belli bir haz sürecinin sonunun başlangıcındayız. Ama eğer cinsel iç içelik tam olarak gerçekleşseydi, cinsellik cinsiyetsiz kudurganlığında kendini yok ederdi. Ekonomik değişimlerin durumu da böyledir. Bir taşkınlık olarak spekülasyon gerçek değişimin tam yayılımını olanaksız kılmaktadır. Spekülasyon, değerin anlık dolaşımını kışkırtarak, ekonomik modele elektrik şoku uygulayarak, *tüm* değişimlerin serbestçe birbirlerinin yerine geçebilmesi anlamına gelen felakette de (bu tam özgürleşme, değerin hakiki felaketidir) kısa devre yapar.

Tam bir ağırlıktan kurtulma, varoluşun dayanılmaz hafifliği, evrensel anlamdaki iç içelik ve süreçlerin bizi boşluğa sürükleyecek doğrusallığı tehlikesi karşısında, felaket adını verdiğimiz bu ani kasırgalar bizi felaketten koruyan şeylerdir. Bu anomaliler ve bu acayiplikler, dağılmaya karşı olarak, yerçekimi ve yoğunluk kuşaklarını yeniden oluşturmaktadır. Bu noktada, nüfus fazlasını Okyanusya'ya özgü bir intihar -bütünün homeostatik dengesini korumak amacıyla birkaç kişinin

homeopatik intiharı– yoluyla temizleyen kabileler gibi toplumlarımızın da kendi lanetli paylarını yarattıkları düşünülebilir.

Böylece felaket, türün oldukça ılımlı bir stratejisi olarak görülebilir; ya da daha doğrusu, hayli gerçek ama belirli yerlerle sınırlı virüslerimiz ve aşırı fenomenlerimiz, politikada olduğu gibi ekonomideki, tarihte olduğu gibi sanattaki tüm süreçlerimizin motoru olan *sanal* felaket enerjisinin el değmemiş olarak korunmasına olanak tanır.

En iyiyi de en kötüyü de salgına, bulaşmaya, zincirleme tepkiye ve hızla çoğalmaya borçluyuz. En kötü olan şey kanserde metastaz, politikada fanatizm, biyoloji alanında zehirlilik ve enformasyon alanında dedikodudur. Ama aslında tüm bunlar en iyinin de parçasıdır; çünkü zincirleme tepki süreci ahlakdışı, iyiyle kötünün ötesinde ve tersine çevrilebilir bir süreçtir. En kötüyü de en iyiyi de aynı büyülenme ile karşılıyoruz zaten.

Ekonomik, politik, dilbilimsel, kültürel, cinsel, hatta kuramsal ve bilimsel kimi süreçler için, şeylerin aşkınlık ya da göndermelerine ilişkin yasalara göre değil; birbirleri karşısındaki katıksız içkinlik yasaları uyarınca, anlam sınırlarını aşma ve ani bulaşma yoluyla hareket etme olanağı, hem sağduyu için bir bilmece hem de düşlem için harika bir seçenek oluşturur.

Modanın etkisine bakmak yeterlidir. Bu etki hiçbir zaman açıklığa kavuşturulmadı. Moda, sosyolojinin ve estetiğin düş kırıklığıdır. Moda, biçimlerin mucizevi salgınıdır ve zincirleme tepki virüsü modanın bu etkisini farklılık mantığının elinden almıştır. Moda zevki kuşkusuz kültüreldir, ama göstergeler oyunundaki o çok hızlı ve ani uzlaşmaya borçlu değil midir daha çok? Düşlem çöktüğünde ve virüs yorgun düştüğünde modalar da salgınlar gibi söner zaten. Ödenecek bedel hep aynıdır: Son derece aşırı! Ama herkes buna rıza gösteriyor. O eşsiz toplumsallığımız, gösterge dolaşımının bu aşırı hızlı alanının toplumsallığıdır (anlamın aşırı yavaş dolaşım alanı değil). Hiç düşünmeden, hemen etkilenmiş olmayı çok seve-

riz. Bu zehirlenme veba kadar zararlıdır, ancak hiçbir ahlaki toplumbilim, hiçbir felsefi akıl bunu altedemeyecektir. Moda ortadan kaldırılamaz bir fenomendir; çünkü o anlamsız, viral, ani ve anlamın aracılığından geçmediği için bu kadar hızlı dolaşan iletişim biçimi ile benzerlik taşır.

Aracılıktan tasarruf yapan her şey zevk kaynağıdır. Baştan çıkarma, kendi'nin aracılığı olmadan birinden ötekine yönelen harekettir (Klon haline gelme durumunda bunun tersi geçerlidir: Öteki'nin aracılığı olmadan kendi'nden kendi'ye gidilir; ama klon haline gelme durumu karşısında da büyüleniyoruz.) Biçim dönüşümünde, anlamın aracılığı olmadan bir biçimden diğerine gidilir. Şiirde göndermeye başvurmadan bir göstergeden diğerine gidilir. Mesafelerin ve aracı uzamların ortadan kalkması bir tür başdönmesine yol açar her zaman. Hız, zamanın aracılığı olmadan bir noktadan diğerine gitmekten, sürenin ve devinimin aracılığı olmadan bir andan diğerine gitmekten başka nedir ki? Hız eşsizdir; usandırıcı olan tek şey zamandır.

İtki ve Tepkime

İdeal bir sentez ve protez evreni içinde devrelerin homojenleştirilmesi, olumlu, uzlaşımsal, eşzamanlı ve edimsel bir evren; tüm bunlar kabul edilemez bir dünya oluşturmaktadır. Her tür nakil organ ve yapay ikame biçimine yalnızca beden isyan etmez, yalnızca hayvani zihinler başkaldırmaz, zihnin kendisi de kendine dayatılan organlararası işbirliğine sayısız (*synergie*) *alerji* türleriyle başkaldırır. Ani tepki, ret ve alerji özel bir enerji biçimidir. Olumsuzluğun ve eleştirel başkaldırının yerini almış olan bu bilinçdışı enerjiden zamanımızın en benzersiz olayları doğuyor: Virüs patolojileri, terörizm, uyuşturucu, suç, hatta olumlu diye kabul edilen bazı etkinlikler; herhangi bir şey yaratma itkisinden ziyade bir şeyden kurtulma atılımıyla ilişkili olan performans kültü ve toplu üretim

histerisi gibi... Bugün gerçek anlamda itkiye değil, daha ziyade dışarı atma ve tepkimeye doğru ilerliyoruz. Doğal felaketler de bir alerjiye, insanın işlemsel nüfuzunun doğa tarafından reddi biçimine benziyor. Nerede olumsuzluk can çekişiyorsa orada doğal felaketler altedilemez bir şiddet göstergesi, değerli ve doğaüstü bir yadsıma göstergesi oluşturur. Zehirlilikleri de zaten genellikle bulaşma yoluyla toplumsal düzensizliği de beraberinde getirir.

Olumlu, seçmeli ve çekici büyük itki ya da dürtüler yok oldu. Artık yalnızca belli belirsiz arzuluyoruz, beğenilerimiz giderek daha az belirli. Beğeni ve istek öbekleri de iradeninki gibi dağılmaya uğratıldı; ama hangi gizemli etkiyle, meçhul. Buna karşın, kötü niyet, tepkime ve tiksinmeninkiler güçlendi. Yeni bir enerji, ters bir enerji, isteğimizin yerine geçen bir güç, dünyamızın, bedenimizin ve cinselliğimizin yerine geçen şeye dair yaşamsal ve ani tepki buradan geliyor sanki. Günümüzde yalnızca tiksinti belirli, beğeniler değil. Yalnızca reddedişler şiddetli, tasarılar değil. Eylemlerimizde, girişimlerimizde, hastalıklarımızda giderek daha az "nesnel" güdümler var; bunlar çoğunlukla kendimize duyduğumuz gizli bir tiksintiden, bizi enerjimizden herhangi bir biçimde kurtulmaya iten gizli bir sahipsiz kalma halinden, yani istençli bir eylem biçiminden ziyade bir cinleri kovma biçiminden kaynaklanıyorlar. Burada Kötülük ilkesinin, bilindiği gibi hareket merkezi tam da cin kovmak olan büyüye yakın yeni bir biçimi mi söz konusu yoksa?

Simmel, "Olumsuzlama dünyanın en basit şeyidir. Bu yüzden, kişileri bir hedefte anlaşamayan büyük kitleler burada buluşurlar," diyordu. Kitleleri olumlu görüş ya da eleştirel niyetleri doğrultusunda kışkırtmak gereksizdir; çünkü kitlelerin böyle görüş ya da niyetleri yoktur: Ayrışmamış bir güçleri vardır yalnızca, bir reddetme güçleri. Yalnızca dışladıklarıyla, yadsıdıklarıyla güçlüdürler, ve öncelikle kendilerini aşan her tür tasarıyı, kendilerinden üstün olan her tür sınıf ya da zekâyı

dışlayarak güçlü olurlar. Burada, en yırtıcı deneyimden, hayvanların ve köylülerin deneyiminden çıkma kurnaz bir felsefeden bir şeyler vardır: "Bunu bir daha bize yapamayacaklar, bize ne özveri ne de güzel yarınlar yutturulacak bir daha". Politik düzenden aşırı tiksinme, filanca politik görüşle rahatlıkla bir arada bulunabilir. İktidarın iddialı bir şekilde ortaya çıkmasından ve aşkınlığından, politikanın kaçınılmazlığından ve iğrençliğinden tiksinme. Geçmişte politik tutkular vardı, günümüzde her tür politikadan tamamen tiksinmeye özgü bir şiddet vardır.

İktidar da büyük ölçüde tiksinti üzerine kuruludur. Tüm reklamlar ve politik söylem, akla ve mantığa açıkça hakarettir, ama bu hakaretten kazançlı çıkan biziz; iğrenç bir sessiz etkileşim girişimidir bu hakaret: Örtbas etme teknikleri sona erdi, günümüzde açık şantajlarla yönetiliyoruz. Bunun prototipi, "beni paranız ilgilendiriyor," diyen vampir suratlı ünlü bankacıdır. On yıl oldu bile: Müstehcenlik, yönetim stratejisi olarak geleneklere girdi. Şöyle dendi: İşte, saldırgan boşboğazlığıyla oldukça kötü bir reklam. Ama tersine, tam da tiksintiye, dünyevi isteklere ve tecavüze yöneldiği için toplumsal ilişkilerin tüm geleceğini üstlenmiş, kâhince bir reklamdı bu. Pornografik reklamlar ya da yiyecek reklamları da böyledir: Bir tecavüz ve huzursuzluk stratejisi uyarınca utanmazlığa ve şehvetperestliğe yönelirler. Günümüzde bir kadına, "amınız ilgimi çekiyor" diyerek onu baştan çıkarabilirsiniz. Bu iffetsiz biçim sanatta da galip geliyor: Sanatta karşılaşılan kabalıklar yığını şu tip bir açıklamayla aynı değerdedir: "Geri zekâlılığınız, zevksizliğiniz ilgimi çekiyor." Ve bu toplu şantaja, bu kurnazca kötü niyet şıringalanmasına teslim oluyoruz.

Artık hiçbir şeyin bizi hakikaten tiksindirmediği de doğru. Tüm diğer kültürlerin bozulmasıyla ve iç içe girmesiyle örtüşen eklektik kültürümüzde kabul edilemeyecek hiçbir şey yok,

tiksinti bunun için büyüyor; bu izdihamı, en berbat şey karşısındaki bu umursamazlığı, karşıtların bu yapışkanlığını kusma arzusu bu yüzden var. Her şeyi toptan reddetmenin alerjik çekiciliği, yavaşça zehirleme, yavaşça aşırı beslenme, hoşgörü, güçbirliği ve uzlaşma şantajı.

Bağışıklık, antikor, nakil organ ve reddin bu kadar söz konusu olması bir rastlantı değildir. Kıtlık evresinde yutma ve sindirmeyle uğraşılır. Bolluk evresinde sorun, atmak ve kovmaktır. Genelleşmiş iletişim ve enformasyon fazlası insanın tüm savunmalarını tehdit ediyor. Simgesel alanı, zihnin muhakeme alanını koruyan hiçbir şey yok artık. Neyin güzel neyin çirkin olduğuna, neyin orijinal neyinse orijinal olmadığına ben karar veremediğim gibi biyolojik organizma da kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğuna karar veremiyor artık. Bu durumda her şey kötü nesne olur ve yegâne savunma, ani tepki veya reddetmedir.

Gülmek de sıklıkla, bir iç içe girme ya da korkunç izdiham durumunun bizde uyandırdığı tiksintiye yönelik yaşamsal ve ani tepkidir. Farksızlığı kusuyoruz, ama aynı zamanda farksızlık bizi büyülüyor. Her şeyi birbirine katmayı seviyoruz, ama aynı zamanda da bizi iğrendiriyor bu. Organizmanın, yaşamı pahasına da olsa simgesel bütünlüğünü koruduğu yaşamsal tepki (kalp naklinin reddi). Bedenler, organların ve hücrelerin rasgele değiş tokuşuna neden direnmesin? Peki bu organ ve hücreler kanserde kendilerine yüklenen işlevi neden reddediyorlar?

Peki, niçin var terörizm? Toplumsal alanda şiddetli bir ani tepki değil mi terörizm?

1985'te Brüksel'de Heysel Stadyumu'ndaki olayda düşündürücü olan şey, yalnızca şiddet değildir; şiddetin, televizyon tarafından dünya çapında bir hal almasının sağlanması ve böylelikle de kılık değiştirmesidir.

"XX. yüzyılın sonunda böyle bir barbarlık nasıl mümkündür?" sorusu yanlıştır. Geçmişten gelen bir şiddetin dirilmesi değildir bu. İlkel şiddet hem daha vecd hali içindedir hem de daha çok kurban etmeyle ilgilidir. Bizim şiddetimiz, aşırı-modernliğimizin ürettiği şiddet, terördür. Simülakr bir şiddettir bu: Tutkudan çok ekrandan doğar, görüntülerin doğasıyla aynı yapıdadır. Şiddet, ekranın zihinsel evrende açtığı oyuk aracılığıyla, kuvve halinde ekranın boşluğundadır. Öyle ki televizyo-

nun varlığından kaynaklanacak şiddetli bir eylemin yüksek olasılığı göz önüne alınarak, televizyonun çekim yaptığı halka açık bir yerde bulunmamak yeğdir. Medya her zaman terörist şiddetin ön saflarındadır. Terörist şiddeti özellikle modern bir biçim haline getiren budur; bu şiddete yüklenmek istenen politik, sosyolojik, psikolojik "nesnel" nedenlerden çok daha modern bir biçime dönüştüren de budur; bu nedenlerden hiçbiri terörist şiddete denk değildir.

Böyle bir olayda dikkat çeken şey, bir anlamda olayın bekleniyor olmasıdır. Olay gerçekleştiğinde duygulansak ya da alt üst olsak da kaçınılmaz bir senaryo bekleyişinde hepimiz suç ortağıyız. Şiddet patlamasını önlemek için polisin hiçbir şey yapmadığı söyleniyor; ama hiçbir polis, bu çeşit bir başdönmesi ve terörist modeli bu toplu kışkırtma tarzı karşısında önlem alamaz.

Bu tür bir olay, örtük şiddetin aniden açık seçik bir hal almasına bağlıdır. Bu, düşman güçlerin bir çatışması ya da karşıt coşkuların vuruşması değildir; (atıl durumdaki televizyon seyircilerinin de parçası olduğu) işsiz güçsüz ve ayrışmamış güçlerin ürünüdür. Hooliganların,* yalnızca farksızlığın öldürücü bir açık seçiklik kazanmasına dayandığı için böylesine yankı bulan şiddeti, farksızlığın doruk noktasındaki bir biçimidir. Bu şiddet bir olay olmaktan çok, aslında terörizm gibi olay yokluğunun aldığı patlayıcı biçimdir. Ya da daha çok içte patlayan bir biçimdir: (Şu ya da bu grubun hıncından çok) politik boşluktur bu, tarihin suskunluğudur (bireylerin psikolojik bastırılmışlıkları değil). Bu olayda içte patlayan şey herkesin farksızlığı ve suskunluğudur. Öyleyse toplumsal yaşamımızın akıl almaz bir olayı değildir bu: Yaşamın boşlukta hızlanış mantığına tamamen uygundur.

Bu olay, rolleri tersyüz etme girişimi olan başka bir mantığa da bağlıdır: Seyirciler (İngiliz taraftarlar) oyuncu olurlar. Kah-

* Hooliganlar: Başlangıçta İngiltere'de görülen, sonra birçok ülkeye yayılan futbol maçları sırasındaki şiddet olaylarını yaratan çetelere verilen ad. (ç.n.)

ramanların (futbolcuların) yerine geçip medyanın gözü önünde kendi gösterilerini (itiraf edelim ki bu öbüründen daha büyüleyicidir) yaratırlar. Modern seyirciden beklenen de bu değil midir? Ondan oyuncu olması, seyirci durağanlığını bırakması ve gösteriye müdahale etmesi istenmiyor mu? Tüm katılım kültürünün nakaratı bu değil mi? Paradoksal bir biçimde, katılımcı tipteki modern hiper-toplumsallık, kendine rağmen de olsa, bu tür olaylar içinde somutlanmış bulunuyor. Ne kadar üzülüyormuş gibi yapılsa da bir rock konserinde kırılan iki yüz koltuk başarı işaretidir. Katılım nerede bitiyor, katılım aşırılığı nerede başlıyor? Gerçekte, katılım söyleminde itiraf edilmemiş olan şey, *iyi* katılımın katılım *göstergelerinin* başladığı yerde durmasıdır. Ama olaylar her zaman böyle gelişmiyor.

Romalılar, hayvanlar ve gladyatörlerle, doğrudan sahne üzerinde bu tür gösteriler sunma açıkyürekliliğine sahiplerdi; biz bu tür olayları kendimize yalnızca kulislerde, kazara, yasadışı şekilde, bir yandan da ahlak adına kınayarak sunuyoruz (ama televizyonda bunları bütün dünyaya yem olarak gösteriyoruz: Heysel Stadyumu'ndan yapılan birkaç dakikalık televizyon yayını yılın en iyi görüntüleri arasında yer aldı.) 1984 Los Angeles Olimpiyatları bile, 1936'da Berlin'de olduğu gibi, üzerinde kuvve halinde bir terörist gösterinin estiği dev boyutlu bir törene, dünya çapında bir şova dönüştürüldü; dünya çapındaki spor gösterisinin soğuk savaş stratejisi haline getirilmesi, olimpiyat ilkesinin tam bir kötüye kullanımı. Spor, ilkesinden bir kez saptırıldı mı, her tür amaçla kullanılabilir: Prestij gösterisi ya da şiddet gösterisi. (Caillois'nın sınıflandırmalarına başvurursak) yarışma ve temsil oyunundan sirk ve baş dönmesi gösterisine geçer. Temsil sistemlerinden simülasyon ve baş dönmesi sistemlerine geçiş: Toplumumuzun genel eğilimidir bu. Politika da bu eğilimden kaçamaz.

Heysel trajedisinin ardında devlet terörizminin bir biçimi var zaten. Devlet terörizmi kendini yalnızca programlı eylemlerde (CIA, İsrail, İran) açığa vurmakla kalmaz. Kimi modern

devletlerin izlediği politikanın parçası olan daha kötü bir politika, kendi yurttaşlarını provoke etme politikasını sürdürmenin, nüfusun bütün kategorilerini neredeyse intiharın eşiğindeki bir duruma itecek kadar umutsuzluğa düşürmenin bir yolu vardır. Örneğin, Bayan Thatcher "daha kötü"nün stratejisiyle, madencileri tasfiye etmeyi başardı: Grevciler sonunda toplumun gözünde saygınlıklarını yitirdiler. İşsiz hooliganlara karşı da aynı strateji uygulanır. Sanki onlar, Thatcher'ın yurtdışına gönderdiği komandolardır; elbette onları kınamaktadır, ama hooligonların sergilediği kabalık Thatcher'ın iktidar uygularken sergilediğinin aynısıdır. Kriz kandırmacasının ardına sığınarak tüm modern devletler tarafından az ya da çok sert biçimde sürdürülen bu tasfiye stratejisi, ancak bu tür aşırılıklara yol açabilir ki bu aşırılıklar *devletin hiç de düşman olmadığı* bir terörizmin dolaylı sonuçlarıdır.

Devletler, birbirlerine saldıramadıkları ya da birbirlerini yok edemedikleri anda, devletin kendi doğal göndermesine karşı savaşı olan bir tür sivil savaş, iç savaş içinde, neredeyse otomatik olarak kendi halklarına ya da kendi topraklarına yönelirler (Anlam taşıyan ve temsil eden her göstergenin, her makamın yazgısı kendi doğal göndermesini ortadan kaldırmak değil midir?)

Bu, her halükârda politikanın iç yazgısıdır; ve temsil edenler gibi temsil edilenler de bunu, örtük biçimde olsa da çok iyi bilirler. Hepimiz farkında olmadan Makyavelciyiz; çünkü temsiliyetin diyalektik bir kurmaca olduğuna dair belirsiz bir bilince sahibiz; ve bu diyalektik kurmaca, muhtemel ifadesini insanın gönüllü kölelik içinde kendini yitirmesinde bulan Öteki'nin kaybı istenci ile güç istenci arasındaki bir ölüm kalım düellosunu gizler: Her iktidar, Prens'in Hâkimiyeti ve Halkın Kurban Edilişi'ne dayanır.

Dolayısıyla artık ne temsil edilen halk vardır ne de yasal hükümran. Bu politik görünüm yerini bundan böyle toplum-

sal sözleşmenin söz konusu olmadığı bir düelloya, totaliter biçimde kendine göndermede bulunmayı amaçlayan bir makam ile ironik ya da boyun eğmeyen, bilinemezci ve çocuksu (artık konuşmuyor, ama gevezelik ediyor) bir kitle arasındaki trans-politik bir düelloya bırakıyor. Kendi organlarını yutan bedenin hastalık hastası durumudur bu. İktidarların, devletlerin kendi kentlerini, kendi manzaralarını yok etmeye, kendi özlerini hatta kendi kendilerini yok etmeye harcadıkları öfke, eskiden düşmana ait olan şeyleri yok etmeye harcadıkları öfkeyle kıyaslanır ancak.

Özgün bir politik strateji yokluğunda (belki artık mümkün değil bu), akılcı bir toplum yönetiminin olanaksızlığı karşısında, devlet toplumsallığı ortadan kaldırıyor. Artık politik iradeye göre değil; şantaja, caydırmaya, simülasyona, kışkırtmaya ya da göstermelik özen göstermeye göre işliyor devlet. Devlet, bir sevgisizlik ve umursamazlık politikası keşfediyor. Her tür resmi politikanın arkasındaki *trans-politikanın gerçekliği* budur; toplumsallığın yok olması karşısındaki hayasız taraftarlık. Hooliganların yaptığı, bu trans-politik durumu uç noktaya taşımaktır: Katılımı trajik sınırına dek itiyor ve aynı zamanda da şiddet ve tasfiyeyle şantaj yapıyorlar. Teröristlerin tüm yaptığı budur. Her tür ahlaki tepkiye karşın bu işlemde bizi büyüleyen de bu modelin son derece güncel olmasıdır; bu olayların, politik toplum olarak yok oluşumuzun aynası oldukları gerçeğidir; sözde "politik" olaylar bu yok oluşu umutsuzca kamufle etmeye çalışırlar.

Bir başka vaka Heysel'deki olayın devamıdır: Eylül 1987'de Madrid'de Real Madrid-Napoli Avrupa kupası maçı, uluslararası federasyonun önceki bir maç sırasında Madrid halkının aşırılıklarına karşı aldığı bir disiplin önlemi uyarınca, gece, hiçbir seyircinin olmadığı boş bir statta yapılır. Binlerce taraftar stadyumu kuşatır, ama içeri giremez. Maç baştan sona televizyondan yayımlanmıştır.

Bu tür bir yasaklama şoven futbol tutkusunu hiçbir zaman yok etmeyecektir; ama buna karşın bu yasaklama, bağlamından koparılmış "gerçek" olayın boşlukta gerçekleştiği ve yalnızca uzaktan, televizyon görüntüsü olarak görülür olduğu dünyamızın terörist hiper-gerçekçiliğini çok iyi gösteriyor. Gelecekteki olaylarımızı cerrahi olarak önceden bildirme türü: Hiç çıkmayabilecek denli küçük bir olayın ekran üzerinde azami büyütülmesi. Olayın küçük ayrıntılarını kimse yaşamış olmayacak, ama herkes görüntüsünü elde etmiş olacak. Bu, katıksız bir olay haline gelmiştir; her tür doğal göndermenin dışındadır ve ancak sentez görüntüler buna denk görülebilir.

Bu hayalet maç, Heysel maçına elbette bağlanabilir; orada da gerçek futbol olayı dramatik bir şiddet biçimiyle gölgelenmiştir. Seyircinin kurban ya da cani olmak için seyirci olmayı bıraktığı, sporun terörist eyleme dönüşmek için spor olmayı bıraktığı bu her zaman olası anlam kaymasından kurtulmak için, bundan böyle televizyon görüntüsündeki bir olaydan başka şeyle uğraşılmayacağından emin olmak için, işi fazla uzatmadan seyirci ortadan kaldırılır. Olayın televizyonun zihinsel ekranı üzerinde kabul edilebilir olması için her tür gönderme ortadan kaybolmalıdır.

Politika işleri de bir anlamda boş bir stadyumda (temsiliyetin boş biçimi) cereyan eder, gerçek seyirci bu stadyumdan kovulmuştur; çünkü aşırı coşkulara kapılmaya elverişlidir. Bundan böyle buradan yalnızca televizyon görüntülerinin bir kopyası (imajlar, istatistikler, kamuoyu yoklamaları) yayılır. Politika hâlâ faaliyette, hatta bizi kendine tutsak etmeyi de sürdürüyor, ama incelikli bir şekilde; sanki bir Uluslararası Politika Federasyonu belirsiz bir süre için halkı askıya almış ve maçın nesnel akışını garanti etmek için bu seyirciyi bütün stadyumlardan kovmuş gibidir. Trans-politika sahnemiz budur: Oyuncuların geri çekilmiş olduğu kamusal alanın o şeffaf biçimi, coşkuların geri çekilmiş olduğu bir olayın o katıksız biçimi.

Peki O Halde Kötülük Nereye Gitti?

Bütün biçimleriyle terörizm, kötülüğün trans-politik aynasıdır. Çünkü asıl sorun, tek sorun şudur: O halde kötülük nereye gitti? Cevap: Her yere; çünkü çağdaş kötülük biçimlerinin anamorfozu* sonsuzdur. Korunma sayesinde, doğal göndermeleri öldürme sayesinde, şiddetin temizlenmesi sayesinde, tohumları ve tüm lanetli payları yok etme sayesinde ve olumsuza estetik cerrahi yaparak bundan böyle yalnızca hesaplı yö-

* Görsel sanatlarda bir perspektif tekniği. Bu teknikle yapılmış resimlere alışılmış görüş açısından bakıldığında, figürler çarpıtılmış olarak görülür. Ancak özel bir açıdan bakılırsa ya da resim eğik yüzeyli bir aynaya tutulursa çarpıklık ortadan kalkar ve normal görüntü elde edilir. Bir başka deyişle, figürler kuvve halinden fiili hale geçerler de diyebiliriz. (ç.n.)

netim ve iyilik söylemiyle uğraşmak isteyen bir toplumda, kötülükten söz etme olanağının kalmadığı bir toplumda, kötülük yakamızı bırakmayan bütün viral ve terörist biçimlere bürünür (*méta-morphose*).

Aforoz etme gücünü, kötülükten söz etme gücünü yitirdik. Ancak bu güç başka bir yerde yeniden doğuyor. Örneğin Rushdie olayında Humeyni –rehini bizzat Batı'ya muhafaza ettirmesi ve bir anlamda Batı'nın kendisini toptan rehin durumuna düşürme numarasının ötesinde– hitabetin simgesel gücü aracılığıyla tüm güç ilişkilerini tersine çevirme olanağını şaşırtıcı biçimde kanıtlamıştır.

Tamamen olumsuz politik, askeri ve ekonomik koşullar içinde, Ayetullah'ın bütün dünyaya karşı maddi gerçekliği olmayan, ama mutlak silah olmaya aday tek bir silahı vardır: Kötülük ilkesi. İlerleme, akılcılık, politik ahlak, demokrasi vs. gibi Batılı değerleri yadsıma. Bütün bu "iyi şeyler" üzerindeki evrensel uzlaşmayı yadsımak Humeyni'ye kötülüğün enerjisini, dışlanmış olanın şeytani enerjisini, lanetli payın görkemini veriyor. Bugün tek o söz sahibi, çünkü herkese karşı Maniheizme* özgü kötülük ilkesini tek o üstleniyor, kötülükten söz etmeyi ve defetmeyi tek o üstleniyor, terör yoluyla kötülüğü temsil etmeyi tek o kabul ediyor. Onu azmettiren şeyi biz anlayamayız. Buna karşın hiçbir yerde kötülükten söz etme olanağının bulunmadığı, en ufak olumsuzluğun sanal uzlaşma tarafından boğulmuş olduğu Batı karşısında bunun Humeyni'ye verdiği üstünlüğü gözlemleyebiliriz. Politik iktidarlarımız bile, işlevlerinin gölgesinden başka bir şey değil artık. Çünkü iktidar ötekini, düşmanı, kozu, tehdidi, kötülüğü belirtmenin simgesel gücüyle var olur yalnızca. Bugün artık iktidar buna sahip değil ve karşısında iktidarı kötülük olarak belirtebilecek ya da belirtmek isteyen bir muhalefet de yok artık. Şeytani, ironik, kavgacı ve çatışmacı enerji açısından çok

* Mani'cilik ya da Maniheizm: M.S. III. yy'da İran'da ortaya çıkan, iyilik ve kötülüğün kesin karşıtlığına dayanan, sonradan bir din halini alan akım. (ç.n.)

güçsüz hale geldik; bağnazca cansız ya da cansızca bağnaz topluluklara dönüştük. Lanetli payı kendimizde arayıp yalnızca olumlu değerlerin yayılmasına izin vere vere en ufak virüs saldırısı karşısında ve –kuşku yok ki bağışıklık yetersizliği durumunda olmayan– Humeyni'nin saldırısı karşısında acınacak biçimde dayanıksız hale geldik. Humeyni'ye karşı ileri sürmek üzere elimizde yalnızca, zayıf bir çare olan ve her halükârda politik bağışıklık yetersizliğinin parçası olan İnsan Hakları var. Üstelik de İnsan Hakları adına Humeyni'ye "Mutlak Kötü" muamelesi yapmakla (Mitterrand) işin içinden çıktık; yani aydınlanmış bir söylemin kurallarıyla çelişerek kendimizi Humeyni'nin bedduasına uyarlamakla işin içinden çıktık (bugün bir deliye "deli" muamelesi yapılıyor mu? Artık bir özürlüye bile "özürlü" muamelesi yapılmıyor; Kötülükten böylesine korkuyoruz, Öteki'ni, uğursuzu, indirgenemezi belirtmekten kaçınmak için böylesine örtmecelere boğuyoruz kendimizi). Kötülüğün dilini tam anlamıyla, zafer edasıyla konuşabilen birinin, aydınların dilekçelerine rağmen, zayıf Batı kültürlerinde böyle bir gedik açmasına şaşırmayalım. Bu, yasallığın, vicdani rahatlığın, hatta aklın bile bedduayla suç ortaklığı etmesindendir. Bu kavramlar, tüm aforoz kaynaklarını seferber etmekten başka bir şey yapamazlar ve özünde bulaşıcı olan kötülük ilkesinin tuzağına düşerler. Kim kazandı? Humeyni tabii ki. Onu yok etme gücüne hâlâ sahibiz kuşkusuz, ama simgesel olarak kazanan odur ve simgesel güç silahların ve paranın gücünden daima üstündür. Bir anlamda, "Öteki Dünya"nın öcüdür bu. Üçüncü Dünya, Batı'ya asla gerçekten meydan okuyamamıştı. On yıllar boyunca Batı'ya göre kötülük ilkesinin temsilcisi olmuş SSCB de yavaş yavaş iyiliğin, olayları ılımlı biçimde yönetmenin tarafına belirgin biçimde geçmiştir (şaşırtıcı ironi; kimse farkına varmadan beş yıl süresince Afganistan'da Batılı değerleri savunduktan sonra, Batı ile Tahran Şeytanı arasında aracı olarak kendini ileri süren de SSCB'dir.)

Rushdie'ye ilişkin ölüm hükmüyle başlayan dünya çapındaki büyülenme, etkilenme ve antipati, uçağın iskeletindeki bir gedik ya da çatlaktan dolayı uçak kabinindeki basınç dengesinin ani bozulmasına benziyor (Bu tür bir olay kazara da olsa, daima terörist bir eylemi andırır). İki mekân arasındaki basınç farkı uyarınca her şey şiddetle dışarıya, boşluğa doğru çekilir. Bunun için iki dünyayı ayıran aşırı ince zarda bir gedik ya da oyuk açmak yeter. Yapay olan ve yapay olarak korunan bir dünyada (bizimkinde), terörizm ve rehin alma, bu tür bir gedik açma eylemin âlâsıdır. Kesinlikle ortaçağdaki gibi olmayan ve ahlaksal ya da dinsel değil de *stratejik* terimlerle değerlendirilmesi gereken *bugünkü* İslam, bütün İslam, (Doğu Bloku ülkeleri de dahil olmak üzere) Batı sistemini yalnız bırakmaktadır ve zaman zaman tek bir eylem ya da tek bir sözle bu sistemde gedikler açmakta ve tüm değerlerimiz bu gedikten boşluğa düşmektedir. İslam Batı dünyası üzerinde devrimci baskı uygulamıyor, Batı'yı İslam'a kazandırma ya da fethetme riskine girmiyor: Karşısına hiçbir şey çıkaramadığımız bu kötülük ilkesi adına; bu viral saldırıyla ve soluduğumuz havanın (değerlerin) ani basınç dengesi bozulmasının (bizim) korunaklı dünyamız için oluşturduğu sürekli tehlike olan, iki ortam arasındaki basınç farkının oluşturduğu bu sanal felaket temelinde, Batı'yı istikrarsızlaştırmakla yetiniyor. Batı dünyamızdaki her tür yarık ve aralıktan şimdiye dek bir hayli oksijenin dışarı sızmış olduğu doğrudur. Oksijen maskelerimizi çıkarmamamız yararımıza olur.

Tüm söylenmek istenenlerin tersine, Humeyni'nin stratejisi şaşırtıcı biçimde moderndir. Bizimkinden çok daha moderndir, çünkü modern bir bağlamın içine arkaik öğelerin –bir fetva, bir ölüm fermanı, bir beddua gibi şeylerin– kurnazca sıringalanmasına dayanır. Batılı dünyamız dayanıklı olsaydı, bunun anlamı bile olmazdı. Tersine, bütün sistemimiz boğazına kadar bu strateji içindedir ve onun yankı bulmasına hizmet eder: Aşırı-iletken olarak bu virüse hizmet etmektedir. Bunun

anlamı nedir? Yine Öteki Dünya'nın öcü söz konusudur: Dünyanın geri kalanına yeterince tohum, hastalık, salgın ve ideoloji taşıdık, bunların karşısında onlar savunmasızdı, olayların ironik tersyüz oluşuyla bugün alçak ve küçük bir arkaik mikrop karşısında savunmasız olan sanki biziz.

Rehinin kendisi mikroplu hale geliyor. Alain Bosquet son kitabında (*Le Métier d'otage/Rehinlik Mesleği*) Batı dünyasının o yolu boşluğa döndürülmüş kesiminin, kuşkusuz kendi gözünde küçük düştüğünden, ama özellikle de sahip olduğu her şey –ülkesi ve hemşerileri, zorlama edilgenlikleri, her zamanki korkaklıkları– özünde alçaltıcı ve sapına kadar gereksiz olan pazarlık yüzünden toptan küçük düşmüş olduğundan, nasıl artık kendi evine geri dönemediğini, dönmek de istemediğini gösteriyor. Pazarlığın ötesinde, her rehin alma olayı bütün olarak toplulukların, en ufak üyesinin karşısında bile inkâr edilemeyecek korkaklığının kanıtı haline gelir. Topluluğun bu umursamazlığının karşılığı her bireyin topluluğa karşı umursamazlığıdır: Batı'da böyle (kötü) işgörüyoruz ve rehin stratejisinin acımasızca açığa çıkardığı şey de politik sefalettir. Tek bir bireyi istikrarsızlaştırarak bütün bir sistem istikrarsızlaştırılır. Bu yüzden rehin, taraftarlarının kendisini iki arada bir derede kahraman yapıvermiş ve üstüne üstlük hemencecik de yok edivermiş olmalarını bağışlayamaz.

Biz ne Humeyni'nin aklından geçenleri ne de Müslümanların yüreğini okuyabiliriz. Yapabileceğimiz şey, her şeyi dinsel bağnazlığa yükleyen zayıf düşünceden kurtulmaktır. Ancak, aynen uzlaşma gibi, şişirmece bir yapının tüm özelliklerini alan bir anma töreni için, Fransız Devrimi'nin anısından tam da Terör'ü silmeye çalıştığımız anda, bu simgesel şiddetin meydan okumasına karşılık vermek için gerekli donanıma sahip olmamamızdan endişe duyuyorum. Kendi tarihimizden şiddeti silmeyi tercih ediyorsak, bu yeni şiddet karşısında ne yapabiliriz?

Kötülüğü dile getirmeyi bilmiyoruz artık.

Bildiğimiz tek şey, İnsan Hakları söylemini bağıra bağıra tekrarlamak; dindar, zayıf, gereksiz, ikiyüzlü, iyiliğin doğal çekimine olan aydınlıkçı inanca ve insan ilişkilerinin idealliğine dayanan bir söylem (oysa kötülüğe kötülükle karşılık vermekten başka çıkar yol yoktur).

Üstelik bu İyilik, bu ideal değer her zaman koruyucu, zavallılaştıran, olumsuz ve tepkisel biçimde kavranmıştır. Bu, kötülüğün en aza indirgenişi, şiddetten korunma ve güvenliktir. İyi niyetin alçakgönüllülük gösteren ve çökertici gücüdür bu; ve bu güç dünyada olsa olsa doğruluk hayal eder ve kötülük eğrisini, kötülüğün akıllılığını göz önünde bulundurmaya yanaşmaz.

Söz, bir bireyin "özgür" ifadesi olarak anlaşılıyorsa, "söz hakkı" vardır. Söz düello, suç ortağı, çatışan, baştan çıkarıcı biçim olarak anlaşılıyorsa, o zaman hak kavramının artık hiçbir anlamı yoktur.

Arzulama hakkı, bilinçdışı hakkı, haz hakkı diye bir şey var mı? Saçma. Hak terimleriyle konuşulduğunda cinsel özgürleşme de gülünç olur. İnsan Hakları anıldığında devrimimizi "kutlamak" da gülünç olur.

"Yaşama hakkı" tüm dindar ruhları titretir, öyle ki sonunda ölme hakkı olmaya varır ve tüm bunların saçmalığı da burada açığa çıkar. Çünkü sonuçta ölmek –ya da yaşamak– (mutlu ya da mutsuz) bir yazgı, bir kaçınılmazlıktır, yoksa bir hak değildir.

Neden erkek ya da kadın olma "hakkı" istenmesin? Neden Aslan ya da Kova ya da Yengeç olma hakkı istenmesin? Peki böyle bir hak varsa, erkek ya da kadın olmak ne demektir? Heyecan verici olan şey, yaşamın sizi erkek ya da kadın yapmış olması ve sizin de kabullenmenizdir. Bu simgesel bir oyunun kuralıdır ve bu kuralı ihlal etmenin hiçbir anlamı yoktur. Satranç atını düz çizgi üzerinde ilerletme hakkı isteyebilirim, ama bunun ne anlamı olabilir? Bu tür işlerde hak aptalca bir şeydir.

Çalışma hakkı: Acımasız bir ironiyle işler bu noktaya vardı. İşsizlik hakkı! Grev hakkı! Bu şeylerdeki gerçeküstücü mizahı kimse fark bile etmiyor artık. Bununla birlikte bu karamizahın açığa çıktığı vesileler de var; örneğin, kendisini bağışlatmak için çırpınan bütün o insan hakları birliklerine karşı infaz hakkı isteyen ölüm mahkûmunun durumu gibi. Burada mesele ilginçleşiyor. Böylelikle haklar listesinde beklenmedik değişkenler ortaya çıkıyor: Her zaman kurban olmanın ardından İsrailliler kendi halkları karşısında katil olmayı bir tür hak olarak istiyorlar. Sonunda kendine yasal suçluluk lüksünü sunabilmeli insan!

Çernobil, Ermenistan'daki deprem ve atom denizaltısının batması ile birlikte SSCB'nin insan hakları yolunda dev (Helsinki ya da başka bir yerdekinden hayli daha büyük) bir adım attığına kuşku yok: Felaket hakkı. Esas temel hak; kaza hakkı, suç hakkı, yanlışlık yapabilme hakkı, kötülük hakkı ve en kötü olma hakkıdır, yoksa yalnızca en iyi olma hakkı değil: Mutluluk hakkından çok daha fazla, sizi adına yaraşır bir insan yapan budur işte.

Hak, karşı konulmaz biçimde bu uğursuz eğimi izler ve böylece bir şey kendiliğinden iyi gittiğinde her tür hak gereksiz hale gelir; ve eğer hak talebi dayatılıyorsa, istenen şey kaybedilmiş demektir: Su, hava, yer hakkı tüm bu öğelerin adım adım yok olduğunun teyit edilmesidir. Cevap hakkı diyalog yokluğunu gösterir, vs.

Sömürü ve kıtlık topluluklarında görüldüğü gibi, bireyin yabancılaşmış, kendi varlığından yoksun bırakılmış, kendine yabancı bir varlık değil de, post-modern formülüyle, göndermesi kendisi olan ve kendi kendisiyle rekabet eden bir varlık olduğu andan itibaren, birey haklarının anlamı kalmaz. Böyle bir bağlamda insan hakları tamamen yetersiz ve yanıltıcı hale gelir; esnek, hareketli, değişken geometrili birey artık bir hak sahibi, bir özne değil, bir taktik uzmanı ve kendi varoluşunun reklamcısıdır; artık herhangi bir hukuksal makama değil, yalnızca kendi işinin ya da performansının niteliğine başvurur.

Buna karşın İnsan Hakları'nın dünya çapında güncellik kazanması da günümüzde oluyor. Bugünlerde kullanılabilecek tek ideoloji bu. İdeolojinin sıfır noktası, tüm tarihin indirimli satışı âdeta. İnsan hakları ile ekoloji, uzlaşmanın iki kolay beslenme kaynağıdır. Gezegenimizin güncel anayasası Yeni Politik Ekoloji'dir.

Tehlike altında olmakla birlikte, bu yüzyılın sonunu uzlaşmanın bütün fenerleriyle aydınlatmayı vaat eden başyapıt olan İnsan Hakları'nın kutsanmasında, budalalığın önlenemeyen tırmanışını mı görmek gerekiyor?

Ölüler Sergisi

Heidegger'e ilişkin boş tartışmanın kendine özgü bir felsefi anlamı yoktur. Bu tartışma, yalnızca, kendine yeni bir enerji bulamadığından saplantılı biçimde kökenlerine, göndermelerinin katıksızlığına geri dönen ve yüzyılın başındaki ilk sahnesini bu yüzyıl sonunda acıyla yeniden yaşayan bir düşünce zayıflığının günümüzdeki belirtisi niteliğindedir. Daha genel olarak Heidegger vakası yüzyıllık bilanço vakti geldiğinde bu toplumu saran kolektif canlanmanın belirtisidir: Faşizme, nazizme, soykırıma duyulan ilginin yeniden canlanışı; burada da ilk tarihsel sahneyi yeniden öğretme, kadavraları aklama ve hesapları temize çıkarma eğilimi, aynı zamanda da şiddetin kaynaklarına dönüşün sapkın büyüleyiciliği ve kötülüğün tarihsel gerçeğine ilişkin kolektif sanrı vardır. Geçmiş-

ten böylesine keramet umuyorsak, bugünkü hayal gücümüz hayli zayıf, kendi durum ve düşüncemiz karşısındaki umursamazlığımız hayli büyük olmalıdır.

Heidegger Nazi olmakla suçlanıyor; suçlanmasının ya da aklanmasının ne önemi var: Suçlayan da aklamaya çalışan da, herkes, sığ bir düşüncenin, göndermede bulundukları şeyin bile gönencini taşımayan, bunları aşma enerjisi de kalmamış, elinde avcunda kalanları da tarihsel tetkiklerde, davalarda, şikâyetlerde ve ispatlarda çarçur eden öfkeli bir düşüncenin tuzağına düşüyor. Üstatlarının ikircikliğine imrenen (hatta üstat-düşünürler gibi onları ayaklar altında çiğneyen) felsefenin özsavunması, başka bir tarih üretememiş olduğundan, varoluşunu, hatta suçlarını kanıtlamak için geçmiş tarihi didiklemeye mahkûm tüm bir toplumun özsavunmasıdır. Bu kanıt da nesi? Politik ve tarihsel olarak *bugün* yok olduğumuzdan (bizim sorunumuz bu), 1940 ile 1945 arasında Auschwitz'te ya da Hiroşima'da öldüğümüzü kanıtlamak istiyoruz; bu, hiç olmazsa sağlam bir tarih. Tıpkı Ermenilerin 1917'de katledildiklerini kanıtlamak için kendilerini tüketmeleri gibi. Ulaşılmaz, gereksiz; ama bir anlamda yaşamsal kanıt. Felsefe, günümüzde yok olduğu için (onun sorunu bu: Yok olma durumunda nasıl yaşanır?) Heidegger ile kesin olarak lekelendiğini ya da Auschwitz ile konuşma yeteneğini yitirdiğini kanıtlamak zorunda. Tüm bunlar ölümden sonra ortaya çıkan bir hakikate, ölümden sonra ortaya çıkan bir aklanmaya umutsuzca yapılan tarihsel bir başvurudur; ve bu tam da herhangi bir doğrulamaya varmak için yeterli hakikatin kalmadığı, tam da kuramla uygulama arasında herhangi bir ilişki kurmak için yeterli felsefenin kalmadığı, tam da olup biten konusunda herhangi bir tarihsel kanıt göstermek için yeterli tarihin kalmadığı bir anda yapılmaktadır.

Geçmişteki trajik olaylar dahil, tüm gerçekliğimizin medyanın dolayımından geçtiğini biraz fazlaca unutuyoruz. Bunun anlamı, bu olayları doğrulamak ya da tarihsel açıdan

anlamak için çok geç olduğudur; çünkü çağımızı, bu yüzyıl sonunu özellikle niteleyen şey, bu anlaşılırlığın araçlarını yitirmiş olmamızdır. Tarih, tarih varken anlaşılmalıydı. Heidegger'i vakit varken ihbar etmeli ya da savunmalıydık. Bir dava ancak suçun hemen ardından gelen bir süreç olduğu zaman eğitici olabilir. Şimdi çok geç, başka bir yere aktarıldık; televizyondaki *Holocauste* dizisi ve hatta *Shoah* filmi ile iyice görüldü bu. Bu olayları elimizde olanaklar varken anlamadık. Bundan böyle de asla anlamayacağız. Artık anlaşılmayacaklar; çünkü sorumluluk, nesnel nedenler, tarihin anlamı (ya da anlamsızlığı) gibi temel kavramlar yok oldu ya da yok olmaktalar. Ahlaksal bilinç ve kolektif bilinç etkileri tamamen medyanın egemenliğindeki etkilerdir ve bu bilinci diriltmeye çalışan sağaltım hırsında bundan geriye ne kadar az bir güç kaldığını görebiliriz.

Nazizmin, toplama kamplarının ve Hiroşima'nın anlaşılır olup olmadığını asla bilmeyeceğiz; artık aynı zihinsel evrende değiliz. Kurbanın ya da celladın yer değiştirebilmesi, sorumluluğun kırılmaya uğraması ve erimesi; muhteşem ara-yüzeyimizin erdemleri bunlardır. Unutma gücümüz yok artık, bellek yitimimiz görüntülere dair. Herkes suçlu olduğuna göre kim genel af ilan edecek? Otopsiye gelince, olayların anatomik doğruluğuna kimse inanmıyor artık: Modeller üzerinde çalışıyoruz. Olaylar burada, apaçık, gözümüzün önünde olsa bile ne bir şey kanıtlayabilir ne de bir şeye inandırabilirler. Böylelikle, nazizm, gaz odaları vs. çözümlemek için incelene incelene giderek daha anlaşılmaz hale geldi ve inanılmaz gelen şu soru sonunda mantıklı biçimde soruldu: "Peki aslında tüm bunlar gerçekten oldu mu?" Bu tahammül edemeyeceğimiz bir soru belki, ama ilginç olan, bu soruyu mantık olarak olanaklı kılan şeydir. Bu soruyu olanaklı kılan da olayların, düşüncelerin ve tarihin medya tarafından bir başka olay, düşünce ve tarihle ikame edilmesidir; bunları inceledikçe, nedenleri kavramak için ayrıntıları daha sıkı ele aldıkça, var olmaları, *var olmuş*

olmaları o denli imkânsızlaşmaktadır. Olayları aydınlattıkça, belleğe kaydettikçe, bu olayların kimlikleri bile bulanıklaşır. Belleğin umursamazlığı, tarihi umursamazlık, tarihi nesnelleştirme çabalarına denktir. Bir gün, Heidegger diye biri var oldu mu, diye sorulacak. Faurissoncu paradoks iğrenç gelebilir (gaz odalarının var olmadığı yolundaki tarihsel iddiası iğrençtir de), ama başka bir açıdan bu paradoks, bütün bir kültürün devinimini tam olarak yansıtır; unutmak olanaksız olduğundan, tek çıkışı inkârda bulan ve kökenlerinden duyduğu korkuyla büyülenmiş sanrılı bir yüzyıl sonunun çıkmazı.

Her halükârda davayı aydınlatacak tarihsel söylem kalmadığına göre, kanıt gereksizse ceza da olanaksızdır. Auschwitz ve soykırım onarılmaz niteliktedir. Buna eşdeğer olacak hiçbir ceza olası değildir ve cezanın gerçekdışılığı beraberinde olayların gerçekdışılığını getirir. Bizim yaşamakta olduğumuz bambaşka bir şeydir. Bütün davalar, bütün polemikler aracılığıyla, kolektif olarak, belli belirsiz biçimde meydana gelen şey, tarihsel evreden söylencesel bir evreye geçiştir; tüm bu olayların söylencesel ve medyatik biçimde yeniden inşasıdır. Bu söylenceye dönüştürme, bir anlamda, bizi ahlaksal açıdan temize çıkarmasa da bu kökensel suçtan hayali olarak bağışlatabilecek yegâne işlemdir. Ama bunun için, bir cinayetin bile söylence haline gelmesi için, tarihsel gerçekliğe son verilmiş olması gerekir. Aksi halde faşizmi, kampları ve soykırımı –tüm bunlar bizim için tarihsel olarak çözümlenemez olduğundan ve böyle olmayı da sürdürdüğünden– "ilksel bir sahne" (Freud-ç.n.) gibi sonsuza dek yinelemeye mahkûm oluruz. Tehlikeli olan, faşist özlemler değildir; tehlikeli ve gülünç olan, herkesin, gaz odalarının gerçekliğini yadsıyanlar gibi savunanların da, Heidegger'in aleyhinde olanlar gibi savunucularının da, eşsüremli ve neredeyse suç ortağı oyuncuları olduğu bir geçmişin hastalıklı biçimde yeniden gündeme gelişidir; çağımızda eksik olan bütün hayal gücünü, bugün aldatıcı olan her tür şiddet ve gerçekliği, bir tür, o dönemi yeniden yaşama ve orada bulun-

mamış olmaktan duyulan derin suçluluk çırpınışı içinde o çağa doğru götüren toplu sanrıdır. Tüm bunlar, bu olayların gerçeklik düzleminde bizden kaçması karşısında umutsuz bir ani tepkinin ifadesidir. Heidegger olayı, Klaus Barbie davası vs., bu gerçeklik yitimi –oysa günümüzün gerçekliği budur– karşısındaki gülünç çırpınmalardır. Faurisson'un önermeleri, bu gerçeklik yitimini utanmazca geçmişe taşımaktadır. "Bu var olmadı" demek, düpedüz, bir anıya sahip çıkacak kadar bile var olmadığımız ve yaşadığımızı hissetmek için de elimizde artık yalnızca sanrı olanaklarının olduğu anlamına gelir.

HAŞİYE

Tüm bunlar gözönüne alınarak bu yüzyıl sonundan tasarruf edilemez miydi? 90'lı yılların peşin olarak çıkarılmasını ve doğrudan doğruya 1989'dan 2000 yılına geçmeyi öneriyorum. Ölü kültürüne dayalı hastalıklığıyla, bitmek bilmeyen yanıp yakınmaları, anma törenleri ve müzelemeleriyle bu yüzyıl sonu şimdiden bu noktaya gelmişken, bu keşmekeş içinde on yıl daha canımızı sıkmamız mı gerekiyor?

DÜZELTME: YAŞASIN! TARİH DİRİLDİ!

Yüzyıl sonu olayı islim üstünde! Totaliter ideolojinin el koymasıyla bir an soluğu tıkanan tarihin; Doğu Avrupa ülkelerindeki ablukanın kalkışıyla seyrini eskisinden de iyi biçimde yeniden bulduğu düşüncesi herkese bir soluk aldırdı. Tarih alanı, halkların beklenmedik devinim ve özgürlüğe susamışlığına sonunda yeniden açıldı. Genelde yüzyıl sonlarına eşlik eden çöküntü söylencesinin tersine, bu olay, son süreçte görkemli bir kızışma, yeni bir umut ve tüm kozların yeniden ileri sürülmesini başlatmakla yükümlü gibi görünüyor.

Yakından görüldüğünde olay biraz daha gizemlidir ve kimliği belirlenemeyen bir "tarihsel" nesne olmaya çok daha yakındır. Doğu Avrupa ülkelerindeki buzların çözülmesinin

olağanüstü bir değişiklik olduğuna kuşku yok; ama buzlar çözüldüğünde özgürlük ne hale gelir? (Yapılamayacak tek şey, buzları çözülmüş bir şeyin yeniden dondurulmasıdır.) Sonucu belirsiz nazik bir iş. SSCB ve Doğu Avrupa ülkeleri hem özgürlük için bir dondurucuydu, hem de bir test ve deneysel bir ortamdılar; çünkü özgürlük bu ülkelerde hapsedilmiş ve çok büyük baskılara uğramıştı. Batı, özgürlük ve insan haklarının koruyucusudur yalnızca, ya da daha doğrusu, hurdalığıdır. Doğu Avrupa evreninin ayırıcı ve olumsuz işareti aşırı-donduruculuğu ise, âdet ve görüşlerin özgürleşmesi ve özgürleştirilmesi nedeniyle özgürlük sorunu artık ortaya bile atılamadığından, Batılı evrenimizin aşırı-akışkanlığı daha da sakıncalıdır. Özgürlük sorunu sanal olarak çözümlenmiştir. Batı'da özgürlük ve özgürlük düşüncesi ölümlerin en güzeliyle ölmüştür; yakın zamandaki tüm anma törenlerinde özgürlük düşüncesinin yok olduğu iyice görüldü. Doğu'da ise özgürlük düşüncesi öldürüldü; ama bir cinayet asla kusursuz değildir. Özgürlüğün tüm göstergelerinin silinmesinin ardından yeniden diriltildiğinde, yeniden açığa çıktığında, özgürlüğün ne durumda olduğunu görmek deneysel açıdan çok ilginç olacaktır. Ölüm-sonrası bir canlandırma, rehabilite etme süreciyle özgürlüğün ne hale geldiği görülecektir. Buzları çözülmüş özgürlük göze pek hoş gelmeyebilir de. Ya bu özgürlüğün elektronik ev aletleri ve otomobil tutkusuna pazarlanmak, yani anında Batı parasına çevrilmek, yani dondurucu bir tarih sonundan aşırı-akışkan ve dolaşıma dayalı bir tarih sonuna geçmek gibi, üstelik açgözlü ve pornografik, tek bir acele etme nedeni olduğu fark edilirse? Çünkü Doğu Avrupa'daki bu olayların heyecan verici yanı, taze bir enerji (ve yeni pazarlar) getirerek nekahet halindeki bir demokrasinin uslu uslu toparlandığını görmek değil; Tarih'in sonuna özgü iki kipliğin –toplama kamplarında donarak sona eren Tarih ile tersine, iletişimin bütünsel ve merkezkaç yayılmasıyla sona eren Tarih'in– iç içe geçtiğinin görülmesidir. Her iki durumda da nihai bir

çözüm vardır; Doğu'daki insan haklarının buzlarının çözülmesi, "Batı'daki basınç dengesi yitimi"nin sosyalist eşiti olabilir: Yarım yüzyıl boyunca Doğu'da hapsedilmiş enerjilerin Batı boşluğunda basitçe yitirilmesidir bu.

Olayların coşkusu aldatıcı olabilir: Doğu Avrupa ülkelerindeki coşku yalnızca ideolojisizleşmenin coşkusu ise veya bütün özgürlüklerin teknik yaşam kolaylığına karşılık verilmiş olduğu liberal ülkeleri taklit etmenin bir coşkusuysa, o zaman özgürlüğün kesin olarak neye mal olduğu ve belki de asla bir ikinci kez bulunamayacağı ortaya çıkar. Tarih asla temcit pilavı değildir. Buna karşın, Doğu'daki bu buzların çözülmesi uzun vadede bir politik sera etkisi yaparak ve komünist buzulların eriyişiyle gezegen üzerindeki insan ilişkilerinde Batı kıyılarını su altında bırakacak bir ısınma yaratarak, yüksek atmosfer tabakalarındaki karbon gazı fazlası kadar zararlı olabilir. Ne garip ki buzların çözülmesini politik düzlemde tüm gücümüzle arzularken, buzların ve buzulların iklime bağlı bu eriyişinden kesinlikle bir felaketmiş gibi korkuyoruz.

Vaktiyle SSCB altın stokunu dünya pazarına sürmüş olsaydı, bu pazarı tamamen istikrarsızlaştırmış olurdu. Doğu Avrupa ülkeleri dondurarak korudukları dev özgürlük stokunu yeniden dolaşıma sokarlarsa, özgürlüğün artık eylem olarak değil de etkileşimin sanal ve uzlaşmalı biçimi olarak, dram olarak değil de liberalizmin evrensel psiko-dramı olarak görünmesini isteyen Batılı değerlerin aşırı kırılgan metabolizması istikrarsızlaşacaktır. Gerçek mübadele olarak, şiddetli ve etkin aşkınlık olarak, fikir olarak ani bir özgürlük şırıngası, değerleri ılımlı bir tarzda ayarlayarak dağıtma tarzımız açısından her noktada felaket olur. Oysa Doğu ülkelerinden istediğimiz bu: Özgürlüğün maddi göstergeleri karşılığında takas edilen özgürlük, özgürlük görüntüsü. Birilerinin ruhlarını, diğerlerinin ise rahatlarını kaybetme tehlikesine maruz kaldıkları tamamen şeytani sözleşme. Ama belki iki taraf için de böylesi daha iyidir.

Maskeli toplumlar (komünist toplumlar) maskelerini çıkardı. Yüzleri neye benziyor? Biz maske çıkaralı çok zaman oldu, artık ne maskemiz var ne de yüzümüz. Belleğimiz de yok. Suyun içinde iz bırakmayan belleği arıyoruz; yani moleküllerin izleri kaybolmuşsa da hâlâ bir şey kaldığına inanıyoruz. Özgürlüğümüz de bu durumda: Herhangi bir göstergesini üretmekte hayli güçlük çekmekteyiz; yoğunluğu son derece azaltılmış (programlanabilir, işlemsel) bir ortamda, artık ancak suya ait olan bir belleğin içinde yalnızca hayaleti gezinen özgürlüğün son derece küçük, ele gelmeyen, bulunamayan varoluşunu talep etme durumundayız.

Batı'da özgürlüğün kaynağı öylesine kurumuş ki (Fransız Devrimi'ni anma töreni buna örnektir), her şeyi, sonunda açılan ve keşfedilen Doğu Avrupa'nın maden kaynaklarından ummamız gerekiyor. Ama bu özgürlük stoku bir kez serbest bırakıldığında (Özgürlük düşüncesi doğal bir kaynak kadar az bulunur hale gelmiş olduğundan), arkasından, bütün pazarlarda görülen dev bir yapay mübadele enerjisi ve ardından da diferansiyel enerji ve değerlerin hızla çöküşünden başka ne gelebilir?

Glastnost ne anlama geliyor? Hızlandırılmış ve elden düşme tüm modernlik göstergelerinin (Özgün modernlik versiyonumuzun postmodern bir yeni yapımı bu neredeyse) –olumlu olumsuz, iç içe geçmiş tüm göstergelerin; yani yalnızca insan haklarının değil, düzenin serbestleştirilmesinden bu yana SSCB'de coşkulu bir artma gösteren cinayetlerin, felaketlerin, kazaların da– şeffaf biçimde geriye dönüşü. Hatta şimdiye dek sansüre uğramış olup, diğer her şey gibi yeniden ortaya çıkışını kutlayan pornografi ve dünyadışı yaratıkların yeniden keşfedilmesi de bunlara dahildir. Buzların topyekûn çözülmesinde deneysel olan budur: Cinayetlerin, nükleer ya da doğal felaketlerin, bastırılmış olan her şeyin (din ve moda da dahil elbette) insan haklarının bir parçası olduğunu görüyoruz; demokrasiye ilişkin iyi bir temel ders bu. Çünkü burada, bir tür ideal sanrı ve

bastırılmış olanın dönüşü içinde, Batı "kültür"ünde en kötü, en sıradan ve en cılkı çıkmış ne varsa dahil olmak üzere, bizi biz yapan her şeyin, insanlığın sözde evrensel tüm amblemlerinin yeniden ortaya çıktığını ve bundan böyle ülkeler arası sınırların artık gereksiz kaldığını görüyoruz. Yani bu kültür için, bir hakikat zamanıdır bu; tıpkı bütün dünyadaki yaban kültürlerle bir yüzleşme zamanı olduğu gibi (bu işten Batı'nın başarıyla sıyrıldığı söylenemez). Olaylar öyle ironik ki Doğu Avrupa ülkelerinin tamamen unutulacağı bir gün, Stalinizmin tarihsel anısını biz kurtarmak zorunda kalacağız belki de. Tarihin devinimini dondurmuş bu despotun anısını bizim dondurarak korumamız gerekecektir; çünkü bu buzçağı da evrensel mirasın bir parçasıdır.

Bu olaylar bir başka açıdan da dikkat çekicidir. Tarihin sonuna erdemli bir şekilde düşman olanların, bu güncel gelişmeler içinde, tarihin yalnızca (yine doğrusal bir tarih fantezisinin bir parçası olan) sonuna doğru değil, geri dönüş ve sistemli silinişe doğru girdiği dönemeci görmeleri gerekir. Bütün XX. yüzyılı silmekteyiz. Soğuk savaşın tüm göstergelerini, hatta belki İkinci Dünya Savaşı'nın tüm göstergelerini ve XX. yüzyılın politik ya da ideolojik tüm devrimlerinin göstergelerini de tek tek silmekteyiz. Almanya'nın yeniden birleşmesi ve daha birçok şeyin kaçınılmazlığı tarihin öne doğru bir atılımı anlamına gelmez; tüm XX. yüzyıl, yüzyıl sonunun rahat rahat on yılını alacak şekilde geriye doğru yeniden yazılmaktadır. Bu gidişle yakında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na geri gelmiş olacağız. Bu yüzyıl sonundan bekleyeceğimiz aydınlanma ve tarihin sonuna ilişkin tartışmalı formülün asıl anlamı da budur belki. Bir çeşit heyecanlı yas faaliyeti içinde bu yüzyıla damgasını vuran tüm olayları örtmekle, yüzyılı *aklamakla* meşgulüz; sanki bu süre içinde olup biten her şey –devrimler, dünyanın paylaşılması, soykırım, devletin şiddetle uluslar ötesine geçişi, nükleer gerilim–, kısacası tarihin modern evresi,

çıkışsız bir açmazdan başka bir şey değilmiş ve sanki herkes tarihi yaparken duyduğu heyecanla bu tarihi bozmaya koyulmuş gibidir. Eski sınırların, eski farkların, özelliklerin, dinlerin onarımı, gerilemesi, rehabilitasyonu ve canlanması; gelenekler düzeyinde bile pişmanlık. Bir yüzyıldan bu yana elde edilmiş özgürleşme göstergelerinin tümü güç kaybediyor sanki ve sonunda birer birer yitip gidecekler belki de: Dev boyutlu bir *revizyonizm* süreci içindeyiz; ideolojik bir revizyon değil, tarihin revizyonu bu ve –belki yeni bin yıl ile birlikte her şeye yeniden sıfırdan başlamanın gizli umudu içinde– bu revizyonu yüzyılın sonundan önce yapabilmek için acelemiz var gibi. Her şeyi ilk haline getirebilir miyiz? Ama hangi zamandan önceki haline getireceğiz; XX. yüzyıldan önceki haline mi, Fransız Devrimi'nden önceki haline mi? Bu dağılıp yok olma ve temizleme bizi nereye kadar götürebilir? Tarih yapımı değil de, neredeyse viral ve salgınlı bir biçim alan toptan bir tarih yıkımı söz konusu olduğundan, her şey (Doğu'daki olayların gösterdiği gibi) çok çok hızlı gelişebilir. Eskiden ileri sürmüş olduğumuz gibi sonuçta 2000 yılı gerçekleşmeyecek bile belki; çünkü tarihin eğrisi bu zaman ufkunu bundan böyle hiç aşamayacak kadar ters yöne katlanmış olacak; hepsi bu. Tarih, belirsizce sonuna yaklaşan, ama bu sonla asla buluşamayan ve sonuç olarak bu sondan ters yönde uzaklaşan asimptotik bir yörünge haline geliyor.

Enerjinin Yazgısı

Burada betimlenen tüm olaylar ikili –fizik ve matematik– bir tanıya bağlıdır. Fiziksel açıdan, dengesizlik halindeki bir insanlık sistemi içinde bir çeşit devasa geçiş aşamasıyla uğraşmaktayız. Bu geçiş aşaması, fiziksel sistemler için olduğu kadar bizim için de büyük ölçüde gizemli olmayı sürdürüyor; ama bu felaketli evrim kendi başına ne yararlı ne de zararlıdır, sözcüğün gerçek anlamında felaketlidir yalnızca.

Bu kaotik sapmanın, başlangıçtaki veriler karşısındaki bu hiper-duyarlılığın prototipi olan şey, enerjinin yazgısıdır. Kültürümüz tersinmez bir enerji özgürleşmesi sürecinin geliştiğini gördü. Önceki bütün kültürler dünyayla tersine çevrilebilir bir anlaşmaya, enerji bileşenlerinin de katıldığı dengeli bir düzenlemeye bağlıydı, asla bir enerji özgürleşmesi ilkesine değil.

Enerji "serbestleştirilecek" ilk şeydir ve sonraki tüm özgürlükler bu modele göre düzenlenecektir. İnsan da enerji kaynağı olarak serbest bırakılmıştır ve böylelikle de tarihin ve tarihin hızlanışının devindirici gücü haline gelmiştir.

Enerji modernliğin tüm sanayi ve teknik düşlerini besleyen, fantastik bir yansıtma türüdür; insan anlayışını da bir irade dinamiğine indirgeyen odur. Bununla birlikte, hortum, kaos ve felaket olaylarına ilişkin en yeni modern fizik buluşları sayesinde herhangi bir akışın, herhangi bir doğrusal sürecin, hızlandırıldığında felaket eğrisine benzer tuhaf bir eğrilik edindiğini biliyoruz.

Yolumuzu gözleyen felaket, kaynakların tükenmesi felaketi değildir. Tüm biçimleriyle enerji giderek artacaktır, en azından sonrasında bizi artık insan olarak ilgilendirmeyecek bir zaman vadesi çerçevesinde artacaktır. Nükleer enerji tükenmezdir; Güneş enerjisi, gelgitlerin, büyük doğal akışların, hatta doğal felaketlerin, depremlerin ya da volkanların enerjisi tükenmeyecektir (teknik imgeleme güvenebiliriz). Buna karşılık dramatik olan şey, dengesizliğin dinamiğidir; enerji sisteminin çok kısa vadede öldürücü bir düzensizleşme yaratabilecek şekilde zıvanadan çıkmasıdır. Nükleer enerjinin serbest bırakılmasının birkaç parlak örneği şimdiden var elimizde (Hiroşima ve Çernobil); ama viral ya da radyoaktif, her zincirleme tepki potansiyel olarak felakettir. Tam bir salgından bizi hiçbir şey korumuyor; atom santrallarını çevreleyen şeyler bile. Enerji aracılığıyla dünyayı dönüştürme sistemi, bütün olarak, enerjinin; özüne denk düşen viral ve salgınlı bir evreye girebilir; önce olumlu sonuçlar doğuran bir harcama, bir düşüş, bir diferansiyel, bir dengesizlik, minyatür bir felaket halindeyken, kendi devinimi tarafından aşıldığında global bir felaket boyutu alabilir.

Enerji sonuçlar doğuran bir neden gibi düşünülebilir; ama kendini üreten, böylelikle de her tür nedenselliğe boyun eğmeye son vermiş bir sonuç gibi de düşünülebilir. Enerjinin para-

doksu, birbirlerinden neredeyse bağımsız biçimde hem nedenlere ilişkin hem de sonuçlara ilişkin bir devrim olması ve yalnızca nedenlerin birbirine bağlandığı bir yere değil, sonuçların da zincirinden boşaldığı bir yere dönüşmesidir.

Enerji aşırı-işıma evresine giriyor. Dünyayı dönüştürme sistemi bütünüyle aşırı-işıma evresine giriyor. Enerji, maddesel ve üretici değişken iken, kendiyle beslenen başdöndürücü bir süreç haline geliyor (onu yitirme tehlikesinin olmamasının nedeni de zaten bu).

New York kentini ele alalım. Bir gün önce öyle enerji harcanmıştır ki her şeyin ertesi gün yeniden başlaması bir mucizedir. Bu, akılcı bir enerji yitimi ilkesi olmadığının, New York gibi bir megapolün işleyişinin termodinamiğin ikinci yasasına ters düştüğünün, kendi gürültüsünden, kendi artıklarından, kendi karbon gazından beslendiğinin düşünülmesi dışında açıklanamaz; bu bir tür ikame mucizesi yoluyla, enerji harcamasından doğan enerjidir. Bir enerji sisteminin yalnızca niceliksel verilerini ölçen uzmanlar enerjinin, kendi tüketiminden doğan benzersiz enerji kaynağını azımsıyorlar. New York'ta bu harcama tamamen bir gösteriye dönüşmüştür, kendi görüntüsüyle voltajı artırılmıştır. Jarry'nin cinsel etkinlikle ilgili olarak betimlediği (*Le Surmâle/Aşırı Erkek*) enerjinin bu aşırı-işıması, zihinsel ya da mekanik enerji için de geçerlidir: Trans-Sibirya'nın ardından Sibirya'yı da geçen deküpletin üzerinde kimi bisikletçiler ölür, ama pedal çevirmeye devam ederler. Kadavralara özgü sertlik kadavralara özgü devingenliğe dönüşür, ölü durmadan pedal çevirir, hatta cansızlaştıkça hızlanır. Ölümün cansızlığı enerjiyi son derece artırır.

Bu, Mandeville'in Arılar Masalı'na benzer: Bir topluluğun enerjisi, zenginliği ve parıltısı kusurlarından, kötülüklerinden, aşırılık ve zayıflıklarından gelir. Ekonomi postulatının ters anlamı: Eğer bir şey harcanmış ise önce onun üretilmiş olması gerekir. Bu doğru değildir. Enerji ve zenginlik ne kadar harca-

nırsa o kadar artar. Felaketin enerjisidir bu ve hiçbir ekonomik ölçüm bunun hesabını tutamaz. Zihinsel süreçlere ait belli bir kendinden geçme biçimi bugün maddi süreçlerde yeniden görülüyor. Tüm bunlar eşdeğerlik terimleriyle anlaşılmaz; ancak tersine çevrilebilirlik ve aşırılık terimleriyle anlaşılabilir.

Böylece New Yorklular enerjiyi insanlık açısından düşünülemez bir çevreden, kokuşmuş havadan, hızdan, panikten, soluk alınamayan koşullardan alıyorlar. Uyuşturucu ve bunun yol açtığı tüm çılgınca etkinliklerin bile şehrin canlılık ve gayrisafi metabolizma oranına dahil olması muhtemeldir. Her şey bu orana dahil; en pis işler de, en saygın işler de. Tam bir zincirleme tepki. Her tür normal işleyiş düşüncesi yok oldu. XVIII. yüzyılda söylendiği gibi, bütün varlıklar fesat içindeler; yaşama gerekliliğinin iyiden iyiye uzağına düşen ve daha çok gerçekdışı bir hayatta kalma saplantısına, herkesi ele geçiren ve kendi öfkesinden beslenen o soğuk hayatta kalma tutkusuna bağlı olan aynı taşkınlık ve aynı dramatik aşırı uyarılmaya elbirliğiyle katılıyorlar.

New Yorkluları bu saçıp savurmadan, bu savurganlıktan, bu insanlıkdışı ritimden vazgeçirmek ikili bir yanlışlık olur. Birincisi, normal bir insan için tüketici olabilecek faaliyetlerini tüketici bulmuyorlar; tersine bu anormal enerjiden besleniyorlar. İkincisi, eğer hızlarını keserler veya enerjilerinden tasarruf ederlerse aşağılanırlar. Bilinçli ya da bilinçsiz oyuncuları oldukları, dünyada eşi benzeri olmayan kentsel bir ölçüsüzlüğü ve devingenliği sağlayan kolektif yüksek yaşam düzeylerinde bir zayıflama olur bu.

İnsan türünün maruz kaldığı tehlikeler, *eksiklikten kaynaklanan* tehlikeler (doğal kaynakların tükenmesi, çevrenin tahrip olması, vs.) olmaktan çok *aşırılıktan kaynaklanan* tehlikelerdir: Enerjinin zıvanadan çıkması, denetlenemeyen zincirleme tepki, çılgın özerkleşme. Bu ayrım başattır; çünkü eksiklikten kaynaklanan tehlikelere, ancak günümüzde kabul

edilmiş olan Yeni Ekoloji Politik'le (Uluslararası insan soyu haklarının parçasıdır bu) cevap verilebilir; ama bu diğer içkin mantığa, doğayla kumar oynayan bu hızlanmaya kesinlikle hiçbir şey karşı koyamaz. Bir yandan ekolojik çevremizdeki dengenin yeniden sağlanması ve enerjinin yeniden dengelenmesi mümkünken, öte yandan kesinlikle "denge-dışı" bir devinimle karşı karşıyayız. İlk durumda etik ilkeler, yani yalnızca hayatta kalma biçiminde de olsa, maddi süreci aşan bir erekllik işin içine giriyor olabilir, ama öte yanda tek erekliliği sınırsız bir hızla çoğalma olan süreç her aşkınlığı emer ve bütün failleri yutar. Böylelikle gezegene özgü tam bir şizofreni içinde, bir yanda her tür ekolojik önlemin, dünyayı iyi kullanma ve dünyayla ideal etkileşim stratejisinin geliştiği görülürken aynı zamanda da yıkım ve dizginsiz performans girişimlerinin hızla çoğaldığı görülür. Zaten çoğunlukla aynı insanlar aynı anda her ikisine de katılırlar.

Hem zaten ilk devinimin yönü (Ekolojik ortak yaşam yoluyla türün kurtarılması) görece olarak daha açık gözüküyor, ama diğerinin gizli yönelimi hakkında ne biliyoruz? Bu hızlanmanın, bu dışmerkezli devinimin bir sonu olmalı, insan türünün bir *yazgısı* olmalı, dünyayla denge ve etkileşim ilişkisinden çok daha karmaşık ve muğlak başka bir simgesel ilişki olmalı. Yine yaşamsal, ama bütünlüklü bir tehlike içeren bir yönelim yok mu?

Varacağımız yer buysa, kuralını bilmediğimiz bir tür Büyük Oyun içinde tekniğin ve enerjilerin öngörülemeyen bir sona doğru bu acele gidişine karşı ekolojinin akılcı tanrısallıklarının hiçbir şey yapamayacakları apaçık ortadadır. Güvenlik, denetim, suç veya hastalık önleme tedbirlerinin içerdiği sapkın etkilerden bile korunamıyoruz. Toplumsal, tıbbi, ekonomik ve politik tüm alanlardaki korunmanın hangi tehlikeli aşırılıklara yol açabileceği biliniyor: En yüksek güvenlik adına âtıl (*endémique*) bir terörün, bir denetim saplantısının yerleşmesi çoğunlukla felaketin salgın tehdidi kadar tehlikelidir. Bir

şey kesin: İlk verilerin karmaşıklığı, tüm sonuçların potansiyel olarak tersine çevrilebilirlikleri hiçbir akılcı müdahale biçimine ilişkin olarak kendimizi aldatmamamızı sağlıyor. Oyuncuların bireysel ve kolektif iradesinin böylesine uzağından geçen bir süreç karşısında kabul edilebilecek tek şey, her tür iyi ve kötü ayrımının (dolayısıyla bu durumda teknolojik gelişmenin doğru ölçüsünü bulma olanağının) akılcı modelimizin yalnızca çok sınırlı bir çerçevede değer taşıdığıdır. Etik bir düşünce ve pratik bir karar bu sınırlar içinde olanaklıdır; bu sınırın ötesinde kendi başlattığımız ve bundan böyle doğal bir felaketin acımasızlığıyla bizsiz gelişen bütün süreç düzeyinde –neyse ki ya da ne yazık ki– *iyilikle kötülüğün ayrılmazlığı*, yani biri olmadan diğerini uygulamanın olanaksızlığı hüküm sürer. Bu, tam olarak *lanetli pay teoremidir*; ve bu olmalı mı diye sormak yersizdir, bu *böyledir*, bunu tanımazlıktan gelmek de en büyük yanılgıya düşmek olur. Bu durum, yaşamımızın etik, ekolojik ve ekonomik alanında yapılabilecek olanları bozmaz; ancak yapılabileceklerin etkisini, yazgı alanı olan simgesel düzeyde tamamen göreceli kılar.

Lanetli Pay Teoremi

Kesintisiz olumluluk üretiminin korkunç bir sonucu vardır. Çünkü olumsuzluk kriz ve eleştiriye gebeyse, abartılı olumluluk da homeopatik dozlarda kriz ve eleştiriyi süzme yeteneksizliğiyle felakete gebedir. Tohumlarını, basillerini, parazitlerini, biyolojik düşmanlarını kovalayan ve eleyen her biyolojik bedenin metastaz ve kanser tehlikesiyle, yani kendi hücrelerini yutan bir olumluluk ya da bundan böyle işsiz kalan kendi antikorlarınca yutulma tehlikesiyle karşı karşıya olması gibi, kendi olumsuz öğelerini kovalayan, kovan, defeden her yapı da tam bir tersinmenin getireceği felaket tehlikesine maruz kalır.

Kendi lanetli yanını temizleyen her şey kendi ölümünü imzalar. Lanetli pay teoremi böyledir.

Lanetli payın enerjisi ile lanetli payın şiddeti, kötülük ilkesinin ifadesidir. Uzlaşmanın şeffaflığı koşullarında kötülüğün geçirimsizliği vardır. Kötülüğün direngenliği, saplantısı, indirgenemezliği ve ters enerjisi her yerde iş başındadır: Şeylerin düzensizliğinde, viral saldırıda, süreçlerin hızlanmasında, kaotik sonuçlarında, nedenlerin ötesine geçilmesinde, aşırılıkta ve paradoksta, kökten yabancılıkta, tuhaf cazibelerde, olayların eklemlenmemiş bağlantılarında.

Kötülük ilkesi ahlaki değildir; bir dengesizlik ve baş dönmesi ilkesi, bir karmaşıklık ve acayiplik ilkesi, bir baştan çıkarma ilkesi, bir aykırılık, uyuşmazlık ve indirgenemezlik ilkesidir. Bir ölüm ilkesi değildir, tam tersine, yaşamsal bir kopma ilkesidir. Kötülük ilkesi bizi cennetten mahrum bıraktığından bu yana, kötülük bir bilme ilkesidir. Madem cennetten bilme suçuyla kovulduk, hiç olmazsa bundan tam yararlanalım. Lanetli payı geri almaya yönelik her tür girişim, kötülük ilkesini geri almak için her girişim olsa olsa sahte cennetler kurabilir, uzlaşmanın sahte cennetlerini; gerçek birer ölüm ilkesidir bunlar.

Çağdaş sistemleri felaketlerinde, başarısızlıklarında, çözümsüzlüklerinde olduğu kadar, çok başarılı olma ve kendi işleyişlerinin esrikliğinde kendilerini kaybetme biçimlerinde de çözümlemek, lanetli pay teorem ve denklemini her yerde tekrar ortaya çıkarmak, yok edilemez simgesel gücünü her yerde doğrulamaktır.

Kötülük ilkesinden yana olmak her şeyde yalnızca eleştirel olmak değil, suçla ilgili bir yargıda bulunmaktır. Bu yargı liberal (bizimki gibi!) de olsa, her toplumda hâlâ kamusal alanda telaffuz edilemez bir yargı olmayı sürdürüyor. İnsanlıkdışı olandan ya da kötülük ilkesinden yana olan her tavır, bütün değer sistemlerince reddedilmiştir (kötülük ilkesi derken değerler, hak, iktidar, gerçeklik vb. üzerine birkaç acımasız gerçekliğin yalın önermesini anlıyorum yalnızca). Bu açıdan Doğu, Batı, Güney ya da Kuzey arasında hiçbir fark yoktur.

Camdan bir duvar kadar geçirimsiz ve billursu olan ve çağdaş ahlak ya da ahlaksızlıktaki hiçbir ilerlemenin bir şey değiştiremediği bu hoşgörüsüzlüğün sona erdiğini görme şansı da hiç yoktur.

Dünya olumlu duygular, saf duygusallıklar, kuralcı kibirlilikler ve dalkavukluklarla öyle dolu ki burada ironi, karamizah ve kötülüğün *öznel* enerjisi her zaman daha zayıf kalıyor. Ruhun biraz olumsuz her tür devinimi olayların akışı içinde yeniden yasadışına düşecektir. En ufak zihinsel ima şimdiden anlaşılmaz hale geliyor. Yakında hangisi olursa olsun, herhangi bir çekinceyi dile getirmek olanaksız hale gelecektir.

Ne mutlu ki muzip deha nesnelere geçti: Kötülüğün *nesnel* enerjisidir bu. Kendi yolunu açan şeye ne denirse densin, –lanetli pay ya da tuhaf cazibeler, yazgı ya da başlangıçtaki verilere duyusal bağlılık– bu fiili tırmanmadan, bu kat sayılı yörüngeden, ölçüsüz sonuçların bu gerçek patafiziğinden kaçamayacağız. Sistemlerimizdeki dışmerkezlilik engellenemez. Hegel'in dediği gibi, "ölmüş olanın kendi kendine hareket eden yaşamı içinde", dolu dolu yaşıyoruz. Bazı sınırların ötesinde neden-sonuç ilişkisi kalmadı; artık yalnızca sonuçtan sonuca giden viral ilişkiler var, sistem de bütünüyle durgunluk içinde deviniyor. Bu fiili tırmanışın, ölümün bu yırtıcılığının ve çevikliğinin oluşumu, lanetli payın modern öyküsüdür. Söz konusu olan bunu açıklamak değil, bu oluşumun gerçek zamandaki aynası olma gerekliliğidir. Özgürleşmenin hızını çoktan aşmış olan olayların hızını aşmak gerekiyor. Uyumsuzluğun, anomalinin, felaketin söylenmesi gerekiyor, soykırımla ve eşsüremli olarak kimi gizemli kurallarla ilişkide olan tüm bu aşırı olayların yaşamsallığının dile getirilmesi gerekiyor.

Kötülük lanetli pay gibidir; kendini harcayarak yeniden üretir. İyilikle kötülüğün ayrılmazlığının metafizik açıdan ahlakdışı olabilmesi gibi bu da ekonomi açısından ahlakdışıdır. Akla zor kullanmadır bu; ama şeyleri kendi hedeflerinin ötesine, başka nihai koşullara –hangileri?– aşırı bir bağımlı-

lık içinde gönderen bu şiddetin, bu öngörülemez artışın yaşamsallığını kabul etmek gerekiyor.

Her özgürleşme iyilikle kötülüğü eşit olarak etkiler, gelenekleri ve zihinleri özgürleştirir, ama cinayetleri ve felaketleri de serbest bırakır. Hukukun ve zevkin özgürleşmesi kaçınılmaz olarak cinayetin özgürleşmesini getirir (Marquis de Sade bunu iyi anlamıştı, bu yüzden de hiç bağışlanmadı).

SSCB'de Perestroika politikasına etnik ve politik taleplerin yanı sıra kaza ve doğal felaketlerdeki artış da eşlik etmektedir (önceki cinayet ve kazaların yeniden keşfedilmesi de buna dahil). İnsan haklarının yayılması ve liberalleşme bir tür kendiliğinden terörizm doğuruyor. Tüm bunlar sözde eskiden de varmış, ama sansürlüymüş (Stalinci düzene yönelik en derin yakınmalardan biri bunca kanlı, sansür edilmiş, böylelikle de gelecek nesillerin politik bilinçdışı olmaları dışında yararlanılamayan olaylardan bizi yoksun bırakmış olmasıdır. İşledikleri suçların ağız sulandıran kanlı biçimlerini dondurmuş, buzlandırmış olmalarıdır. Bu, yine neredeyse kusursuz bir cinayet olan Nazilerin katliamı gibi, *evrensel haberleşme yasasına karşı gelmektir*).

Ama burada sansürün kalkmasından daha fazla bir şey vardır: Cinayetler, suçluluk, felaketler yapay ışığa üşüşen sinekler gibi (neden asla doğal bir ışığa üşüşmezler?) Glastnost'un ekranına üşüşüyorlar. Bu felaketli artıkdeğer, bir hayranlığın, doğanın gerçek neşesinin sonucu olduğu gibi politik koşullar uygun olur olmaz tekniğin içinden gelen bir huzursuzluk çıkarma eğiliminin de sonucudur. Uzun süre buzdolabında saklanan cinayetler ve felaketler neşe içinde ve resmi olarak sahneye çıkıyorlar. Bunlar sonuçta özgürlüğün ve dünyanın doğal düzensizliğinin öylesine hakiki göstergeleri ki olmasalardı icat edilmeleri gerekirdi.

İyilik ve kötülüğün bu bütünlüğü bizi aşıyor, ama bu bütünlüğü kabullenmeliyiz. Nesneleri kavramanın bu temel kural

dışında hiçbir yolu yok. İyiliği ya da kötülüğü yüceltmek için bu ikisini birbirinden ayırmak saçmadır (Bu, kötülüğe kötülükle cevap verme yanlılarını da suçlu çıkarır; çünkü sonunda onlar da iyilik yapacaklardır).

Buradaki hiçbir olayı öngöremeyiz. Olaylar çoktan meydana gelmiştir ya da görüş alanımıza yeni girmektedir. Yapabildiğimiz tek şey, bu olaylardan bazılarının oyuna getirilmek inceliğine sahip olacaklarını umarak, bir biçimde bir projektör yöneltmek ve bu sanal dünyanın üzerindeki teleskobik açılımı korumaktır. Kuram yalnızca şu olabilir: Gerçekliğin oyuna gelecek denli saf olacağı umuduyla kurulmuş bir tuzak.

Önemli olan, projektörü doğru yöne çevirmektir. Ama doğru yönün nerede olduğunu bilmiyoruz. Gökyüzünü araştırmak gerekiyor. Çoğu zaman, öyle uzak, metafizik açısından öyle uzak olaylar söz konusu ki ekranlarda yalnızca hafif bir ışıma etkisi uyandırıyorlar. Bunları bir fotoğraf gibi tabetmek ve büyütmek gerekiyor. Olaylara bir anlam bulmak için değil; çünkü bunlar logogram değil hologramlardır.* Bu olaylar bir yıldızın sabit tayfından ya da kırmızının değişkenlerinden fazla açıklanamaz.

Bu acayip olayları yakalamak için kuramın kendisini yeniden tuhaf bir şey haline getirmek gerekir: Kuram, ya kusursuz bir cinayet ya da tuhaf bir cazibe olmalıdır.

* Mercek kullanmaksızın oluşturulan üçboyutlu görüntü. (ç.n.)

Kökten Ötekilik

Medusa öyle kökten bir ötekiliği temsil eder ki ona bakan ölür.

Kendi Cehennemi

Tarih boyunca görülen beden protezlerinin en eskisi hiç kuşkusuz, benzer-olan'dır. Ama benzer-olan tam bir protez değildir: Ruh, gölge, aynadaki görüntü gibi öznenin kendi ötekisi olarak görünen, hem kendisi olmasına hem de asla kendine benzememesine yol açan, kurnaz ve sürekli defedilmiş bir ölüm gibi aklını kurcalayan düşsel bir figürdür. Yine de her zaman değil: Benzer-olan somutlaştığı, görünür hale geldiği zaman dolayımsız bir ölüm anlamına gelir.

Benzer-olan'ın, öznenin kendisiyle yabancılığını ve aynı zamanda yakınlığını temsil eden, düşsel güç ve zenginliğinin, kendi maddesizliğine, bir fantezi olmasına ve öyle kalmasına dayandığı da söylenebilir. Herkes, yaşamı boyunca, kendi varlığının kusursuzca ikiye katlanmasını ya da çoğalmasını düşle-

yebilir ve düşlemek zorunda kalmıştır; ama, bu yalnızca bir düş gücündedir ve düş gerçeğe doğru itildiğinde kendini yok eder. Baştan çıkarmanın (ilkel) sahnesi için de aynı durum söz konusudur: Bu sahne yalnızca düşlenmişse, yeniden hatırlanmışsa, asla gerçek olmamışsa gerçekleşir. Diğer fanteziler gibi bu fantezi de insanın çağımızda cinlerinden kurtulma isteğidir, yani bu fanteziyi ete kemiğe büründürmek ve tam bir yanlış anlamayla, Öteki'yle ölüme kurnazca yer değiştirterek, Öteki'yi Aynı'nın ebediyeti haline getirerek, benzer-olanın oyununu değiştirme isteğidir.

Klonlar. Klonlama. Bireyselleşmiş bir organizmanın her bir hücresi özdeş bir bireyin yeniden dölyatağı haline gelebileceğinden, ağaç çelikleri gibi sonsuza dek insan yetiştirmek. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir çocuk bir sardunya gibi doğabilecektir. Tam kopyası, kusursuz ikizi olacağı benzersiz tohumluk "baba"nın, yani tek bir bireyin tek hücresinden doğmuş olacaktır.

Ölüme bağlı olan eşeyli dünyaya getirmenin yerini alan ebedi ezeli ikizlik düşü. Sonunda Öteki'nden vazgeçilmesine ve aynı'dan aynı'ya gitmeye olanak tanıdığına göre akrabalığın en katıksız biçimi, hücrenin ikiye bölünerek üremesi düşüdür. Genetik yoluyla karmaşık varlıkları tekhücrelilerin yazgısına götüren tekhücrelilik ütopyası.

Eşeyli varlıkları cinselleşme öncesi bir üreme biçimine itecek (Düşlemimizin en derininde bizim için ölüm ve ölüm itkisi demek olan şey, bu ikiye bölünme yoluyla üreme biçimi, bu tam bitişiklik yoluyla üreme ve çoğalma değil midir zaten?) ve aynı zamanda artık yalnızca bir özdeşliğin sürdürülmesi, döllenme olaylarının rastlantısallığına artık mahkûm olmayan kalıtımsal kayıtın şeffaflığının hedeflenmesi için metafizik açıdan her tür ötekiliği, Kendi'nin her tür başkalaşmasını yadsımaya itecek olan bir ölüm itkisi değil mi bu?

Ölüm itkisini bir yana bırakalım. Söz konusu olan kendini dölleme fantezisi mi? Hayır; çünkü bu fantezi her zaman anne ve baba figürlerinden oluşur; kişinin, dünyaya getirmenin simgesel yapısını kesinlikle yadsımadan yerine geçerek silmeyi düşlediği *eşeyli* akraba figürlerinden geçer: Kendi çocuğuna dönüşmek yine de birinin çocuğu olmaktır. Oysa klonlama, anne gibi babayı da ortadan kaldırır; genlerinin birbirine girmesini, farklarının karmakarışıklığını, özellikle de döllenmenin *ikili* eylemini köklü biçimde ortadan kaldırır. Kloncu kendini döllemez: Bölütlerinin her birinden tomurcuklanır. Gerçekte, "insan olmayan" bir cinsellik, yan yanalık ve anında bölünme yoluyla bir cinsellik uğruna her tür Oedipusçu cinselliği dağıtan bu bitkisel dallanmanın zenginliği üzerine kuramlar yürütülebilir; ne var ki kendini dünyaya getirme fantezisi söz konusu değildir artık. Kişinin rastlantısal özgürlüğü uğruna değil de, *"kod" adı verilen bir ana kalıp* uğruna, anne ve baba yok oldu. Ne anne ne baba var artık: Bir ana kalıp var sadece. Bundan böyle her tür rastlantısal cinsellikten arıtılmış işlemsel bir kip üzerinde sonsuza dek "çocuk doğuran" da bu genetik kodun ana kalıbıdır.

Özdeşlerin kopyalanması öznedeki bölünmeye son verdiğine göre özne de yok artık. Klonlamada ayna evresi ortadan kaldırılmıştır; ya da daha doğrusu korkunç bir parodiye dönüştürülmüştür. Klonlama, yine aynı nedenle, öznenin ideal "öteki ben"inde yansımasına ilişkin o hatırlanmayan ve narsis düşten de geriye hiçbir şey bırakmaz; çünkü bu yansıma da yine bir görüntüden geçer. Öznenin kendini yeniden bulmak için kendine yabancılaştırdığı aynadaki görüntü ya da öznenin bu imgede ölmek için kendini gördüğü baştan çıkarıcı ve ölümlü görüntü: Klonlamada bunların hiçbiri yoktur. Aracı yok, görüntü yok; seri üretim içinde ardından gelen özdeş aynanın aynası olan, sanayi nesnesi aynadan başka bir şey yoktur. Biri, asla diğerinin ideal ya da ölümlü serabı değildir;

sadece birbirlerine eklenirler ve ellerinden gelen tek şeyin birbirlerine eklenmek olması, dünyaya cinsellik yoluyla getirilmiş olmadıklarından ve ölümü tanımadıklarındandır.

İkizlik bile yoktur, çünkü ikizlerde kendine özgü bir özellik vardır; İki'nin baştan itibaren iki olan ve asla Bir olmamış olan özel ve kutsal bir çekiciliği vardır. Oysa klonlama aynının yinelenmesini kutsar: 1+1+1+1, vb.

Ne çocuk, ne ikiz, ne narsis yansı; klon benzer-olan'ın genetik yoldan maddileşmesi, yani her tür ötekiliğin ve düşlemin yok edilmesidir.

Toprak solucanı gibi, bir bölüt de üremek için düşsel dolayıma ihtiyaç duymaz: Solucanın her bölütü kendini doğrudan tam bir solucan olarak üretir, tıpkı bir Amerikan genel müdürünün her hücresinin yeni bir genel müdür verebilmesi gibi, tıpkı her hologram parçasının tam bir hologramın ana kalıbına yeniden dönüşebilmesi gibi: Hologramın dağılan her parçasında, daha az bir sadakatle de olsa enformasyon tam olarak kalır.

Bütünsellik böylece sona erer. Tüm enformasyon, parçaların her birinde bulunuyorsa, bütünlük anlamını yitirir. Bu, bedenin, beden denen o eşsizliğin de sonudur; bedenin sırrı tam da birbirine eklenen hücreler halinde bölütlenemez olmasında, bölünemez bir biçimlenişi olmasındadır; cinselleşmesi de bunun kanıtıdır. Paradoks: Klonlama, modellerinin benzeri olduğuna göre yaşam boyu eşeyli varlıklar imal edecek ve cinsellik de böylelikle gereksiz bir işleve dönüşecektir; ama tam da cinsellik bir işlev değil, bir bedeni beden yapan şeydir, bu bedenin bütün değişik işlevlerini aşan şeydir. Cinsellik (ya da ölüm) bir bedende toplanabilecek tüm bilgiden artan şeydir. Oysa tüm bu bilgi genetik formülde toplanmıştır. Dolayısıyla genetik formül kendine cinsellikten ve ölümden bağımsız, özerk bir üreme yolu bulmalıdır.

Biyo-fizyo-anatomi bilimi, bedeni organ ve işlev olarak açımlamasıyla, bedenin analitik ayrışma sürecini şimdiden

başlatmaktadır. Mikromoleküler gen bilimi de bunun olsa olsa mantıklı, ama hayli üstün bir soyutlama ve simülasyon düzeyindeki sonucudur; bu düzey komuta edici hücrenin, çekirdeğin ve tüm bu olağanüstülüğün etrafında örgütlendiği gen kodunun düzeyidir.

İşlevsel ve mekanikçi görüşte her organ yalnızca kısmi ve farklılaşmış bir protezdir hâlâ: Şimdiden bir simülasyondur, ama "geleneksel" bir simülasyondur. Sibernetik ve bilgi-işlemsel bakış açısıyla, bir bedenin "embriyon halindeki" protezine dönüşen şey, farklılaşmamış en küçük eleman, bu bedenin her bir hücresidir. Tüm bedendeki gerçek modern proteze dönüşen şey, her hücrede yazılı genetik formüldür. Protez genel olarak işlevini yerine getiremeyen bir organın yerini alan insan yapımı yapay bir organ ya da bir bedenin alet biçimindeki uzantısıysa, o zaman, bir bedenin tüm bilgisini içeren DNA molekülü, artık kendi de protezlerinin sonsuz serisinden başka bir şey olmadığından, protezin ta kendisi, *bedenin kendi kendine sürmesine* olanak tanıyacak olan şeydir.

Tüm mekanik protezlerden çok daha etkili ve daha yapay olan sibernetik protezdir. Çünkü gen kodu "doğal" değildir. Bir bütünün soyut ve özerkleşmiş her parçası, bu bütünün yerine geçerek başkalaştıran yapay protez (pro-thesis: Etimolojik anlamı budur) haline gelir. Aynı şekilde, bir varlığın tüm "bilgi"sini içerdiğinden bu varlığın bütününün yoğunlaştığı genetik kod, artık çoğalmayla bile değil de katıksız ve yalın *iletim* yoluyla, aynı buyruklara boyun eğen özdeş varlıkların doğabileceği bir yapay-nesne (*artefact*), soyut bir ana kalıp olarak görülebilir (Genetik simülasyonun inanılmaz şiddeti buradan kaynaklanır).

"Bana kalan genetik miras, belli bir sperm belli bir yumurta ile karşılaştığında sonsuza dek belirlenmiş oldu. Bu miras beni gerçekleşti-

ren ve işleyişimi sağlayan tüm biyokimyasal süreçlerin reçetesini kapsar. Bu reçetenin bir kopyası bugün beni oluşturan on milyarlarca hücrenin her birinde kayıtlıdır. Her biri beni nasıl üreteceğini bilir; o, karaciğerimin ya da kanımın bir hücresi olmadan önce benim bir hücremdir. Dolayısıyla bu hücrelerin birinden yola çıkarak bana özdeş bir birey yapmak kuramsal olarak mümkündür."

A. Jacquard

Demek ki klonlama, bedenin oluşum tarihinde, soyut ve genetik formülüne indirgenmiş bireyin seri bölünmeye mahkûm olduğu son evredir. Burada Walter Benjamin'in teknik çoğaltılabilirlik çağında sanat yapıtına ilişkin söylediği şeyin yeniden ele alınması gerekir. Seri halde çoğaltılmış yapıtta yitirilen şey, yapıtın *aura*'sıdır, şimdi ve burada'nın o özel niteliği, estetik biçimidir ve Benjamin'e göre de bu, önüne geçilemez çoğaltılma yazgısı içinde *politik* bir biçim alır. Yiten şey, ancak nostaljik ve geçmişe dönük bir tarihin "otantik" olarak yeniden oluşturabileceği orijinaldir. Benjamin'in çağdaş sinema, fotoğraf ve kitle iletişim araçlarıyla ilişki içinde betimlediği bu gelişmenin en ileri, en modern biçimi, her şey daha baştan sınırsız çoğaltım uyarınca tasarlandığından, orijinalin bundan böyle hiç yer almadığı biçimdir.

Yalnızca iletiler düzeyinde değil, klonlama ile bireyler düzeyinde de başımıza gelen budur. Gerçekte artık yalnızca bir ileti veya bir bilgi-işlem maddesi olarak düşünülen bedenin başına gelen budur. Bu durumda, Benjamin'in sanayi nesneleri ve kitle iletişim görüntüleri için kullandığı aynı terimlerle bedenin seri olarak üretilmesine hiçbir şey karşı durmaz. Çoğaltım (yeniden-üretim) üretimi önceler, genetik model de tüm olası bedenleri önceden belirler. Bu tersyüz olmayı buyuran şey teknolojik patlamadır. Benjamin, daha o zamandan, kökensel varlıklara geri götürülemeyen özdeş varlıkların üremesini olanaklı kılan bu teknolojinin çağımızdaki derinleşmesi henüz kavranmamışken, henüz endüstri çağında olan bu tek-

nolojiyi en uç sonuçları içinde, mutlak aracı –bundan böyle hiçbir şeyin diğerinden ayırt edilemeyeceği özdeş nesneler ve görüntüler üretimini buyuran devasa protez– olarak tanımlamıştır. Sanayi çağının protezleri hâlâ dışsal ve dış-tekniklidir, bizim bildiklerimiz ise dal budak saldı ve içselleşti: İç-tekniklidir bunlar. Yumuşak teknolojiler, genetik ve zihinsel *software* çağındayız.

Sanayinin eski altın çağındaki protezler mekanik olduklarından hâlâ görüntüsünü değiştirmek için bedene geri dönüyorlardı; protezlerin kendileri de tersinir bir biçimde, imgelemde metabolizmaya dönüştürülüyorlardı ve bu teknolojik metabolizma da bedenin görüntüsünün bir parçasıydı. Ama simülasyonda geri dönüşsüz bir noktaya, ölümcül sınıra ulaşıldığında, yani protez, sonraki tüm simgesel devreleri yakarak derinleştiği, içselleştiği, bedenin anonim ve mikromoleküler bağrına işlediği ölçüde ve "kökensel" model olarak bedene içkinleştiğinde, her olası beden bu protezin değişmez tekrarından başka bir şey olmadığından, bu durum, bedenin, beden tarihinin ve başına gelen olayların sonudur. Kişi artık kendi genetik formülünün kanserli metastazından başka bir şey değildir. X kişisinden klonlama yoluyla meydana gelen tüm bireyler kanserli bir metastazdan –kanserde olduğu gibi aynı hücrenin hızla çoğalmasından– başka bir şey olabilir mi? Genetik kodun ana ilkesiyle kanser patolojisi arasında sıkı bir ilişki vardır. Kanser temel bir hücrenin, bütünün organik yasalarını hiçe sayarak sonsuza değin hızla çoğalmasıdır. Aynı biçimde, klonlamada da hiçbir şey Aynı'nın sürdürülmesine, tek bir ana kalıbın dizginsizce hızla çoğalmasına karşı gelmez. Eskiden eşeyli üreme buna hâlâ karşı çıkıyordu; günümüzde ise özdeşliğin genetik ana kalıbı sonunda saptanabildi ve kişilerin rastlantısal cazibesini oluşturan tüm farkları ortadan kaldırmak da mümkün olacaktır.

Tüm hücreler öncelikle tek ve aynı gen formülünün bulunduğu yer olarak tasarlanmışsa eğer, bu hücreler –yalnızca tüm

özdeş bireyler değil, bir bireyin tüm hücreleri de– temeldeki bu formülün kanserli yayılımından başka nedir ki? Sanayi nesneleriyle başlayan metastaz, hücresel örgütlenmede son bulur. Kanser kapitalist çağın bir hastalığı mıdır, diye sormak gereksiz. Gerçekte kanser tüm çağdaş patolojiyi yöneten hastalıktır; çünkü bizzat kodun zehirlilik biçimidir: Hem aynı sinyallerin şiddetli biçimde tekrarlanmasıdır hem de aynı hücrelerin şiddetli biçimde tekrarlanması.

Beden sahnesi, tersinmez bir teknolojik "ilerleyiş" boyunca değişir. Değişime uğrayan şey, bütünün şemasıdır. Eksik bir organı tamamlamaya yarayan alışılmış protez bedenin genel modelinde hiçbir şeyi değiştirmez. Organ nakilleri hâlâ böyledir. Peki, zihnin psikotrop ve uyuşturucularla biçimlendirilmesine ne demeli? Burada değişikliğe uğrayan şey, *beden sahnesi*'dir. Psikotropik beden, temsilin, aynanın ve söylemin perspektif alanından geçmeden, "içerden" biçimlenmiş bir bedendir. Sessiz, zihinsel, moleküler (speküler* olmayan) beden; eylemin ya da bakışın aracılığı olmaksızın doğrudan metabolizmaya dönüşmüş beden; ötekilik taşımayan, sahnelenmeyen, aşkınlığı olmayan içkin beden; beynin ve iç salgı bezlerinin içpatlamalı metabolizmalarına mahkûm beden; algı nesneleri yerine kendi iç terminallerine bağlı olduğundan duyarlı değil, duyumsal beden (Bedenin "temiz", boş bir duyumsallık içine kapatılabilmesinin nedeni budur, kendisini çevreleyen dünyaya dokunmadan *kendi* duyumsal uçlarıyla bağlantısının koparılması yeterlidir); bu dokunulabilir plastiklik, zihinsel esneklik, çok yönlü psikotropizm evresindeki homojen beden; nükleer ve genetik manipülasyona yani mutlak görüntü yitimine şimdiden yakın beden; ne başkaları için, ne kendileri için temsil olasılığı olmayan bedenler; genetik formüldeki dönüşüm ya da biyo-kimyasal etki alanı yoluyla kendi varlık ve anlamlarından yoksun bırakılmış bedenler: Yeniden dirilmeleri kesin olarak imkânsız bedenler.

* Bir ayna gibi ışığı yansıtan anlamında. (ç.n.)

Artık ensest yapmıyoruz, ama ensesti tüm türevleriyle genelleştirdik. Fark şu ki ensestimiz artık cinsel ya da ailevi değil; daha ziyade ikiye bölünerek üreyen ve tekhücreli bir ensest. Yasağı böyle deldik: Aynı'nın bölünmesi yoluyla; Öteki'nin aracılığı olmadan Kendi'nin Kendi ile çiftleşmesi yoluyla. Gene ensest bu; ama ensest trajedisi yok. Buna karşın, bu tehlikeli fanteziyi en kaba biçimiyle somutlayarak toplumlarımızdaki bu ensestvari durum ölçüsünde büyüyen kökensel iğrenmeyi, tiksintiyi ve uğursuzluğu da somutlaştırdık. Bu başlangıçtaki değişim olanaksızlığı evresine geri dönmektense, "öteki cehennemi" daha iyiydi belki.

Kişi artık ötekiyle yüz yüze gelmiyor, ama kendi kendisiyle çatışıyor. Bağışıklık sürecinin saldırgan biçimde tersyüz oluşuyla, bağışıklık kodundaki bir bozuklukla ve kendi savunma sistemlerinin yok olmasıyla birey kendi antikoruna dönüşüyor. Dolayısıyla tüm toplumumuz –mikroplardan arıtılarak akan iletişimde, interaktif akışta, değişim ve temas yanılsaması içinde– ötekiliği etkisiz kılmayı, doğal gönderme olarak ötekini yok etmeyi amaçlıyor. İletişim yüzünden bu toplumun kendisine karşı alerjisi artıyor. Kendi genetik, biyolojik ve sibernetik varlığı karşısındaki şeffaflık yüzünden beden, kendi gölgesinden bile alerji kapıyor. Yadsınan tüm ötekilik hayaleti kendi kendini yıkan bir süreç olarak diriliyor. Bu da kötülüğün şeffaflığıdır.

Yabancılaşma bitti: Bakış olarak Öteki, ayna olarak Öteki, geçirimsizlik olarak Öteki yok artık. Bundan böyle, mutlak tehdide dönüşen şey, ötekilerin şeffaflığıdır. Artık ayna olarak, yansıtan yüzey olarak Öteki yok, kendinin bilinci boşlukta ışıma tehdidi altında.

Yabancılaşmaya son verme ütopyası da bitti. Özne, dünyanın bütünselleşmesi perspektifi içinde, kendini olduğu gibi yadsımayı başaramadı. Öznenin belirli bir olumsuzlanması yok artık, bundan böyle öznenin ve ötekinin konumunda bir

belirsizlik var yalnızca. Belirsizlik içinde özne artık ne biri ne diğeridir, bundan böyle yalnızca Aynı'dır. Bölünerek çoğalma karşısında bölünme yok oluyor. Oysa öteki her zaman bir diğerini barındırabilirken Aynı, kendinden başkasını asla barındırmaz. Güncel ideal-klonumuz bu: Öteki'nden arıtılmış, bölünmeden arıtılmış ve kendinin metastazına, katıksız yinelenmeye mahkûm özne.

Bu artık öteki cehennemi değil, kendi cehennemi.

"İki erkek kardeş bir şatoda yaşıyorlardı. Her birinin bir kızı vardı ve iki çocuk da aynı yaştaydı. Erkek kardeşler kızlarını yatılı okula verir ve on sekiz yaşına gelinceye dek okulda bırakırlar. Kızlar çok güzeldir. Babaları onları şatoya geri getirtirler. Bindikleri arabanın içinde iki kuzinden biri aniden kendini kötü hisseder ve ölür. Aynı anda şatoda kızını bekleyen baba da ölür. İki genç kızdan yalnız biri sağ gelir ve babası genç kızı soyar, doğaya karşı gelerek içine girer. Aynı anda her ikisi de gaipten gelen bir güçle odada yükselirler, uçarak bir pencereden dışarı çıkar ve artık sonu olmayan bir ensest kucaklaşması içinde taş kesmiş olarak kırların üstünde uçarlar. Kanatsız uçan anormal bir çiftleşme içindeki çiftin göklerden geçişi, bu huzurlu kırlarda yaşayan herkesin içini uzun uzun olumsuzca titreterek derinlemesine hissedilir. İnsanlar arasında akla aykırı eylemlere, hayvanlarda hastalık ve şiddete, bitkilerde sıkıntıya yol açarak her yere yozlaştırıcı bir dengesizlik, panik halinde bir şaşkınlık, tanımsız bir korku yayılır; tüm ilişkilerin düzeni bozulmuştur."

Guido Ceronetti

Farklılık Melodramı

Peki öyleyse ötekilik nereye gitti?

Öteki'ni keşfetme, araştırma ve "icat" orjisi yaşıyoruz. Farklılık orjisi. İki yanlı, arayüzeyli, interaktif pezevenklik. Yabancılaşma aynasının (çocukluğumuzun büyük zevklerini oluşturan ayna evresinin) ötesine bir kez geçildiğinde, yapısal farklılık modada, geleneklerde ve kültürde sonsuza dek hızla çoğalır. Irkın, deliliğin, sefaletin ve ölümün kaba ve katı ötekiliği bitti. Tüm geri kalanlar gibi ötekilik de pazarın, arz ve talep yasasının boyunduruğuna girdi. Bulunmaz hint kumaşı oldu. Ruhsal değerler ve yapısal değerler borsasındaki olağanüstü kotası buradan kaynaklanıyor. "Öteki kim? Öteki nerede?" gibi anahtar soruları sürekli soran bilimkurgu içindeki kusursuz, yoğunlaştırılmış Öteki simülasyonu buradan kaynaklanır;

ama bilimkurgu ötekiliğe ve farklılığa ilişkin dizginsiz bir spekülasyonun ve neredeyse bir karaborsasının hüküm sürdüğü gündelik evrenimize benzer. Öteki sahnedeki ötekini veya bilinçdışındaki ötekini (son simgesel sermayemiz! Ona özen gösterin, fazla zamanımız kalmadı; maden yatağı sonsuz değil) saymazsak, koruma altındaki yerlilerden evcil hayvanlara uzanan gerçek bir ekoloji takıntısı (ötekiliğin sıfır noktası!). Ötekiliğin maden yatakları tükeniyor; hammadde olarak Öteki'ni tükettik (Claude Gilbert'e göre, deprem ve felaket yıkıntıları altında izini aramaya kadar vardırdık işi).

Birdenbire, öteki, canı çıkarılmak, nefret edilmek, dışlanmak, baştan çıkarılmak için değil; anlamak, kurtarmak, özen göstermek ve saygı görmek için artık. İnsan Hakları'ndan sonra Öteki Hakları'nın ilan edilmesi gerekirdi. Zaten bu yapıldı da: Evrensel Farklılık Hakkı. Ötekini politik ve psikolojik olarak anlama orjisi; hatta ötekinin artık olmadığı yerde onu diriltmek. Eskiden Öteki'nin olduğu yerde, Aynı ortaya çıktı.

Artık hiçbir şeyin olmadığı yerde, Öteki ortaya çıkmalıdır. Dramı değil, ötekiliğin psikodramını yaşıyoruz; tıpkı toplumsallığın ve cinselliğin psikodramı içinde olmamız gibi; tıpkı bedenin psikodramı içinde ve meta-söylemler arasında, tüm bu melodramı yaşıyor olmamız gibi. Ötekilik psikodramatik, sosyodramatik, semiyodramatik ve melodramatik bir hal aldı.

Temasın, psikolojik testlerin ve arayüzeyin psikodramında tek yaptığımız şey, ustaca simulasyon yapmak ve ötekinin yokluğunu dramatize etmektir. Bu yapay dramaturgi içinde ötekilik her yerde yok oldu; ama tıpkı modern politik hayvanın kendi politik görüşünü umursamaz hale gelmesi gibi kişi de kendi öznelliğini, yabancılaşmasını umursamaz oldu. Özne (Marc Guillaume'un deyişiyle) şeffaf, hayaletsi ve böylelikle de interaktif oluyor. Çünkü interaktif ilişkide kişi kimsenin ötekisi değildir. Kendisi karşısında umursamaz olduğu ölçüde, sanki, canlı olduğu halde, çifti, gölgesi, ötekisi olmayan bir töz haline getirilmiş (*hypostasier*) gibidir. Bu bedel karşılığın-

da, olası tüm bileşimler, tüm bağlantılar için kullanılabilir hale gelir.

İnteraktif varlık yeni bir mübadele biçiminden değil de toplumsalın ve ötekiliğin kayboluşundan doğmuştur. O, Öteki'nin ölümünden sonraki ve artık kesinlikle aynı şey olmayan ötekidir. Öteki'nin yadsınmasından (*dénégation*) doğan Öteki'dir.

Gerçekte, tek interaktivite, aracının ya da görülmez hale gelmiş makinenin interaktivitesinden başka bir şey asla değildir. Mekanik otomatlar hâlâ insan ile makine arasındaki farklılıkla ve bu farklılığın büyüsüyle ilgileniyorlar. İnteraktif otomatlarımız, simülasyon otomatlarımız ise bu farklılığı sorgulamıyorlar artık. İnsan ve makine eşbiçimli ve farksız bir hal aldı; artık hiçbiri diğerinin ötekisi değil.

Bilgisayar için öteki yoktur. Bu nedenle akıllı değildir. Çünkü akıl bize her zaman ötekinden gelir. Bu nedenle bilgisayar böylesine başarılıdır. Akıldan hesap şampiyonları, aptal hesap makineleri olanlar yalnızca otistlerdir. Ötekinin var olmadığı ve bunun için de acayip güçlerle donatılmış zihinlerdir. Entegre devrelerin gücü de buradan kaynaklanır (hatta düşünce iletimi de böyle kabul edilmelidir). Soyutlamanın gücüdür bu. Makineler daha hızlıdır, çünkü her tür ötekilikle bağlantıları kesilmiştir. Bilgisayar ağları da akıl ve ikiz akıl arasındaki dev bir göbek bağı gibi onları birbirine bağlar. Ancak, aynı olandan aynıya giden bu homeostazın* içinde ötekiliğe makine tarafından el konulmuştur.

Tüm bu psikodramatik üstyapıdan arıtıldığında geriye hâlâ bir ötekilik kalır mı?

Öteki'nin yalnızca bir metafiziği değil, bir de fiziği var mıdır? Ötekiliğin yalnızca diyalektik değil, ikili bir biçimi de var mıdır? Öteki'nin yalnızca ruhsal ve toplumsal dostluk partneri olarak değil, yazgı olarak da bir biçimi var mıdır?

* Homeostaz: Canlı organizmalarda, çeşitli fizyolojik sabitlerin dengelenmesi. (ç.n.)

Bugün her şey farklılık terimleriyle ifade ediliyor. Ama ötekilik farklılık değildir. Ötekiliği öldürenin farklılık olduğu bile düşünülebilir. Dil bir farklılıklar sistemi içinde dağıldığında, anlam yalnızca diferansiyel bir etki olmaya indirgendiğinde, dilin kökten ötekiliği öldürülür; dilin can damarı olan, kendisi ile anlam arasındaki, dille bu dili konuşan arasındaki düelloya son verilir; dilde aracılığa, eklemlenmeye, anlama indirgenemez olan ve köktenliğinde tam olarak dilin özneden başka (Öznenin Ötekisi mi?) olmasını sağlayan şey yok edilir. Dilde yalnız yapısal çözümlemenin nesnesini oluşturan küçük bir farklılık oyunu değil; bir dil oyunu, maddeselliğinin, ilineklerinin baştan çıkarıcılığı, simgesel bir yaşam ya da ölüm meselesi olabilmesinin nedeni budur.

Peki o halde; kadın erkeğin ötekisidir, deli normalin ötekisidir, vahşi uygarın ötekisidir demenin ne anlamı var? Kim kimin ötekisidir, diye sormanın sonu gelmez. Efendi kölenin ötekisi midir? Sınıf ve güç ilişkileri terimleriyle, evet. Ama bu karşıtlık indirgeyicidir. Gerçekte bu hiç de böyle olmaz. Varlıkların ve nesnelerin birbirine geçişi yapısal farklılığın geçişi değildir. Simgesel düzen, benle öteki'nin ayrımına bağlı olmayan ikili ve karmaşık biçimler içerir. Parya, Brahman'ın ötekisi değildir; *yazgıları başkadır*. Aynı değer skalası içinde farklılaşmamışlardır; değişmez bir düzen içinde, günle gece gibi dönüp duran bir çevrim içinde birbirlerine bağlıdırlar. Gece gündüzün ötekisi midir? Peki, erilin dişinin ötekisi olduğunu bize söyleten nedir? Bu ikisi, kuşkusuz, kesintisiz bir baştan çıkarma içinde, günle gece gibi birbirini izleyen ve değiş tokuş olan tersine çevrilebilir anlardan başka bir şey değildir. Filan cinsiyet asla falan cinsiyetin ötekisi değildir; tek istisnası, aslında yalnızca bir ütopya olan farklılaştırıcı cinsellik kuramıdır. Çünkü *farklılık bir ütopyadır*: Öğeleri ayırt etme hayali ve onları yeniden bir araya getirme bir düştür (İyilik ve kötülük ayrımı için de aynı şey geçerlidir: Bunların birbirinden ayırt edilebilmesi bir düştür, uzlaştırılmak istenmesi daha da ger-

çekdışı bir ütopyadır). Kültürümüze ait olan bu tek ayrım perspektifinde cinsellik konusunda Öteki'nden söz edilebilir. Gerçek cinsellik "egzotik"tir (Segalen'in kullandığı anlamda): İki cinsiyetin kökten kıyaslanmazlığındadır; yoksa asla baştan çıkarma olmazdı, yalnızca birinin diğerini yabancılaştırması olurdu.

Farklılıklar, düzenli değiş tokuştur. Peki değiş tokuşun düzenini bozan nedir? Pazarlık konusu yapılamayacak şey nedir? Sözleşmeye, yapısal farklılıklar oyununa girmeyen nedir?

Değiş tokuşun olanaksızlığına bağlı olan nedir?

Değiş tokuşun olanaksız olduğu her yerde terör söz konusudur. Yani hangisi olursa olsun kökten ötekilik bir terör kaynağıdır. Ötekiliğin normal dünya üzerinde varoluşuyla uyguladığı bir terördür bu. Bu dünya da onu yok ederken uygular bu terörü.

Geçen yüzyıllar boyunca, tüm şiddete dayalı ötekilik biçimleri ister istemez kapsamayı ve dışlamayı, kabullenmeyi ve ayrımcılığı eşsüremli olarak içeren farklılık söylemine dahil edildiler. Çocukluk, delilik, ölüm, yaban toplumlar; tüm bunlar evrensel birliğin içinde yapıya dahil edilmiş, üstlenilmiş ve özümlenmişti. Delilik, dışlanma statüsünü kırınca, bu kez, çok daha incelikli psikolojik tuzaklara düştü. Ölüler, ölü kimlikleriyle bir kez tanındıklarında, ölünün yüzü tümden unutuluncaya kadar, mezarlıklara kapatılıp uzakta tutuldular. Yerlilere yaşama hakkı yalnızca belli bölgelerde kalmaları şartıyla tanındı. Bir farklılık mantığının beklenmedik gelişmeleri böyledir.

Öteki öteki olduğu, yabancı yabancı kaldığı sürece ırkçılık yoktur. Öteki farklı hale geldiğinde, yani tehlikeli biçimde yakınlaştığında ırkçılık ortaya çıkmaya başlar. Ötekini uzakta tutma merakı da bu noktada uyanır.

Segalen, "temel farklılıkların dikişsiz ve yamasız gerçek bir dokuya asla varamayacaklarına ve büyüyen kaynaşmanın, en-

gellerin yıkılışının ve mekânların birbirine büyük ölçüde yakınlaşmasının, bir yerlerde yeni bölmeler ve öngörülmemiş boşluklarla kendiliklerinden telafi edileceğine inanabiliriz," demektedir.

Irkçılık, bu "yeni bölmeler"den biridir. Farklılık psikodramı karşısındaki ani tepkidir; öteki olma fantezisi ve takıntısıdır. Ötekini sürekli olarak içeri alma ve dışarı atmanın psikodramıdır. Bu farklılıkları içermenin dayanılmaz olduğu öyle doğru ki öteki ne pahasına olursa olsun farklılıkları somutlaştırarak kendini cinlerden kurtarmak zorundadır. Irkçılığın biyolojik iddiası temelsizdir, ama ırksal göndermeyi nesnelleştirerek her yapısal sistemin can damarında yer alan mantıklı dürtüyü açığa vurur: Farklılığın fetiş haline getirilmesi. Oysa diferansiyel sistemlerde denge yoktur; farklılık, sonsuz büyükle sonsuz küçük arasında gidip gelir. Ötekiliği ve farklılıkları ılımlı biçimde yönetebilmek, bir ütopyadır.

Farklılık mantığı bir anlamda ("farklılık hakkı" saçmalığında doruk noktasına varan) evrensel bir simülasyon olduğundan, bu simülasyonun sonu, yavaş yavaş ırkçılığa, farklılığın bu diğer umutsuz sanrısına varır. Farklılıklar ve farklılık kültü hızla çoğalırken, eleştirel aklın ulaşamadığı başka bir alışılmamış ve anormal şiddet daha da hızla büyür. Segalen'in sözünü ettiği "öngörülmemiş boşluklar"dır bu. Burada artık yeni farklılıklar söz konusu değildir; dünyanın toptan homojenleştirilmesini önlemek için açığa çıkan kadavramsı ve viral Öteki'nin canavarsı metaforu olan, sistemimiz tarafından ölmeye bırakılmış tüm ötekilikleri bir araya getiren Alien'dir bu.

Biyolojik gönderme bulunmadığında, imler düzeyindeki en küçük farklardan beslenen, eylemi viral ve otomatik hale gelen ve genelleşmiş bir göstergebilimin harikaları içinde sürüp giden bu ırkçılıkla hiçbir farklılık hümanizması savaşamaz; çünkü ırkçılık bizzat farklılık virüsünün kendisidir.

Ötekiliğin korkunç biçimlerine ilişkin sorun, ötekini içeri alma ve farklılıkları içselleştirme üzerine verilen vaazlarla çö-

zümlenmiş olmayacaktır; çünkü bu biçimler tam olarak o saplantılı ben ve öteki diyalektiğinden, o saplantılı farklılaşmadan doğmuştur. Farklılığın doğru kullanımına güvenmek isteyen "diyalektik" ötekilik düşüncelerinin tüm zayıflığı budur. Viral, içkin, güncel ve kesin biçimiyle ırkçılık, farklılığın doğru kullanımının olmadığını ispatlar.

Tıpkı Marx'ın, "Öz olarak din eleştirisi sona ermiştir," demesi gibi, *öz olarak ırkçılık eleştirisi sona erdi*, denilebilmesinin nedeni de budur. Metafizik din varsayımının boşluğu ispatlandığı andan itibaren bu eleştiri daha ileri bir üretim tarzının koşulları içinde yok olmaya mahkûmdur. Biyolojik ırklar varsayımının boşluğu ispatlandığı andan itibaren ırkçılık, daha ileri evrensel farklılıklar karması koşulları içinde yok olmaya mahkûmdur. Yeter ki, örneğin din, Marx'ın öngörmediği şekilde metafizik ve aşkın bir biçim olmaya son vererek içkinleşip ve dini hafızalardan dahi silmeye dek varan bir düzenin ilerlemesinden beslenen dinsel *canlanma* uyarınca ideolojik ve pratik sayısız değişkelere bölünmüş olmasın. Bugün her yerde gözlemlediğimiz budur. Irkçılık için de bu böyle; o da içkin, viral ve gündelik hale geliyor. Irkçılık hakkında yapılan "bilimsel" ve akılcı eleştiri, yanılsama olarak biyolojiye değil de yalnızca biyolojik yanılsamaya bağlandığından, tuzaktan kurtulamadan biyolojik uslamlamayı tersyüz eden biçimsel bir eleştiridir. Aynı şekilde, ırkçılığın politik ve ideolojik eleştirisi de yanılsama olarak farklılığa saldırmaksızın yalnızca ırkçı farklılık saplantısına saldırdığından biçimsel bir eleştiridir. Dolayısıyla o da hiçbir şeye dayanmayan eleştirel bir yanılsamaya dönüşüyor ve sonuçta din kendisine dönük materyalist eleştiriden nasıl neşeyle sağ salim çıkmışsa, ırkçılık da akılcı eleştiriden öyle sağ çıkmıştır. Tüm bu eleştirilerin öz olarak bitmesinin nedeni budur.

Farklılığın doğru kullanımı yoktur. Yalnızca ırkçılığın değil, farklılığı sürdürmeye ve korumaya yönelik tüm ırkçılık karşıtı ve insancıl çabaların gösterdiği de budur. İnsanlığı bir-

leştirme (*œcuménisme*) amacı, farklılığı birleştirme amacı, her yerde açmazdadır ve bu açmaz, evrensellik kavramının da açmazıdır. Fransa'da bunun en yeni örneği genç Magripliler'in başörtüsü olayıdır. Ahlaki ya da politik hiçbir farklılık kuramında çözüm olmadığı şeklindeki çok yalın olguyu kesin olarak gösteren bu olayda, tüm akılcı kanıtlamaların ikiyüzlülüğü açığa çıkmıştır. Çünkü tersine çevrilebilir bir yanılsama olan şey, farklılığın kendisidir. Dünyanın dört bir yanına götürdüğümüz bu yanılsama, İslamcı, köktendinci ve ırkçı biçimde, yani tanınmaz bir halde, bize geri geliyor; akıldışı ve indirgenemez ötekilik olarak bize geri geliyor; iyi de oldu.

Bu konudaki vicdan rahatsızlığımız da harika. Afganlılar'ın kendilerine dağıtılan ilaçları kullanmaktansa el altından yeniden satmayı yeğlediklerini fark eden Sınır Tanımaz Doktorlar örgütünün karşılaştığı olay buna örnektir. Sorumlular yürek paralayıcı bir vicdan muhasebesi içindeler. İlaçların dağıtılmasına son mu verilmeli, yoksa "kültürlerin farklılığı" adına bu ahlakdışı ve tekil tepkiyi hoş görmek mi gerekiyor? Düşünüp taşındıktan sonra farklılık sunağında Batılı değerlerin kurban edilmesi yeğlenir ve ilaç karaborsasını beslemeyi sürdürmeye karar verilir. Hümanizm gereği!

Hümanist kafa karışıklığına bir başka hoş örnek: "Sudanlı halkların iletişim gereksinimleri"ni incelemek için biri görevli olarak Sudan'a gönderilmiştir. Sudanlılar iletişim yapmayı bilmiyorlar mı? Ama asıl mesele, aç oldukları ve onlara hintdarısı yetiştirmeyi öğretmek gerektiğidir. Sudanlılar'a tarımbilim uzmanlarının gönderilmesi çok pahalıya mal olduğundan, tüm bunlar onlara video kasetleriyle öğretilecektir. Dolayısıyla iletişim çağına girmeleri gerekir: Hintdarısı, teypten ve videodan geçer. Fiş takılı değilse, ağza atılacak hiçbir şey yoktur. Böyle olunca da şehirlerle köylere teypler sokulur. Ne yazık ki yerel mafya, ağı ele geçirir ve eğitim kasetlerinin yerine kazançlı bir porno kaset pazarı yerleştirir. Bu da halkı hintdarısı ekiminden daha fazla memnun eder. Porno, hintdarısı, video;

aynı kavga. İletişimin pembe ve siyah kitabına yazılacak bir masal daha!

İkiyüzlü hoşgörü "anlayışımızla" boy ölçüşebilecek tek şey, bu anlayışın altında yatan derin küçümsemedir: "Farklılığınıza saygı gösteriyoruz"; örtük biçimde: Siz, azgelişmişler, elinizde bundan başka bir şey kalmadı, sakın bunu da bırakmayın, demektir (Folklor ve sefalet göstergeleri farklılığın en iyi işaretleridir). Bundan daha küçümseyici, bundan daha küçümsenecek bir şey yoktur. Bu, en kökten anlayışsızlık biçimidir. Bu, Segalen'e göre yalnızca "ebedi ezeli anlayışsızlığa" bağlı değil, varlığında kibirlice ısrar eden ve ötekilerin farklılığından beslenen ebedi ezeli aptallığa da iyiden iyiye bağlıdır.

Diğer kültürler hiçbir zaman ne evrensellik ne de farklılık iddiasında bulundular (En azından bir tür kültürel afyon savaşı içinde bu onlara aşılanmadan önce böyleydi). Onlar özgünlükleriyle, ayrıksılıklarıyla, ayinlerinin, değerlerinin indirgenemezliğiyle yaşarlar. Tüm bunları uzlaştırmak isteyen öldürücü yanılsamayla, kendilerini yok eden bu yanılsamayla oyalamıyorlar kendilerini.

Evrensel ötekilik ve farklılık simgelerinin efendisi olan kişi, dünyanın efendisidir. Farklılığı düşünen kişi antropolojik açıdan üstündür (Elbette; antropolojiyi icat eden odur çünkü). İcat eden o olduğuna göre o her hakka sahiptir. Farklılığı düşünmeyen kişi, farklılık oyununu oynamayan kişi yok edilmelidir. İspanyollar karaya ayak bastığında Amerika kıtasındaki yerliler böyledir. Farktan hiçbir şey anlamazlar, kökten ötekilik içindedirler (İspanyollar farklı değildir, onlar tanrıdır, nokta, hepsi bu). Bu durum, İspanyollar'ın ne dinsel ne ekonomik ne de herhangi bir açıdan haklı çıkan, yerlileri yok etme hırsının nedenidir; bu hırsın tek haklı nedeni şu mutlak cinayettir: Farkın anlaşılmaması. Artık kökten değil, evrensellik kavramının gölgesinde, pazarlık edilebilir bir ötekiliğe dahil olmaya zorlanan yerliler toplu olarak kendilerini kurban etmeyi yeğlerler.

İspanyollar'ın yok etme deliliğinin tamamlayıcısı olan kendini ölmeye bırakma hırsı buradan gelir. Yerlilerin kendilerinin yok edilişine bu tuhaf suç ortaklıkları, ötekiliğin sırrını korumanın tek yoludur.

Cortez, Cizvitler, misyonerler, daha sonra da antropo-loglar (*Amerika'nın Fethi'nde –La Conquete de L'Amérique–* bizzat Todorov da) pazarlık edilebilir ötekilikten yanadırlar (Yaşamının sonuna doğru, işi yokuşa sürmeden fethe son vermeyi ve yerlileri yazgılarına bırakmayı öneren Las Casas hariç). Hepsi de aydınlanmış zihinler olarak farklılığın doğru kullanımına inanırlar. Kökten Öteki dayanılmazdır; yok edilemez, ama kabul de edilemez: O halde pazarlık edilebilen ötekinin, farklılıktaki ötekinin öne çıkarılması gerekir. Burada modernliğin tüm hümanist erdemlerinin işin içine girdiği daha incelikli bir yok etme biçimi başlar.

Yok etmenin başka bir çeşidi: Yerliler Hıristiyan olmadıkları için değil, Hıristiyanlardan daha Hıristiyan oldukları için yok edilmelidirler. Vahşetleri ve insan kurban etmeleri dayanılmazsa, bu, acıma ve ahlak bakımından değil, bu vahşet onların tanrılarının otoritesine bağlılığına ve inançlarının gücüne tanıklık ettiği içindir. Bu güç, İspanyollar'ı dinlerine yeterince bağlı olmamaktan utandırır, ikiyüzlü imanın ardında yalnızca altın ve ticaret dinini tanıyan bu Batılı kültürü gülünç düşürür. Aşırı dindar yerliler karşısında Batılı akıl, kendi değerlerine saygısızlık ettiği için utanır. Bir kültürü kendi gözünde mahkûm ettiği ve gizemini kaldırdığı için yerlilerin fanatizmi dayanılmazdır (Aynı şey bugün İslam ile ortaya çıkıyor). Böylesi bir suçun kefareti ödenemez ve tek başına bu suç bile soykırımı haklı kılar.

Herkes için bir öteki olduğu kesin değildir. Yabanıl için, ilkel için bir öteki var mıdır? Kimi ilişkiler tamamen asimetriktir: Biri, ötekinin ötekisi olabilirken, öteki ötekinin ötekisi olmayabilir. Ben, onun ötekisi olabilirim, ama o benim için bir öteki olmayabilir.

Tierra del Fuego'da yaşayan Alakaluflar Beyazlar'ı anlamanın, onlarla konuşma ya da pazarlık etmenin yollarını hiç aramadan yok edildiler. Kendilerine "insan" diyorlardı ve ötekiler yoktu. Beyazlar farklı bile değillerdi: Anlaşılmazlardı. Şaşırtıcı teknikleri, zenginlikleri Alakaluflar'ı şaşırtmaz bile. Üç yüzyıllık temas süresince beyazların tekniklerinden hiçbir şey benimsemezler, daima sandallarda kürek çekerler. Beyazlar onları kırıp geçirir ve öldürürler, ama sanki Beyazlar hiç yokmuş gibi olur her şey. Ötekiliklerinden hiç ödün vermeden öleceklerdir. Asla özümlenmiş olmayacaklar, hatta farklılık evresine bile ulaşamayacaklardır. Beyazlar'a, onları farklı olarak tanıma şerefini bile vermeden ölmüş olacaklardır. İflah edilemezdirler. Buna karşın Beyazlar için onlar "ötekiler"dir; farklı, ama en azından Hıristiyan-laştırmak, sömürmek, sonra da ortadan kaldırmak için yeterince insan olan varlıklardır.

Alakaluflar egemenken kendilerine "insan" diyorlardı. Ardından Beyazlar Alakaluflar'ı, onların Beyazlar'ı belirtmek için kullandıkları adla adlandırdılar: Yabancılar. Muhtemelen Alakaluflar da kendi dillerinde kendilerine "yabancı" derler. Nihayet, son zamanlarda adları "Alakaluflar" olacaktır; bu, Beyazlar'ın önünde hâlâ ağızlarından çıkan tek sözdür ve "ver, ver" anlamına gelir; artık yalnızca dilenciliklerinin adıyla adlandırılıyorlar. Önce kendileri, ardından kendilerine yabancı, daha sonra kendilerinde namevcut: İsim üçlemesi yok edilmelerini yansıtıyor. Cinayet, evrensel bakış açısını ellerinde tutanların ve ötekiliği kendi yararlarına kullananların işidir tabii ki. Öteki'ni kavramaktan bile uzak, kendi tekillikleri içindeki Alakaluflar kaçınılmaz olarak yenilmişlerdir. Ama bu tekilliğin yok edilmesinin de uzun vadede Beyazlar için ölümcül olmayacağı söylenemez; sömürgeci hümanizmle defedilen, ama Beyazlar'ın kanlarında tekrar virüse dönüşen ve sonunda onları da aynı yok olma biçimine mahkûm eden kökten ötekiliğin intikamı.

Her şey sisteme boyun eğer, aynı anda da her şey sistemden kaçar. Batılı yaşam tarzına özenen dünya halkları hiçbir zaman bu yaşama katılamadıkları gibi gizliden gizliye de küçümserler. Bu değerler sisteminin merkezinin dışında dururlar. Bu halkların birleşme ve -genellikle bağnazca- Batılılar'dan çok Batılı olma tarzları, Aydınlanma ve ilerleme kırıntılarıyla yaptıkları ufak tefek şeyler, maymunsu bir parodinin tüm özelliklerine sahiptir. Batı ile pazarlık yaptıkları, anlaştıkları sırada bile kendi kurallarının esas olduğuna inanmayı sürdürürler. Belki bir gün, Alakaluflar gibi Beyazlar'ı hiç ciddiye almamış olarak yok olacaklardır (Oysa ki özümlemek ya da yok etmek için de olsa, biz onları çok ciddiye alıyoruz; hatta tüm değer sistemimizin temel, olumsuz gönderme noktasına dönüştürüyoruz).

Belki bir gün beyazların kendileri de, beyazlıklarının, tıpkı beyaz ışığın tüm renklerin karışımı olması gibi tüm ırkların ve tüm kültürlerin bir aradalığı ve karışımı olduğunu anlayamadan yok olacaklardır. İmdi, renkler ancak evrensel bir frekans eşiğine getirildiklerinde kendi aralarında kıyaslanabilirler. Kültürler de ancak bir farklılık eşiğine getirildiklerinde kıyaslanabilir. Ama bu oyun bakışımsızdır. Çünkü yalnızca Batı kültürü için ötekiler farklıdır. Ötekiler için Beyazlar farklı bile değiller, yaşamıyorlar, başka bir dünyanın hayaleti onlar. Tıpkı Dogonlar'ın psikanalistlere, sevindirmek için uydurdukları düşler hediye etmeleri gibi dünya halkları da Batı egemenliğini kıs kıs gülerek benimsiyorlar. Biz onların kültürlerini küçümsüyorduk, bugün onlara saygı duyuyoruz. Onlar bizim kültürümüze saygı duymuyorlar, bu kültür için yalnızca sınırsız bir alçakgönüllülük taşıyorlar. Biz onları sömürme ve boyun eğdirme hakkını ele geçirdiysek, onlar da kendilerine bizi aldatma lüksünü sundular.

Bruce Chatwin'in yerliler üzerine olan *Songlines*'ını okuduktan sonra, şiirsel ve müziksel yol ve güzergâhların, şarkıların,

"Dreamtime"ın* gerçekliği üzerine tuhaf bir kuşku duyar insan. Bunlar gerçek mi, değil mi? Bu anlatıların tümünde, gizemleştirici bir ışık gibi söylenceye ilişkin optik bir yanılsama var. Tüm metnin karar verilemezliği, kökene ilişkin eksiksiz kuşku: Her şey sanki yerliler bize hem en derin ve otantik (Güneyli biçimdeki en gizemli söylence) hem de en modern ve farazi ne varsa onu yutturuyorlarmış gibi gelişir. Bu masalsı şeylere inanabilmemiz için kendilerinin de bunlara inandıkları izlenimini vermeleri gerekirdi. Oysa onlar, bir tür muzip zevkle, giz ve başından atma oyunu oynuyorlar; birkaç ipucu veriyorlar, ama oyunun kurallarını asla vermiyorlar. Bizim fantezilerimize göre doğaçlama yaptıkları izlenimi ediniyoruz, söylediklerinin doğruluğu konusunda bizi rahatlatmak için ise hiçbir çaba harcamıyorlar. Bu, onların sırlarını saklama ve aslında bu sırra tek inananlar olan bizimle alay etme biçimleridir.

Sırları, söylemediklerinde değil; tamamen anlatının akışında, anlatının deşifre edilemez yüzeyindedir; görünüşler söylencesinin ironik bir biçimi bu. Ve bu entrika içinde onlar bizden hayli üstün, ilkel olan biziz. Beyazlar aldatılmaktan kurtulamadılar.

Beyaz değerlerin bu simülasyonu, kendi kültürümüzün sınırları aşılır aşılmaz evrenselleşir. Ama aslında biz bir Alakaluf, yerli, Dogon veya Arap olmadığımız halde, biz de kendi değerlerimize gülüp geçmiyor muyuz? Güç gösterimizden, teknolojik ve ideolojik resmi geçidimizden pek ikna olmayan bizler de bunları aynı yapmacıklıkla, aynı saklı ciddiyetsizlikle kullanmıyor muyuz? Ama, evrensel farklılıklar konusundaki görüşümüzün ütopik soyutluğunun bizim gözümüze de çarpması için uzun zaman gerekecek, oysa tüm diğer kültürler evrensel bir umursamazlıkla yanıt vermişlerdir bu soyutluğa.

Ne yerlilerin itibarının iade edilmesi ne de onlara İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yeni bir yer ayrılması söz konusu; çün-

* Düş zamanı. (ç.n.)

kü onlar başka şekilde intikam alıyorlar: Batı İmparatorluğu'nun istikrarını bozarak. Kendi beynimizin kıvrımlarında, kendi füzemizin devrelerinde onların hayaletsi, viral, cinli varlıkları var: Alien. Beyazlar'ın köken, Hintlilik, Yerlilik, Patagonyalı'lık virüsünü kapma biçimleri bu. Tüm bunların günahı amansız bir aktarım yoluyla, sızma yoluyla damarlarımıza geçiyor. Sömürgecilikten alınan intikam, toprakların, ayrıcalıkların, özerkliklerin Hintliler ya da yerliler tarafından yeniden ele geçirilmesi değil kesinlikle; bu *bizim* zaferimiz. Onların zaferi Beyazlar'ın gizemli bir şekilde kendi kültürlerinden şaşkınlığa düşmeleri, atalardan gelen bir yavaşlığa ve "Dreamtime"ın etkisine farkında olmadan girmeleridir. Bu alt-üst olma, dünya çapında bir olaydır. Evrensel ilerlemeye doğru karşı konulamaz gidişte, zamanını doldurmuş sanılan şeylerden hiçbirinin ölmediği, her şeyin, (inanılmaz müzeleme çalışmalarımıza karşın) arkaik ya da nostaljik kalıntılar olarak değil de aşırı-inceltilmiş ve aşırı-yaralanabilir bir şekilde, sistemlerimizin can damarında, bu sistemleri kan dökmeden donanımsız bırakan tamamen modern bir ateşlilik ve zehirlilikle yeniden yüzeye çıktığını görüyoruz. Kökten ötekiliğin yazgısı budur; ve bu, ne bir uzlaşma vaadiyle ne de farklılığa övgüyle çözümlenecektir.

Uzlaşmazlık

Bağlantı ve uzlaşma ilkesinin karşıtı kopma ve uzlaşmazlık ilkesidir. Bu çatışmada galip gelen taraf, tanımı gereği birinciyi ebediyen mat ettiğinden, her zaman için uzlaşmazlıktır.

Bu, iyilik ve kötülük sorunu ile aynıdır. İyilik, iyilik ve kötülük diyalektiğine dayanır. Kötülük, bu diyalektiğin yadsınmasına, iyilik ile kötülüğün kökten ayrılığına, bunun sonucu olarak da kötülük ilkesinin özerkliğine dayanır. İyilik, kötülüğün diyalektik suç ortaklığını varsayarken, kötülük, bağdaşmazlık içinde, kendi kendisinde temellenir. Dolayısıyla oyunun hâkimi odur ve sonsuz çatışkının hükümranı olan kötülük ilkesi galip gelir.

Varlıklar, cinsiyetler ve kültürler arasındaki kökten ötekilik sorununda, kötülükle aynı çatışkı, aynı kesin anlayışsızlık

mantığı, tuhaflıktan yana aynı taraf tutmayla karşılaşırız. Peki tuhaf olanın tarafını tutabilir miyiz? Cevap, hayırdır; çünkü gök cisimlerinin hareketi teoremini örnek alarak bedenlerin ve zihinlerin mesafesinin giderek daha fazla arttığı varsayımında bulunabiliriz. Çözümsüz bir laneti taşıyan bu ebedi ezeli aforoz varsayımı kötülüğün şeffaflığı varsayımıdır; bu varsayım evrensel iletişim ütopyasıyla karşıtlık oluşturur. Dolayısıyla bu varsayım her yerde gerçeklik tarafından yalanlanmıştır. Ama yalnızca görünürde; çünkü nesneler evrensel bir anlayış ve homojenleşmeye doğru yöneldikçe, ele geçirilemeyen mevcudiyetini çözümlemekten çok tahmin edebileceğimiz ebedi indirgenemezlik teması da kendini o ölçüde dayatır.

Bu mevcudiyet kendini, yazgısal bir biçimleniş olarak, diyalektik farklılık düşüncesinin olanaksızlığından gelen kaba, karşı konulamaz, duyumlarüstü ve doğaüstü bir olgu olarak dayatır. Evrensel çekimin yasa oluşturan gücüne karşı gelen bir tür evrensel tepkime gücüdür bu.

Bu uzlaşmaz güç tüm kültürlerde ve günümüzde Üçüncü Dünya'nın Batı ile, Japonya'nın Batı ile, Avrupa'nın Amerika ile ilişkilerinde, hatta her kültürün kendi içinde sonunda baskın çıkan tekilliklerde bile hâlâ rol almaktadır. Fas, Japonya ve İslam asla Batılı olmayacaklardır. Avrupa kendisini Amerika'dan ayıran modernlik çukurunu asla dolduramayacaktır. Kozmopolit evrimcilik bir yanılsamadır ve her yerde de yanılsama olarak parçalanır.

Tuhaflığın (yabancılığın) çözümü yoktur. Ebedi ve köktendir. Böyle olmasını istemek bile söz konusu değildir. Böyledir.

Kökten egzotizm budur. Bu, dünyanın kuralıdır. Bir yasa değildir. Yasa, tam olarak evrensel anlayış ilkesi, farklılıkların kurala bağlı oyunu, ahlaksal, politik ve ekonomik akılcılıktır. Bu bir *kuraldır* ve her kural gibi keyfi bir *önceden belirleme* içerir. Birbirlerine indirgenemeyen dillere bakın. Dillerin her biri kendi kuralına, keyfiliğine, acımasız mantığına göre önce-

den belirlenmiştir. Her biri iletişim ve mübadele ilkesine boyun eğer, ama eşsüremli olarak yok edilemez bir iç tutarlılığa da boyun eğerler; dil olarak birbirlerine tercüme edilemezler ve sonsuza değin böyle kalırlar. Hepsinin de böylesine "güzel" olması bu nedenledir, çünkü birbirlerine yabancıdırlar.

Bir yasa hiçbir zaman kaçınılamaz değildir: Yasa bir kavramdır ve bir anlaşma üzerine kurulur. Kural ise kaçınılmazdır; çünkü bir kavram değil, oyunu düzenleyen bir biçimdir. Baştan çıkarma için de bu böyledir. Eros aşktır, çekimin, kaynaşmanın, bağlantının gücüdür. Baştan çıkarma, bir hayli daha kökten olan kopma, dağılma, yanılsama ve saptırmanın, öz ve anlam başkalaşmasının, kimliğin ve öznelerin başkalaşmasının figürüdür. Ve sanılanın tersine entropi evrensel kopmanın tarafında değil; bağlantı ve kaynaşmanın tarafında, aşkın ve anlayışın tarafında, farklılıkların doğru kullanımının tarafındadır. Baştan çıkarma ve egzotizm ötekinin ve ötekiliğin fazlalığıdır, farklıdan da farklı olanın verdiği başdönmesidir; yok edilemez olan budur, gerçek enerji kaynağı da budur.

Öteki'nin ön-belirlemesi (*prédestination*) olan bu dünyada, yararlı ya da zararlı olaylar, hastalıklar, düşünceler, her şey başka yerden gelir. Tüm emirler insanlıkdışı olandan, tanrılardan, hayvanlardan, ruhlardan ve büyüden gelir. Psikolojik olana karşıt olan kaçınılmazlığın evreni budur. Kristeva'ya göre ötekini içselleştirerek kendimize yabancı hale geliyorsak, kendimize olan bu yabancılığımız başka şeylerin yanı sıra bilinçdışının biçimini de alıyorsa, o zaman yazgısallığın dünyasında bilinçdışının olmadığı doğrudur. Psikanalizin ileri sürdüğü gibi bilinçdışının evrensel bir biçimi yoktur ve bu anlamda bilinçdışı bastırmanın tek alternatifi yazgısal olandır, her şeyin suçunun tamamen insanlıkdışı, insanın dışında ve bizi bu suçtan kurtaran bir merciye yüklenmesidir.

Bu kaçınılmazlık evreninde öteki sorunu konukseverlik sorunudur.

İkili (düellomsu), törensel, dramatik boyut. Kimi kabul etmeli, nasıl kabul etmeli, hangi kurallar uyarınca? Çünkü yalnızca kabul edilerek ve kabul ederek var olunur (bilinmiş ve tanınmış olmakla değil). Mesajın yalnızca şifresinin çözüldüğü, ancak verilip kabul edilmediği iletişimde eksik olan şey, bu simgesel boyuttur. Yalnızca mesaj geçer, kişiler alışverişte bulunmaz. İkili boyutu devre dışı bırakan anlamın soyut boyutu aktarılır yalnızca.

Öteki, konuktur. Eşit haklara sahip ama farklı olan biri değil, yabancıdır, *extraneus*'tur. Ve o kendi tuhaflığı içinde cinlerinden kurtarılmalıdır. Ama kuralları öğrenmeye başladığı andan itibaren onun yaşamı benimkinden daha değerli olur. Bu simgesel evrende hiçbir şey farklı ötekilik konumunda değildir. Ne hayvanlar ne tanrılar ne de ölüler ötekiler değildir. Onları aynı döngü içine alır. Bunun dışında var olamazsınız bile.

Tüm diğer kültürler olağanüstü konukseverdir, harikulade bir emme olanağına sahiptirler. Biz, av olan öteki ile gölge olan öteki arasında, katıksız asalaklık ile ideal minnettarlık arasında gidip gelirken diğer kültürler, kendi oyun kuralları içinde, bizim Batılı evrenimizden gelen de dahil, kendilerine dışarıdan gelen her şeyi yeniden kullanma olanağını koruyorlar. Dışarıdan geleni anında ya da uzun vadede, kendi kodları ya da temel düzenleri tehdit edilmeden yeniden kullanıyorlar. Elbette, çünkü evrensel bir yasa yanılsaması içinde yaşamıyorlar; her zaman yasayı içselleştirme, kendimizin ve davranışlarımızın, beğenilerimizin ve zevklerimizin odağında olmak zorunda olan bizim kadar kırılgan değiller. Yabanıl kültürler bu tür bir kibri başlarına bela etmiyor. Kendi olmanın anlamı yoktur: Her şey Öteki'nden gelir. Hiçbir şey kendi değildir, kendi de olamaz.

Bu açıdan Japonya ile Brezilya arasında ya da bunlarla Jean Rouch'un "Deli Efendiler"indeki batılılaşmış ilkeller arasında fark yoktur: Hepsi de kendilerinin olmayan ve hiçbir zaman

olmayacak değerlere öldürücü bir konukseverlik sunan yamyamlardır.

Japonya'nın gücü, (vaktiyle dine ve yazıya olduğu gibi) tekniğe ve modernliğin tüm biçimlerine gösterilen; ama ruhsal olarak içselleştirilmeyen, derinliksiz ve kodun mesafesini koruyan bu konukseverlik biçiminden gelir. Bu, uzlaşma ve saygı değil; meydan okuma biçiminde bir konukseverliktir. Tamamen bir nüfuz edilemezlik hâkimdir. Bu, bir şeyi (bir gösterge, bir teknik, bir nesneyi) özünden saptırmaya ve başka bir kod içinde işletmeye, ya da dahası yasa alanından (sermaye, değer, ekonomi, anlam) kural alanına (oyun, ayin, tören, döngü, yineleme) geçirmeye dayanan kelimenin tam anlamıyla bir baştan çıkarma işlemidir.

Japon dinamizmi, ne Batı'nın proje erekliliklerine ne de değerler sistemine boyun eğer. Batı'da sermayenin ve tekniğin tarihine hız vermiş olan ideoloji ve inançlarla kafasını meşgul etmeyen bir tür mesafe ve işlemsel bir bulaşmamışlıkla uygulamada bulunur. Japonlar teknolojinin büyük oyuncuları olduklarından, teknolojik etkenin (*acteur*) paradoksunu farkında olmadan desteklerler, tıpkı Diderot'nun oyuncunun paradoksunu desteklemesi gibi: En etkili olmak için mesafe gerekir, bir oyun kuralı gerekir; kendi dehanızın size başka yerden, rolden ya da teknik nesneden gelmesi gerekir (Japon sanayiciler her teknik nesnenin içinde ona özerklik ve özgün bir deha veren gizli bir tanrı olduğunu düşünürler). Teknikle, göstergelerle olduğu gibi özneyi tümden silerek, anlamı tümden eksilterek, dolayısıyla tam bir yapmacıklık içinde oynamak gerekir.

Simgesel ayinler, kapitalizmin organsız bedeni de dahil, her şeyi yutabilir. Yersiz-yurtsuzlaşma yok, tekniğin köken ve varlıkla ilişkileri üzerine Heideggerci spekülasyon yok, ruhsal içselleştirme yok. Bu, Batı'ya Batı'nın mevzilerinde meydan okumadır; ama ilerleme ya da diğer akılcı biçimlerle hiç ilgisi olmayan, *kendine tekniğin lüksünü sunan* bir değerler sistemi-

nin, katıksız yapaylık olarak teknik bir pratiğin stratejisi olan son derece daha etkili bir stratejiyle yapılan bir meydan okumadır. Batı'nın bayağı modernliğinden böylesine farklı bu katıksız strateji, bu soğuk ve özenli performans bizim için bilmecemsi ve anlaşılmaz bir tarzdır. Bu anlamda, Segalen'in söz ettiği kökten egzotizm biçimlerinden biridir bu. Ancak ilkel toplulukların bütün ayinsi gücünü kendinde barındırarak, aşırı gelişmiş bir toplumu "etkilediği" ölçüde de şaşırtıcı bir kökten egzotizm.

Bu yamyamca bir biçimdir: Kendine katar, emer, taklit eder, yiyip yutar. Ama Afrika-Brezilya kültürü de yamyamlığın, beyaz ve modern kültürün yenilip yutulmasının ve baştan çıkarıcı biçimin oldukça iyi bir örneğidir. Yamyamlık, aşk da dahil, ötekiyle olan ilişkinin aşırı bir biçiminden, kökten bir konukseverlik biçiminden başka bir şey asla değildir.

Bu, ırk sorununun Brezilya'da başka yerlerde olduğundan daha fazla çözümlenmiş olduğu anlamına gelmez; ama burada ırkların karışması ve melezliğin çoğalmasıyla ideolojik ırkçılık güçleşmiştir. Irk çizgileri el çizgileri gibi birbirine girdikçe ırk ayrımı yok olup gitmiştir. Irkçılığın, nesnesinin dağılmasıyla safdışı edilme biçimi, anlam belirsizliği ile her seferinde nesnesini tekrar dirilten ideolojik mücadeleden çok daha incelikli ve etkilidir. Cepheden, akılcı bir yadsıma yoluyla savaşıldığı sürece ırkçılık hiç bitmeyecektir. Irkçılık ancak ırklarla oynayarak ve ırklar arasındaki ironik farklar ile alt edilebilir. Hukuk göstergesi yoluyla farklılıkların yasallaşmasıyla kesinlikle alt edilemez ırkçılık; ama muhtemelen zorlu bir baştan çıkarma ve yiyip yutma oyunuyla alt edilebilir. Bu, Pernambouc Piskoposu'nun öyküsü olduğu kadar, "Benim küçük Fransızım ne kadar da iyiydi"nin öyküsüdür: Onu çok yakışıklı bulurlar, kutsarlar ve yiyip yutarlar. Ona var olma hakkından fazlası, ölme prestiji verilir. Irkçılık, Öteki'nin (farkından çok) çekiciliğine şiddetli ve ani bir tepki ise ancak güçlü bir baştan çıkarma oyunuyla çözümlenebilir.

Birçok başka kültür bizimkinden daha özgün bir durumdadır. Bizim için her şey önceden deşifre edilebilir niteliktedir, olağanüstü çözümleme yollarına sahibiz, ama çözümlenecek durum yok. Kuramsal olarak kendi olaylarımızın hayli ötesinde yaşıyoruz. Bu yüzden, derin bir melankoli içindeyiz. Öteki-ler için yazgı parıltısı hâlâ var: Bir şeyler yaşıyorlar, ama kendileri ölü ya da diri olsunlar, bu yazgı onlar için tümüyle çözümlenemez olarak kalıyor. Biz "başka yeri" tükettik. Öteki, daha yabancı kültürler (yıldızların önünde, yazgının önünde) secdeye kapanarak yaşıyorlar, biz (yazgı yokluğundan dolayı) yeis içinde yaşıyoruz. Bize, bizden başka kimseden bir şey gelemez. Bu da bir anlamda mutlak uğursuzluktur.

Kökten Egzotizm

Ötekinin kökünü kazımak için girişilmiş olan şeylerin ışığında, ötekinin yok edilemezliği, yani ötekiliğin sürüp giden kaçınılmazlığı aydınlanıyor.

Düşüncenin gücü ve olguların gücü.

Kökten ötekilik her şeye direnir: Fethe, ırkçılığa, soykırıma, farklılık virüsüne, yabancılaşmanın psikodramına. Bir yandan, öteki daima çoktan ölüdür, öte yandansa sapasağlam ayaktadır.

Büyük Oyun budur.

Halklar gibi varlıkların da nihai nüfuz edilemezliği.

"Irkların nüfuz edilemezliği kişilerin nüfuz edilemezliğinin ırklardaki uzantısından başka bir şey değildir." (Segalen)

Egzotizm yalnızca farkların karşılaşma, kaynaşma ve değiş tokuş olanaksızlığıyla varlığını sürdürür. Neyse ki tüm bunlar bir yanılsamadır; öznelliğin yanılsamasıdır.

Geriye yabancının yabancılığı, nesnenin irredantizmi* kalır yalnızca.

Psikoloji yok; o her zaman en beteridir.

Ötekinin psikolojik, ideolojik ve ahlaki tüm biçimlerinin uzaklaştırılması; öteki metaforunun, metafor olarak ötekinin uzaklaştırılması.

Ötekinin "vahşetini", ötekinin anlaşılmazlığını, saplantısını aramak; onu yabancılığa zorlamak, onu yabancılığında zorlamak.

Metaforun bitkinliği; metaforik tecavüzün yüce biçimi.

Etnolojiye, evrenselliğe ve farklılığa kökten karşıtlık.

Farklılık pezevenkliğine karşı kökten egzotizm.

Segalen dünyanın ve diğer kültürlerin keşfi konusunda şöyle demişti: Dünyanın sınırları, iletişim araçlarının kudretiyle bir kez küre olarak, sonlu mekân olarak çizildi mi, geriye, tüm farklar yutularak, en bayağı egzotizmle tükenen döngüsel turizmin kaçınılmazlığından başka bir şey kalmaz. Bununla birlikte, tüm kültürlerin aynı düzeye getirilmesinin, böylelikle de yolculuğun olanaksızlığının bu entropik kaçınılmazlığı bir kez saptanmış olsa da Segalen, yine de esas egzotizmin, kökten egzotizmin büyük perspektifini diriltir.

"Egzotizm, ezeli ve ebedi bir anlaşılmazlığın keskin ve ani algılanışıdır."

Baskın olan şey, farklılık ya da farksızlaştırma düzeni değil; kültürlerin, geleneklerin, yüzlerin ve dillerin indirgenemez yabancılığı, ezeli ve ebedi anlaşılmazlıktır.

* İrredantizm: Benzerini kendine katma özlemi. (ç.n.)

"Tat farklılığa bağlı olarak artıyorsa, birbirine indirgenemeyen şeylerin karşıtlık ilişkisinden, ezeli ve ebedi tezatların şokundan daha tatlı ne olabilir?"

Nesnenin irredantizmi: "Esas egzotizm özne karşısındaki nesnenin egzotizmidir." Duygulanım yoğunluğunun, hissetme, yani yaşama coşkusunun temel yasası olarak egzotizm...

"Bütün insanlar egzotizm yasasına boyun eğmiştir..."

Bu bir yasa mıdır? Egzotizm kuramı duygulandırıcı ya da öğretisel bir dünya görüşü, bir yaşam sanatı, bir felsefe, etik, estetik midir? Segalen'e göre bu, kaçınılamaz bir varsayım ve bir zevk kaynağıdır.

Kökten ötekilik hem bulunmaz bir şeydir, hem de yok edilemez. Kendinde-ötekilik olarak bulunmaz bir şeydir (muhtemelen bir düştür); ama simgesel oyunun kuralı olarak, dünyayı yöneten oyunun kuralı olarak yok edilemezdir. Farklılıkların iç içeliği ve genel karışmışlığı oyunun bu kuralını, oyun kuralı olarak bozmaz. Bu ne akılcı bir yasa ne de ispatlanabilir bir süreçtir; bu yabancılık ve anlaşılmazlık ilkesinin metafizik ya da bilimsel bir kanıtına asla sahip olamayacağız; bir taraf almayı gerektirir.

En kötüsü de, duygusal ve gereksiz bir işlevden başka bir şey olmayan anlayış göstermedir. Hakiki bilgi, hiçbir zaman ötekinde anlayamayacağımız şeyin bilgisidir; bu ötekinin kendisi olmamasına, dolayısıyla da kendinden ayrılamamasına, ne bizim bakışımızla yabancılaşmış ne de kendi kimlik ya da farklılığında inşa edilmiş olmasına yol açan şeyin bilgisidir (Başkalarına asla kendi kimlikleri sorusu sorulmamalı: Örneğin "Amerika" kitabımda Amerikan kimliği sorusu hiçbir zaman sorulmamıştır, söz konusu olan Amerika'nın yabancılığıdır). Yabanılı anlamıyorsak, bunun nedeni, onun kendisini anlamamasıyla aynıdır ("Yabanıl"* sözcüğü bu ya-

* Baudrillard, burada "*sauvage*" sözcüğünü "vahşi" anlamında kullanıyor. Türkçe'de de "yabanıl" sözcüğü "vahşi"ye göre bir örtmece (*euphémisme*) olarak nitelendirilebilir. Ancak "yabanıl"ın yabancılığını da iyi dile getirdiği yadsınamaz. (ç.n.)

bancılığı sonraki bütün örtmecelerin hepsinden daha iyi dile getiriyor).

Bu egzotizm kuralı böylelikle hiç kimsenin ne anlayışa ne samimiyete ne ülkeye ne yolculuğa ne güzel görüntülere ne de kendine aldanmamasını gerektirir. Kökten egzotizm boyutunun, yolculuğun boyutu olması zaten zorunlu değildir: "(Egzotizmin) şokuna uğramak için geçerliliği kalmamış yolculuk olgusuna sarılmak gerekli değildi... Ama yolculuk olgusu ve gerçekleşmesi o hoyrat, hızlı, acımasız göğüs göğüse gelme olanağını tüm diğer fırsatlardan daha iyi verir ve darbelerin her biri daha etkili olur." Yolculuk bir kaçamaktır, ama tüm kaçamakların en uygunudur.

Karşı kutbun gücü, yolculuğun eleştirel gücü. Ötekinin en güzel dönemidir bu: Jean de Lhéry, Montesquieu, Segalen.

Yüce bir hal almış ötekiliğin istila ettiği andır bu. XVIII. yüzyıl. Ötekini yabancılığı içinde tutmak gerekir. Barthes ve Japonya. Amerika. Bunu farklılık olarak anlamaya çabalamamalı. Segalen'in "Exote"* ilkesidir bu. Doğruluk iddiası yok. Bayağı egzotizmden tiksinme. Öteki karşısında kendini yok etme çabası da değil. Isabelle Eberhardt'ın eğilimidir bu: Kaynaşma biçimi, mistik karışma. Isabelle şu soruyu yanıtlar: Araplaşarak, kendi yabancılığını yadsıyarak insan nasıl Arap olabilir? Sonuçta, Isabelle'in ölmesi kaçınılmazdır. Ve bu dönekliği yok etmek için onu dalgalara iten bir Arap'tır. Rimbaud ise hiçbir zaman kaynaşmaz. Kendi kültürüne olan yabancılığı aşırı büyüktür, mistik oyalanmalara gereksinimi yoktur.

Patagonya. Ortadan kaybolma fantezisi. Yerlilerin, senin, bütün kültürün, bütün manzaranın sislerle buzulların ayrımsızlığı içinde kaybolma fantezisi. Ama temelde tüm bunlar, burada, Avrupa'da da yok oluyor; biz hepimiz Alakaluf'uz. Bu

* 'Egzotizm' kelimesinin kökü. Ancak, böyle büyük harfle yazıldığında, şüphesiz Tevrat'ın bir bölümüne, "Çıkış"a (*Exode*) gönderme yapılıyor. (ç.n.)

coğrafi oyalamaca niye? Söylenecek son söz, canlı canlı ve görünür biçimde yok olma yolunu seçerek, sürüngen biçimde yok olmaya (bizim yok oluş tarzımıza) son vermenin daha iyi olduğudur. Her eyleme geçiş düşsel bir çözümdür. "Patagonya"nın düşsel çözümler bilimi olan "Patafizik" ile böylesine uyaklı olmasının nedeni de budur. Patafizik ve can çekişme (agonistik): Patagonistik.

Yolculukta aranan ne keşif ne de alışveriştir; yumuşak bir yersiz-yurtsuzlaşma, yolculuğun, yani yokluğun yükümlülüğüne giriştir. Meridyenleri, okyanusları, kutupları aşan madeni vektörler içinde yokluk tensel bir niteliğe bürünür. Özel yaşama gömülmenin sırrını enlem ve boylamda yok oluş izler. Ama, zihin bu yokluk karşısında kendine özgü bir nitelikmiş gibi coşarken beden nerede olduğunu bilememekten yorgun düşer sonunda.

Velhasıl, ötekilerde aradığımız şey, belki de yolculuktaki o aynı yumuşak yersiz-yurtsuzlaşmanın aynısıdır. Özgün istek ve keşfetmenin yerini, ötekinin isteğine ve bu isteğin içinden geçmeye sürgün edilme eğilimi alır. Zaten aşk hareketlerinde ve bakışlarında çoğunlukla sürgünün mesafesi vardır; dil, anlamlamaktan korkan sözcüklerin içinde yurdundan uzak düşer; bedenler görüş ve dokunuşa dirençsiz, böylelikle de boşluktaki bir alan gibi arzu tarafından her yönden belirtilmeye müsait ve uygun bir hologram gibidirler. Eşmerkezli çemberlerden oluşan zihinsel bir gezegen üzerinde ihtiyatla yer değiştiriyoruz. Aşırılıklarımızdan ve tutkularımızdan, beraberimizde yolculuklarımızdan geri getirdiğimiz şeffaf anıların aynısıyla dönüyoruz.

Yolculuk da ötekilerle ilişkimiz gibidir. Yeryüzünün dönüşümü (metamorfozu) ve anamorfozu olarak yolculuk. Erilin değişimi ve anamorfozu* olarak dişi. Kendi cinsiyet ve kültü-

* Larvanın, yetişkin larvadan farklı bölütlerle doğduğu metamorfoz türü. (ç.n.)

rünüzden kurtuluş olarak aktarım. Günümüzde keşif yolculuğuna, klasik yolculuğa üstün gelen bu biçim, dışlanma ve kurtuluş biçimidir. Hız aracılığıyla zamanla da oynayan uzamsal, yörüngesel ve vektöryel yolculuk. Değişkenlik içinde, mevsimlerin ve kültürlerin geri dönüşlülüğü içinde, Kova burcu çağının yolculuğu. Yakınlık yanılsamasından kurtulmak.

Eskiden merkezi bir etkinliğin çevreye yayılımı ve bağlı olunan yerin çeşitlenmesi hareketi olan yolculuk, bir anda anlam değiştiriyor: Benzersiz bir boyut oluyor; dönüşsüzlüğün boyutu, yeni ilk sahne. Böylece yolculuk gerçekten de egzotik olur; geçmişteki ilkel toplulukların merkezlerini yitirmesinin gelecekteki eşdeğeridir. Ayrıca yolculuk, eskiden turistik yanılsamayı niteleyen bir tür mazoşizm ile ülkelerin ve kültürlerin artan tekdüzeliğini, zihniyetlerin gezegen çapındaki erozyonunu doğrulamaktan ibaretken, bugün tersine yolculuktan kaynaklanan şey kökten ötekilik ve tüm kültürlerin bağdaşmazlığıdır.

Eskiden yolculuk yapmak başka bir yerde olmanın ya da hiçbir yerde olmamanın yoluydu. Bugün, herhangi bir yerde olma duygusunu hissetmenin tek yoludur. Kendi evimde, her türlü enformasyonla ve bir yığın ekranla çevrelenmiş olarak, hiçbir yerde değilim artık; ama yine de dünyanın her yerindeyim, evrensel sıradanlığın içindeyim. Burası; bütün ülkelerde aynı yerdir. Yeni bir kente, yabancı bir dile ayak basmak ansızın kendimi başka hiçbir yerde değil, burada bulmamdır. Beden, bakışını yeniden bulur. İmgelerden kurtulmuş beden imgelerine yeniden kavuşur.

Yolculuğa, yolculuğun anamorfozuna fotoğraftan daha yakın ne var? Yolculuğun, kökenine daha yakın olan ne var? Fotoğrafın yaban ve ilkel olan her şeyle, en temel egzotizmle, nesnenin, ötekinin egzotizmiyle yakınlığı buradan gelir.

En güzel fotoğraflar yabanılların doğal çevrelerinde çekilmiş olanlardır. Çünkü yabanıl her zaman ölümle karşı karşıyadır, objektifi de tam olarak ölüm gibi karşılar. O, ne bir gösterişçidir ne de umursamaz biridir. Hep poz verir, yüzleşir. Onun zaferi, teknik bir işlemi ölümle yüz yüzeliğe dönüştürmesidir. Yabanılları böylesine güçlü, böylesine yoğun fotoğraf nesneleri yapan budur. Objektif, bu pozu, ölüm karşısındaki nesnenin bu kışkırtıcı müstehcenliğini artık yakalayamadığında, özne objektifin suç ortağı olduğunda, bizzat fotoğrafçı da öznelleştiğinde, o zaman büyük fotoğrafçılık oyunu sona erer. Egzotizm ölmüştür. Bugün objektifin suç ortağı olmayan bir özne, hatta bir nesne bulmak bile çok güçtür.

Çoğunlukla buradaki yegâne sır, insanların nasıl yaşadıklarını bilmemeleridir. Bu sır onları, eğer iyiyse fotoğrafın kaçırmayacağı belli bir gizle, belli bir vahşilikle taçlandırır. Kim olduklarını bilmemelerini, nasıl yaşadıklarını bilmemelerini açığa vuran yüzlerdeki o saflık ve yazgı pırıltısını yakalar fotoğraf. Kurnaz, her şeyden haberdar, içe dönük, kendisiyle ilgili ve böylelikle de sırrı olmayan dünyevi ırkımızda tamamen eksik olan bu güçsüzlük ve şaşkınlık pırıltısı. Vahşi halklar için fotoğraf acımasızdır.

Fotoğrafik olan şey, yalnızca tecavüze uğramış, suçüstü yakalanmış, kendi iradesine rağmen açık edilmiş ve ortaya çıkarılmış olan şeydir; ne imgesi ne de kendi bilinci olduğundan hiçbir zaman temsil edilmemiş olan şeydir. Yaban ya da bizim yabanıl yanımız kendini yansıtmaz. Kendisine yabanıl biçimde yabancıdır o. En çekici kadınlar kendilerine en yabancı olanlardır (Marilyn). İyi fotoğraf hiçbir şeyi temsil etmez, o temsil edilemezliği, kendine (kendi bilinci ve isteğine) yabancı olanın ötekiliğini, nesnenin kökten egzotizmini yakalar.

Yabanıllar gibi nesneler de bizden daha fotojeniktir: Ruhbiliminden ve içe bakıştan açıkça kurtulmuşlardır. Böylelikle objektifin karşısında tüm çekiciliklerini korurlar.

Fotoğraf bizim yokluğumuzda dünyanın durumunun hesabını verir. Objektif bu yokluğu araştırır. Heyecanlı ve dokunaklı yüzlerde ya da bedenlerde bile araştırdığı şey yine bu yokluktur. Yani en iyi fotoğrafı çekilebilen varlıklar, kendileri için ötekinin var olmadığı ya da artık var olmadığı varlıklardır (yabanıllar, sefiller, nesneler). Yalnızca insanlıkdışı olan fotojeniktir. Karşılıklı bir şaşkınlığın, böylelikle de dünyayla bizim aramızdaki karşılıklı suç ortaklığının işlemesinin bedeli budur.

Fotoğraf, bizim cin çıkarmamızdır. Yabanıl toplumun maskeleri, burjuva toplumunun aynaları vardı, bizimse imgelerimiz var.

Teknik yoluyla dünyayı zorladığımızı sanıyoruz. Oysa teknik yoluyla bize kendini dayatan dünyadır ve bu tersyüz oluşa bağlı sürpriz etkisi de dikkate değer.

Şu ya da bu sahneyi zevk için fotoğrafladığınızı sanıyorsunuz; gerçekte fotoğraflanmak *isteyen odur*, siz olsa olsa bu sahneye koyuşun figüranısınız. Özne, yalnızca şeylerin ironik görüntüsünü oluşturur. Görüntü, düşlemimizi silinmeye, tutkularımızı dışa döndürmeye zorlayarak, onları yakalamak için zaten ikiyüzlülükle tuttuğumuz aynayı kırarak, dünyanın ve nesnelerin meydana getirdikleri o dev boyutlu reklamın en iyi aracısıdır.

Uzun süre gönüllü köleliğe mahkûm edilmiş görünüşlerin, kendilerini kovduğumuz teknikle, egemen biçimde, bize doğru ve bize karşı geri geliyor olmaları bugün bir mucizedir. Bugün dışarıdan, kendi özgün mekânlarından, sıradanlıklarının bağrından, nesneliklerinin bağrından geliyorlar; neşeyle kendi kendilerine çoğalarak her yandan baskın yapıyorlar (Fotoğraf çekme sevinci *nesnel* bir neşedir; sabah vakti bir kentte, bir çöl-

de görüntünün bu *nesnel* esrikliğini hiçbir zaman hissetmemiş olan biri, bu dünyanın patafizik zarafetinden hiçbir şey anlamayacaktır).

Bir şey fotoğraflanmak istiyorsa bu, tam da anlamını vermek istemediğinden, kendini yansıtmak istemediğinden; ama doğrudan ele geçirilmiş, olay yerinde tecavüze uğramış, ayrıntısında, fraktal niteliğinde aydınlatılmış olmayı istediğindendir. Bir şeyin fotoğraflanmış olmayı, görüntüye dönüşmeyi istediği hissedilir; bu istek kalıcı olmak için değil, tersine daha iyi ortadan kaybolmak içindir. Özne de ancak bu oyuna giriyorsa, kendi bakışını ve kendi estetik yargısını kovabiliyorsa, kendi yokluğundan zevk alıyorsa iyi bir fotoğraf aracısı olabilir.

Bir resmin bu niteliğe, öznenin geri çekildiği bir evrenin niteliğine sahip olması gerekir. Fotoğraf gerilimi oluşturan şey, öznenin bu kesintiye uğramasını, dolayısıyla dünyanın da kesintiye uğramasını belirtmesi gereken nesnenin, çizgilerin ve ışığın ayrıntılarındaki örgüdür. Görüntü ile dünya süreksizliğini, parçalanışını, irileşmesini, yapay anlıksallığını dayatır. Bu anlamda, fotoğraf görüntüsü en katıksız görüntüdür; çünkü ne zaman ne de hareketi gizler ve en güçlü gerçekdışılığa dayanır. Tüm diğer görüntü biçimleri (sinema vb.) ilerleme olmaktan uzak, belki de katıksız resmin gerçek'ten kopuşunun zayıflamış biçimlerinden ibarettir. Görüntünün yoğunluğu, görüntünün süreksizliği ve azami soyutlanması kadardır, yani gerçeği yadsımadaki tarafgirliği kadardır. Bir imgenin yaratılması, nesnenin tüm boyutlarının –ağırlık, belirginlik, koku, derinlik, zaman, süreklilik ve tabii ki anlam– birer birer elinden alınmasına dayanır. Görüntü, bu etinden kemiğinden sıyrılma, bu defetme pahasına o büyüleyicilik ve yoğunluk fazlasını kazanır; katıksız nesneliğin aracısı olur, daha incelikli bir baştan çıkarma biçimi için şeffaf hale gelir. Daha iyisini, daha gerçeğini, yani daha iyi simulasyonunu yapmak için tüm bu belirginlik, hareket, heyecan, düşünce, tutku, anlam ve arzu

boyutlarının birer birer yeniden eklenmesi imgeler söz konusu olduğunda bir anlamsızlıktır. Burada teknik de kendi tuzağına düşmüştür.

Fotoğrafta şeyler sıradanlıklarının birbirine bağlanmasıyla örtüşen teknik bir işlem aracılığıyla birbirine bağlanırlar. Nesnenin sürekli ayrıntılanmasının verdiği baş dönmesi. Ayrıntının büyülü dışmerkezliliği. Bir resim başka bir resim için, bir fotoğraf başka bir fotoğraf için nedir? Fraktal yan yanalık, diyalektik ilişki yokluğu. "Dünya görüşü" yok, bakış yok; dünyanın eşit ayrıntılar halinde kırılması.

Fotografik görüntü dramatiktir. Suskunluğuyla, kıpırtısızlığıyla dramatiktir. Şeylerin düşlediği, bizim düşlediğimiz şey devinim değil, bu daha yoğun kıpırtısızlıktır. Kıpırtısız resmin gücü, söylencesel operanın gücü. Sinema bile dramatikliğin en yüksek noktası olarak ağır çekim ve görüntüyü dondurma söylencesinin meyvelerini topluyor. Televizyonun paradoksu da görüntünün suskunluğuna tüm çekiciliğini geri vermek olmuştur kuşkusuz.

Fotografik görüntü öznenin bir düzen, bir görüş dayatma isteği ile süreksizliği ve apansızlığı içindeki nesnenin kendini dayatma isteği arasındaki savaşım nedeniyle de dramatiktir. En iyi olasılıkta nesne baskın gelir; çünkü düşünce, görüş ya da devinim yoluyla her zaman bir bütünsellik görünümü veren sanattan, resimden ve sinemanın kendisinden farklı olarak fotoğraf resmi, hiçbir formülün ve özetin yer almadığı fraktal bir dünyaya aittir.

Öznenin dünyadan kopuşu değil de nesnelerin kendi aralarında bağlantısızlığı, kısmi nesnelerin ve ayrıntıların rastlantısal art arda gelişi. Taneciklerin devinimi gibi müziksel senkop. Fotoğraf bizi sineğe, sineğin petek gözüne ve kırık çizgi halindeki uçuşuna en yaklaştıran şeydir.

Fotoğraf çekme isteği belki de şu saptamadan kaynaklanır: Bütünsel bir perspektif içinde, anlam açısından bakılan dünya

oldukça hayal kırıcıdır. Ayrıntıda ve aniden yakalanarak görüldüğünde ise her zaman kusursuz bir apaçıklık içindedir.

Ötekinin gizli biçimi, anamorfozda olduğu gibi parçalarından yola çıkarak ve kırık çizgisini, kırılma çizgilerini izleyerek yeniden oluşturulur.

Venedik Takibi

Tuhaf bir gurur bizi yalnızca ötekine sahip olmaya değil, onun sırrını zorla elde etmeye, onun için yalnızca sevgili değil kaçınılmaz biri de olmaya iter. Ötekinin yaşamını perde arkasından yöneten kişi rolü oynamak.

Önce, insanların yaşamının şansa kalmış, anlamı olmayan, hiçbir yere gitmeyen ve bu nedenle de büyüleyici olan rastlantısal bir güzergâh olduğu düşüncesiyle insanları rasgele sokakta, kısa, gelişigüzel aralarla izlemek. Ancak onlar farkında olmadan onları izlerken var olursunuz; gerçekte haberiniz olmadan kendi izinizi sürersiniz. Yani ne ötekinin yaşamını ne nereye gittiğini bulmak içindir bu; bilinmeyenin peşindeki bir sürüklenme de değildir. Farkında olmayan ötekinin aynasında kendi kendinizi baştan çıkarırsınız. Öteki için bir anlamı olan,

ama yinelendiğinde bu anlamı yitiren güzergâhın ikizi ve ötekinin yazgısı olmakla kendinizi baştan çıkarırsınız. Sanki ötekinin ardında olan biri onun hiçbir yere gitmediğini biliyormuş gibidir. Bu bir anlamda onun amacını elinden almak gibidir: O ve kendinin arasına muzip bir deha kurnazca sızar. Bu öylesine güçlüdür ki insanlar genellikle takip edildiklerini, kendi alanlarının içine giren bir şeyin, bu alanın eğimini başkalaştırdığını bir tür sezgiyle hissederler.

Sophie Calle'nin *Venedik Takibi* adlı eserinde, bir gün S. bu deneyime başka bir boyut katmak ister. Venedik'teki yolculuğu boyunca çok az tanıdığı bir adamı izlemeye karar verir. Sonunda adamın gittiği oteli saptar. Gidiş gelişlerini izlemek için otele bakan penceresi olan bir daire kiralar. Her yerde adamın fotoğrafını çeker. Ondan hiçbir şey beklemiyor, onu tanımak istemiyordur. Adam kendisini tanıyabileceğinden kılık değiştirir, sarışın olur. Ne var ki karnaval eğlenceleri onu ilgilendirmemektedir, bu on beş günü bir sürü çaba pahasına sadece onun izini kaybetmemekle geçirir. Adamın girip çıktığı dükkânlarda insanları sorgular, gittiği eğlenceleri bilir. Paris'e dönüş saatini bile bilmektedir ve son bir pozunu çekmek için gelmesini beklemeye gider.

Adamın kendisini öldürmesini mi istiyordu, yoksa (özellikle de hiçbir şey, hele bir seks macerası asla beklemediğinden) bu takibi dayanılmaz bularak kendine bir kötülük yapmasını ya da Orpheus'un Eurydice'e yaptığı gibi geri dönerek kendisini yok etmesini mi istiyordu? Beklenmedik bir değişim sonucu adamın kendi yazgısı olmasını mı istiyordu? Her oyun gibi bunun da kendi kuralı vardı: Aralarında bir temas ya da ilişki yaratacak hiçbir şey olmamalıydı. Sır açığa çıkmamalıdır, yoksa sıradan bir öyküye dönüşürdü.

Takip edilen açısından, izleyen adım adım onun izlerini sildiğinden, öldürücü bir yan vardır. Nasıl gölgesiz yaşanamazsa, hiç kimse de izsiz yaşayamaz. Görünmez el adamın izlerini çalar ve o adam kendini çevreleyen büyüyü sezmemezlik ede-

mez. Kadın adamın sürekli fotoğrafını çeker. Burada fotoğrafın işlevi ne röntgencilik ne de arşivlemedir. Kadın sadece "şurada, şu saatte, şu zamanda biri vardı," demek istemektedir. Aynı anda da, "şurada, şu yerde, şu anda olmanın hiçbir anlamı yoktu; aslında kimse yoktu, onu izleyen ben size kimsenin olmadığını temin edebilirim," demek istemektedir.

Birinin çifte bir yaşamı olduğunu bilmek ilginç değildir. Çünkü *ötekinin çifte yaşamı takibin kendisidir*. Herhangi bir sıradan varoluş, bu takipte değişmiş, herhangi bir istisnai varoluş sıradanlaşmış olabilir. Ama gerçek olan şey, yaşamın tuhaf bir çekime teslim olduğudur.

"Öteki var, onunla karşılaştım," dememeli. "Öteki var, onu izledim," demeli. Karşılaşma, yüzleşme; her zaman aşırı gerçek, aşırı doğrudan, aşırı patavatsızdır. Sırrı yoktur. Karşılaşan insanların nasıl kendilerini tanıtmaktan, kimliklerini ortaya sermekten usanmadıklarına bakın (birbirlerini sevenlerin bunu birbirlerine sürekli söylemeleri gibi). Kendilerinden bu kadar eminler mi? Ötekinin varoluşunun bir kanıtı mıdır karşılaşma? Hiçbir şey bundan daha az kesin değildir. Buna karşın ötekini gizlice izliyorsam öteki var olduğundandır; özellikle öteki, kendisini tanımadığım için, ne onu tanımak ne de kendimi tanıtmak istediğim için vardır. Vardır; çünkü onu seçmediğim halde onun üzerinde kaçınılmaz bir takip hakkı uyguluyorum. Ona yaklaşmadığım halde, onu herhangi birinden daha iyi tanıyorum. Onu terk bile edebilirim; tıpkı S.'nin (*Venedik Takibi*'nde) yaptığı gibi, kaderin yardımıyla ertesi sabah kentin labirentinde onu tekrar bulacağımdan emin olarak (çünkü kent eğridir, çünkü zaman eğridir, çünkü oyunun kuralı partnerleri ister istemez aynı yörüngeye yerleştirir) terk bile edebilirim.

Biriyle karşılaşmamanın tek yolu onu izlemektir (birini kaybetmemek için izlemenin gerektiği labirent ilkesinin tersidir bu, burada birini, karşılaşmamak için izlemek gerekir). Bu,

izlenenin ani bir esinlenmeyle, aniden izlendiğinin bilincine kapılıp yüz seksen derece dönüş yaptığı dramatik anı da içerir. O zaman oyun tersine döner ve izleyen kovalanana dönüşür, çünkü yan tarafta çıkış yoktur. Tek dramatik değişiklik, bilmek isteyen ve her şeye lanetler yağdıran ötekinin aniden arkasına dönüşüdür.

Bu arkaya dönüş Venedik'te oldu da. Adam kadına doğru geldi ve şunu sordu: "Ne istiyorsunuz?" Kadın hiçbir şey istememektedir. Ne polisiye bir macera ne de bir seks macerası. Bu dayanılmaz bir şeydir ve bir cinayet ve ölüm tehlikesi içerir. Kökten ötekilik daima bir ölüm tehlikesi içerir. S.'nin tüm sıkıntısı da bu zorlu farkına varmanın etrafında döner: Maskenin düşürülmesi; hem de bundan kaçmaya çabalarken. "Onu artık izleyemiyorum. Tedirgin olmalı, burada, arkasında olup olmadığımı soruyor olmalı; –şimdi beni düşünüyor– ama ben farklı biçimde onun izinde olacağım."

S. bu adamla karşılaşabilir, onu görebilir, onunla konuşabilirdi. Öteki'nin bu gizli varoluş biçimini hiç yaratmamış olabilirdi. Öteki, fark ve diyalog içinde ahbaplık ederek değil de sır gibi, sonsuza dek ayrıymış gibi kuşatarak kaderi haline gelinen kişidir; kendisiyle muhatap olarak, çene çalarak değil, onu gölgesi, çifti, görüntüsü gibi kuşatarak, izlerini silmek için kendisiyle birleşerek, onu kendi gölgesinden soyarak kaderi haline geldiğimiz kişidir. Öteki, asla iletişim içinde olunan kişi değil; izlenen ve sizi izleyen kişidir.

Öteki, asla doğal olarak öteki değildir: Baştan çıkararak, kendine yabancı kılarak, hatta başka yolu yoksa yok ederek öteki kılınması gerekir. Ama bunu başarmak için daha incelikli hileler vardır.

Herkes diğerine kurduğu tuzakla yaşar. Herkes, sonsuz bir yakınlık içinde yaşar; bitkin düşene dek süren bir yakınlık içinde. Herkes kendi ötekisini ister; ve bunu, ötekini dize getirmeye yönelik buyurgan gereksinim içinde ve bu dize getirme-

yi, tadını çıkarmak için sürdürme sarhoşluğu içinde ister. Yalanın ve doğrunun karşıt mantıkları, ötekinin sonundan alınan katıksız hazdan başka bir şey olmayan bir ölüm dansı içinde birleşir. Çünkü ötekine duyulan istek her zaman ötekine son verme isteğidir de... Belki de olabildiğince geç? Tek sorun, farklılığı içinde kendinden yoksun kalan ötekinin mekânını, sözünü, sessizliğini, hatta içini kaplayarak kimin daha iyi dayanacağını bilmektir. Kimse kimseyi öldüremez: Rakip, kendi simgesel ölümünü arzulamaya, yerine getirmeye itilir... Dünya kusursuz biçimde işleyen bir tuzaktır.

Hasılı, anlaşılmaz bir ötekilik, bir yabancılık; öteki olayının biçiminin ve tekilliğinin sırrı budur.

"Ferdydurke: Bireylerin ortamlarına nasıl bağlı oldukları elbette görülüyor; ama benim için ruhsal açıdan hayli başdöndürücü, felsefi açıdan hayli kaygı verici olan şey, kimi zaman insanın –her an olabilecek umulmadık bir karşılaşma uyarınca– tek bir insan, diğer bir kendisi tarafından yaratılmış olduğunu bilmektir. Bence belli bir ortamın bana uzlaşımlarını dayattığı, veya Marx'ın düşündüğü gibi, insanın kendi toplumsal sınıfının ürünü olduğu doğru değildir. Benim istediğim şey, bir insanın benzeriyle temasını ve bu temasın ani, beklenmedik ve vahşi niteliğini göstermektir. Bu şansa bağlı ilişkilerden biçimin, genellikle, kesinlikle beklenmedik ve saçma bir biçimde nasıl doğduğunun görülmesini sağlamaktır... Böyle bir biçimin basit bir toplumsal uzlaşmadan oldukça daha güçlü bir şey olduğunu, hükmedilmesi olanaksız bir öğenin söz konusu olduğunu görmüyor musunuz?"*

Gombrowicz

* *Ferdydurke,* Witold Gombrowicz, Çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yay., 1996. (y.h.n.)

Viral Konukseverlik

Herkes ötekinin yazgısıdır ve herkesin gizli yazgısı da kuşkusuz lanetleme ya da herhangi bir başka ölüm itkisiyle değil; kendi yaşamsal yönelimi adına, ötekini yıkmaktır (ya da baştan çıkarmaktır).

"İnsan bedeninde iltihaplı bir hastalığın gelişiminin kökeni, yükselişi ve çöküşünü bir mikrop türünün öyküsü gibi göstermek pek saçma olmaz. Mutlaka farklı, ama düşünce açısından özdeş orantılar içinde, insan türünün öyküsüne benzer bir öykü.
Bu mikrop türü kanda, lenfte, insan bireyinin dokularında yaşar. Bizim bakış açımızdan, hastalığa yakalanmış bu adam mikrobun manzarası, dünyasıdır. Bu ufak bireyler için de kendilerine ait olan bu dünyayı bilinçdışı ve irade dışı olarak yıkmaya çalışmak ve çoğu kez gerçekten yıkmak, varoluşlarının koşulu, gerekliliği ve anlamıdır

(Bu mikrop türüne ait farklı bireylerin, tıpkı insan bireyleri gibi çok farklı yetenek ve iradelerle donatılmadıklarını ve onların arasında da sıradan mikroplar ile dehalar olmadığını kim biliyor?)
O halde, insanlığın da bir bütün olarak kavrayamadığımız ve içinde varoluşunun koşulunu, gerekliliğini ve anlamını bulduğu herhangi bir üstün organizma için, bu organizmayı yıkmanın yollarını arayan ve -tıpkı mikrop türünün bu "hastalığa yakalanmış" insan bireyini yıkmaya can atması gibi- geliştikçe onu yıkmak *zorunda olan* bir hastalık olduğu düşünülemez mi? Düşüncemizi daha da ileri götürüp belki de mikrop türü için olsun, insanlık türü için olsun, her canlı topluluğunun görevi kendini aşan dünyayı -bu bir insan bireyi ya da bir evren olabilir- yavaş yavaş yıkmak değil midir, diye sormamızda sakınca var mıdır?
Bu varsayım hakikate yaklaşsa bile imgelemimiz bununla ne yapacağını bilemez; çünkü zihnimiz yalnızca aşağıya doğru hareketi kavramaya yeteneklidir, yukarıya doğru hareketi asla. Yalnızca altta olan konusunda göreli bir bilgimiz vardır, üstte olan için ise hâlâ önsezi evresindeyiz. Bu anlamda, insanlık tarihinin yavaş yavaş ve gereklilik uyarınca insan tarafından, bütün direnmesine rağmen, yıkılan kutsala karşı sonu gelmez bir savaşım olarak yorumlanmasına izin vardır belki. Bu düşünce şemasını izleyerek, bizi aşan bu öğenin, bize kutsal göründüğü ya da öyle hissedildiğini, sırası geldiğinde kendisinden üstün bir diğeri tarafından aşılmış olduğunu ve bunun sonsuza dek böyle sürdüğünü varsayabiliriz."

(Arthur Schnitzler, *Relations et Solitudes*)

Mikrop türüyle insan türü arasında, hem ortakyaşarlık hem de kökten bağdaşmazlık vardır. İnsanın ötekisinin mikrop olduğu söylenemez -özleri asla karşıt değildir ve yüz yüze gelmezler-; birbirlerine bağlıdırlar ve bu bağlılık yazgıymış gibidir; ne insan, ne basil, kimse bunu farklı biçimde düşünemez. Bu bağlılığın sonsuza dek sürdüğüne bakılırsa net bir ayrım çizgisi yoktur. Ya da ötekiliğin şurada olduğunu söylemekten yana olmak gerekir: Mutlak öteki, kökten insanlıkdışı olan, hakkında hiçbir şey bilinmeyen ve bizden farklı bile olmayan mikroptur. Her şeyi başkalaştıran ve kendisiyle ne bir pazarlık ne de uzlaşma olanağı olan gizli biçim. Buna karşın

onunla aynı yaşamı yaşıyoruz ve tür olarak da bizimkiyle aynı zamanda ölecektir; yazgısı aynı. Solucan ile yosun hikâyesi gibi: Solucan midesinde beslediği yosun olmadan hiçbir şeyi hazmedemez. Aklına bu yosunu yiyip yutmanın geldiği güne kadar her şey yolunda gider: Yosunu yiyip yutar, ama bu yüzden (yosun artık solucana hazmında yardım edemediğine göre yosunu hazmedemeden) ölür.

İrade Sapması

Ötekinin sırrı, kendim olma imkânının bana asla verilmemiş olmasıdır ve ancak dışarıdan gelenin kaçınılmaz saptırmasıyla var olurum. Schnitzler'in kısa öyküsünde insan, yakasını bırakmayan ve kendisini yok edecek olan o mikrop türünün hayatının içinde yaşar: Birbirlerine yabancıdırlar, ama yazgıları aynıdır. *Venedik Takibi*'nde S. kendisinin ne kim olduğunu ne nereye gittiğini bilir: Dolayısıyla, varoluş daima bir anlam ya da anlamsızlık sapmasıyla, başka şeyin saptırmasıyla biçimlenir. Kendi irademiz yoktur ve öteki, kendi irademiz uyarınca yüz yüze geldiğimiz şey asla değildir. Öteki, dışarıdan gelenin zorla girişidir, dışarıdan gelenin öncelliğidir, yabancılığın çekiciliği ve yabancılığın aktarımıdır.

Dolayısıyla, felsefenin sırrı, belki de kendini tanımak veya nereye gittiğini bilmek değil, ötekinin gittiği yere gitmektir;

kendi kendine düşlemek değil, ötekilerin düşlediğini düşlemektir; kendi başına inanmak değil, inananlara inanmaktır: Dıştan gelen tüm belirlemelere öncelik tanımaktır. Bunlar okunamaz, deşifre edilemez olsalar da fark etmez; önemli olan herhangi bir olayın, herhangi bir nesnenin, herhangi bir beklenmedik varlığın yabancı biçimiyle birleşmektir; çünkü asla kim olduğunuzu bilemezsiniz. İnsanların gölgelerini yitirdikleri günümüzde, biri tarafından izleniyor olmak son derece gereklidir; her birimizin kendi izlerini yitirdiği günümüzde birinin izlerinizin içine girmesi son derece acildir; böyle yaparak bu izleri silip sizi yok etse de yok olmayla suç ortağı olan bir yoldur bu; burada simgesel bir zorunluluk biçimi, bağlanmanın ve kopmanın bulmacamsı bir biçimi söz konusudur.

Her birimize kendi yaşam sorumluluğunu üstlendirmeyi amaçlayan bir kültür içinde yaşıyoruz. Hıristiyan gelenekten miras alınmış ahlaki sorumluluk, her birimize kendi yaşam koşullarının tümünü üstlendirmek için tüm modern haberleşme ve iletişim aygıtından destek görür. Her şeyin bireysel hücrenin kendine yeterli olmasına katkıda bulunduğuna bakılırsa bu, varoluşun programlı yönetimi içinde tamemen gereksiz hale gelen ötekinin dışlanması anlamına gelir.

Oysa saçmalıktır bu. Kimse kendi yaşamının sorumluluğuna katlanacak diye bir şey yoktur. Hıristiyan ve modern bu düşünce, boş ve kibirli bir düşüncedir. Dahası temelsiz bir ütopyadır. Kişinin kendi kimliğinin, iradesinin, sorumluluğunun ve isteğinin kölesi olmasını gerektirir. İnsanın tüm devrelerini; genlerinde, sinirlerinde, düşüncelerinde kesişen dünyanın tüm devrelerini denetlemeye koyulmasını gerektirir. Görülmemiş bir kölelik!

Kişinin kendi bahtını, isteğini, iradesini başka birinin ellerine bırakmak çok daha insancadır. Sonuç nedir? Sorumluluk dolaşımı, iradelerin sapması ve biçimlerin sürekli aktarımı.

Yaşamım, başka bir yaşamda etkili olduğu için kendine sır haline gelir. İradem, ötekine aktarıldığı için kendine sır haline gelir.

Aldığımız hazzın gerçekliği konusunda, irademizin gücü konusunda hep kuşku duyarız. Garip bir biçimde, bundan hiçbir zaman emin değilizdir; diğerinin aldığı haz sanki daha belirgindir. Kendi aldığımız hazza daha yakın olduğumuzdan bu hazdan kuşku duymak için daha uygun bir konumdayızdır. Herkesin kendi görüşlerine daha gönülden güvenmesini isteyen önerme, (karşısındakinin hazzını garanti etmek ve bundan derinleşmiş bir bilgi ve enerji çıkarmak için insanın kendi aldığı hazzın ertelendiği Çin erotizminde olduğu gibi) kendilerine ait bir görüş sahibi olmak için daha uygun bir durumda bulunan diğer kişilerin görüşüne bel bağlama eğilimini küçümser. Öteki varsayımı, belki de yalnızca aldığımız haz konusundaki bu kökten kuşkunun sonucudur.

Baştan çıkarma, ötekinin kendisi için ebediyen sır olarak kalan bir şeyin sezgisiyle, asla bilemeyecek olsam da giziyle beni çeken şeyle ilgilidir; oysa bugün ötekinin kendisi için gizli kapaklı bir şeyi kalmadığından baştan çıkarmaya açık pek fazla alan da kalmamıştır. Herkes kendinin ve kendi isteğinin hınzırca farkındadır. Her şey öylesine basit ki maskeli kişi bile gülünçlüğe sığınıyor. Baştan çıkarma kumarı nerede o halde? Psikanalizdeki kuramsal yanılsama ile devrimlerdeki politik yanılsama bir yana, arzudaki yanılsama nerede?

Artık inanamıyoruz; ama inanana inanıyoruz. Artık sevemiyoruz; yalnızca seveni seviyoruz. Artık ne istediğimizi bilmiyoruz, ama bir başkasının istediğini isteyebiliyoruz. İstemek, yapabilmek ve bilmek eylemleri terk edilmedi, ama ikinci bir merciye devredilerek, genel olarak ilga edildiler. Zaten her halükârda ekranlar, videolar, röportajlar arasında artık yalnızca başkaları tarafından görülmüş olanı görüyoruz. Artık yalnızca görülmüş olanı görmeye muktediriz. Karar verme sorumluluğunu yakında bilgisayarlara bırakacağımız gibi bizim için görme sorumluluğunu da makinelere devrediyoruz.

Organik ve hatta duyumsal işlevlerimiz bile uydular tarafından devralındı. Hazzın zihinsel bölünmesiyle benzerlik kurulabilir: Arzu nasıl gereksinim değilse, haz da doyum değildir. Her ikisi de gereksinime ve doyuma *dayanır*; bunlar yukarıda belirtilen ikinci dereceden stratejilerdir.

Her halükârda, insanın kendini denetlemesindense, başka biri tarafından denetleniyor olması daha iyidir. İnsanın kendi tarafından ezilmesi, sömürülmesi, hırpalanması ve kullanılmasındansa başka biri tarafından ezilmesi, sömürülmesi, hırpalanması ve kullanılması daha iyidir.

Bu anlamda, daha büyük bir özerkliği, yani tüm denetim ve baskı biçimlerinin özgürlük ortamında derinleşmiş içselliğini hedefleyen özgürleşme ve bağımsızlık hareketinin tümü bir gerileme biçimidir. Bize dışarıdan gelen ne olursa olsun, en beter sömürü de olsa, dışarıdan geliyor olması olumlu bir niteliktir. Bu yüzden, yabancılaşma, kendine ait olamama olarak yakınma konusu olsa bile yararlıdır; yabancılaşmış yanımızı elinde bulundurduğu için öteki kalıtımsal bir düşman haline gelmiş olsa da yabancılaşma yararlıdır. Öznenin kendi irade ve isteğini yeniden ele geçirmesi olarak buradan türetilecek bir yabancılaşmanın giderilmesi kuramı da basite indirgeyicidir. Bu perspektifte, özneye kendisinden ve kendisi aracılığıyla gelen her şey, özgün olduğundan iyidir; dışarıdan gelen her şeyin adı ise sahteye çıkmıştır; çünkü öznenin özgürlük alanına ait değildir.

Tamamen tersi olan durumda ısrar etmek ve paradoksu genişletmek gerekir. Nasıl ki başka biri tarafından denetleniyor olmak daha iyiyse, kendinden başka biri tarafından mutlu ya da mutsuz edilmek de her zaman daha iyidir. Yaşamımızda bize bağlı olmayan bir şeye bağlı olmak her zaman daha iyidir. Bu varsayım beni her tür kölelikten kurtarır. Kendi varoluşum da dahil, bana bağlı olmayan bir şeye boyun eğmek zorunda değilim. Doğduğum andan itibaren bağımsızım, aynı anlamda, ölümümde de bağımsız olabilirim. Bundan daha gerçek

hiçbir özgürlük asla olmamıştır. Tüm oyun, tüm koz, tüm tutku, tüm çekicilik burdan doğar: Bize tamamen yabancı olmakla birlikte üstümüzde gücü olan şeyden; ötekisi olup da baştan çıkarmamız gereken kimseden doğar.

Yabancılık aktarımına dayalı ahlak, bir kurnazlık felsefesi içerir. Kurnazlık temel yapaylıktır; kendi enerjimizle, kendi irademizle değil de başkalarından, dünyadan, sevdiklerimizden, nefret ettiklerimizden *aşırdığımız* enerji ile, irade ile yaşıyor olmamızdır. Kaçamak bir enerjiyle, çalıntı bir enerjiyle, baştan çıkarılmış bir enerjiyle yaşıyoruz. Ve öteki, yalnızca bu dolaylı ve kurnaz kapma, baştan çıkarma ve aktarma edimiyle var olur. İstemenin, inanmanın, sevmenin ve karar vermenin bir başkasına devredilmesi; bu bir vazgeçme değil, bir stratejidir. Ötekini kendi yazgınız yaparak ondan en incelikli enerjiyi çekip alırsınız. Yaşamınızın sorumluluğunu bir olay ya da gösterge aktararak yaşamınızın biçimini aşırırsınız.

Bu strateji masum değildir. Çocukların benimsediği stratejidir. Yetişkinler çocukları kendilerinin yetişkin olduklarına inandırıyorlarsa, çocuklar da büyüklerin, kendilerinin çocuk olduklarına inanmalarına *izin verirler*. Bu iki stratejiden ikincisi en incelikli olanıdır; çünkü yetişkinler yetişkin olduklarına inansalar da çocuklar, çocuk olduklarına inanmıyorlar. Çocukturlar, ama buna inanmıyorlar. Çocukluk bayrağı altında, bir gönül alır gibi dolaşıp dururlar. Kurnazlıkları (ve çekicilikleri) eksiksizdir. Schnitzler'in tarif ettiği mikrop türüne uzak da değiller zaten: Canlılık ve gelişimlerinin, onları çevreleyen üst dünyanın (yetişkinler dünyasının) yıkımına bağlı olduğu farklı bir cins gibiler. Çocukluk, yetişkin evrenin içinde incelikli ve canice bir var olma hali gibi hareket eder. Çocuk bu anlamda yetişkinin ötekisidir: Onun yazgısıdır, doğuştan gelen en kurnaz halidir ve hiçbir özel iradesi olmayanlara özgü hoşlukla hareket ederken yetişkini acımasız biçimde yadsıyan biçimidir.

Kitleler de böyledir. Kitle adlandırması altında onlar da bir gönülsüzce hoşnut etme yazgısı altındaymış gibi dolaşıp du-

rurlar. Onlar da politikanın karanlığı içinde garip, düşman, anlaşılmaz bir cins, ani zehirliliği her tür politik düzenin yıkıcısı olan, neredeyse biyolojik bir cins gibi büyüdüler. Onlar da iktidarın ötekisidir; politika labirentine dadanmış, iktidarın tanıyamadığı, adlandıramadığı, gösteremediği kör bir taraftır. Bu incelikli bozma gücünü uyguluyorlarsa, bu aynı bilinçdışı "bırakın istesinler, bırakın inansınlar" stratejisini kullandıklarındandır. Kendi kitle niteliklerine inanma tehlikesine düşmezler: Öznellik ve söz onlara yasak olduğundan, politik ayna evresinden hiçbir zaman geçmemişlerdir. Bu onları, kendi yüceliklerine inanan ya da inandığını belirten tüm politikacılardan ayırır. Politikacıların kinizmi, kitlelerin (var olmayan) özleri konusundaki nesnel kinizme asla erişemez.

Bu, kitleye yarışta iyi bir avantaj; çünkü ötekiler onun yabancılaşmış olduğuna inanırlar, kitle de ötekilerin buna inanmasına izin verir. Dişilik de bu "şehvetli" ironiye katılır. Kadınlar erkeklerin kendilerini erkek sanmasına izin verirler, oysa kadınlar, gizliden gizliye, kendilerinin kadın olduklarına inanmazlar (Çocukların, çocuk olduklarına inanmamaları gibi). İnanmaya izin veren, inanandan ve inandırandan her zaman üstündür. Kadının cinsel ve politik özgürleşmesindeki tuzak, tam da kadınları kadın olduklarına inandırmak oldu: O zaman da kadınlık ideolojisi baskın geldi ve kadın hakları, mevki, düşünce gibi şeyler kadınların kendi özlerine olan inançla birlikte baskın geldi. Bundan böyle "özgürleşen" kadınlar kendilerinin kadın olduğunu öne sürüyorlar, artık cemaatin üst perdeden alaycılığı da kayboldu. Herkesin payına düşeni aldığı bir talihsizliktir bu; böylelikle kendilerini özgür insanlar olarak gören erkekler de gönüllü kölelik içine düştüler.

"...Önerdiğim insan dışarıdan yaratılmıştır, hiçbir zaman kendi olmayıp insanlar arasında doğan bir biçim tarafından tanımlanmış olduğundan kendi özünde bile sahtedir. Ebedi ve ezeli oyuncudur kuşkusuz, ama doğal oyuncudur; çünkü yapaylığı doğuştandır, hatta bu onun insanlık durumunun özelliklerinden biridir... İnsan olmak

oyuncu olmak demektir, insan olmak insan taklidi yapmaktır, özünde insan olunmadığı halde bir insan gibi davranmaktır, insanlığı papağan gibi tekrarlamaktır... İnsana maskesini çıkarmasını öğütlemiyorum (bu maskenin ardında yüz yok), ondan istenebilecek şey, durumundaki yapaylığın bilincine varması ve bunu itiraf etmesidir.
Yapaylığa mahkûmsam...
Eğer kendim olmama hiç izin verilmediyse..."

Gombrowicz

İnsan olma taklidinde, insanın kendisi olmamasında büyük bir yapmacıklık vardır. Tüm doğruluk ve dürüstlük kültürümüz insanın kendi yazgısını incelikli dış göstergelerle, yapmacık ve "özgün olmayan" göstergelerle düzenleme biçimini mahkûm eder. Yapmacıklık, Gombrowicz'in dediği gibi insanın kendi durumundaki yapaylığının bilincine tam olarak vardığı ve kendine bir tür yapay ikiz yaratmak, ikizinin yapay gölgesinin altına girmek, kendi özünden yapay bir robot üretmek, yani göstergelerin yardımı sayesinde kendini öteki olarak dışsallaştırmak anlamına gelen o şaşırtıcı ruh halidir. Tüm robotlarımız, yapay makinelerimiz ve tekniklerimiz aslında büyük bir yapmacık değil mi?

Andy Warhol, "Bir makine olmak istiyorum" dediğinde zirvedeki züppeliğin formülünü açıklar. Kendi tekil makinesini, birazcık daha fazla simülasyon ve sunilik ile, makineler ve hileli nesneler sistemine ekleyerek makineleşmenin hilelerini ortaya serer. Sıradan makinenin nesne ürettiği yerde Warhol, nesnenin çoğaltılması anlamına gelen gizli erekliliğini üretir. Aşırı-erekliliği içinde, nesnelik sürecinden doğan gizli anlamsızlık içinde nesneyi yeniden üretir (çoğaltır). Diğerlerinin ilave bir ruh aradıkları yerde o ilave bir makine arar; ilave bir anlam aradıkları yerde o ilave bir yapaylık arar. Giderek daha az kendi ve giderek daha yapmacık olarak, dünyanın sıradan kesinliğinin yeniden üretilmesi yoluyla makinenin büyücülüğüne erişir. Giderek daha az arzu öznesi olarak, nesnenin hiçliğine daha da yakınlaşır.

Tuhaf Cazibe Olarak Nesne

Sonuç olarak ötekilik figürleri tek bir şeyde özetlenir: Nesne. Geriye kalan tek şey, nesnenin acımasızlığı, nesnenin irredantizmidir.

Bilimin ufkunda bile nesne giderek daha ele avuca sığmaz, bölünmez, böylelikle de çözümlemeye gelmez gözükmektedir; ebediyen değişken, tersine çevrilebilir, ironik, hayal kırıcı ve manipülasyonlarla alay eder gözükmektedir. Özne, bilimin postulatlarının fedası pahasına nesneyi umutsuzca izlemeye çalışır; ama nesne bilimsel aklın feda edilmesinin bile ötesindedir. Çözülmez bir bilmecedir bu; çünkü nesne kendi değildir ve kendini tanımaz. Chesterton'un yabanılı gibidir: Onu anlamıyorsak, bunun nedeni, onun kendisini anlamaması ile aynıdır. Böylece her anlayış karşısında engel oluşturur. Kendi-

ne yabancı olmak; yabanılın bizimkinin tamamen tersi olan gücü ve egemenliği buradan kaynaklanır. Uygarlığın ilk hareketi ona bir ayna uzatmak olacaktır; ama o, aynaya kendini yalnızca görünürde yansıtır; gerçekte ayna kendisidir, burada özne kendi yanılsamasına kapılır.

O halde bilimin ötekisi neredediir? Nesnesi mi? Bilim muhatabını yitirdi, "yabanıl" gibi o da diyaloğa karşılık vermiyor. Öyle görülüyor ki bu iyi bir nesne değil, "fark"lılığa saygı göstermiyor, bilimsel yola getirme (akılcı nesnelleştirme) girişimlerinden gizlice kaçıyor ve sıra kendisine geldiğinde, bilimsel yapının temellerini el altından yıkarak, "anlaşılmış" olmanın intikamını alıyor. Nesne ile bilim öznesinin cehennemî sürek avı, izlenecek bir olay!

Tuhaf cazibe olarak tek nesne kalıyor geriye. Özne tuhaf bir cazibe değil artık. Hakkında çok şey biliniyor, kendini çok iyi biliyor. Heyecan verici olan şey nesne; çünkü o, benim yok oluşumun ufku. Kuram gerçek için neyse, o da bir yansı değil ama bir meydan okuma ve tuhaf bir cazibe. Ötekilik arayışının potansiyel yoludur bu.

Yabancılaşmanın ötesine geçmenin iki yolu vardır: Ya –bıktırıcı ve günümüzde pek umut vaat etmeyen– yabancılaşmanın giderilmesi ve kendini yeniden ele geçirme. Ya da diğer kutup; mutlak öteki, mutlak egzotizm. Seçenek, sanal olarak tam bir dışmerkezlilikle tanımlanmış, "katsayılı başka yer"dedir. Artık yabancılaşmayla yetinilmiyor; ötekinden daha öteki olana, kökten ötekiliğe gitmek gerekiyor.

Ötekiliğin ikili biçimi kesin bir dönüşümü, görünüş ve biçim dönüşümlerinin kesin başatlığını varsayar. Ben, yabancılaşmış değilim. Kesinlikle ötekiyim. Bundan böyle arzunun yasasına değil, kuralın tümden yapaylığına boyun eğiyorum. Kendime özgü arzunun bütün izini kaybettim. İnsanlıkdışı bir şeye boğun eğiyorum yalnızca ve bu şey, içselliğe değil, dünyanın göstergelerinin sadece nesnel ve keyfi rastlantısallığına ka-

yıtlıdır. Nasıl ki felaketlerde kaçınılmaz olarak gösterilen şey, dünyanın bize karşı hükümran umursamazlığıysa, baştan çıkarmada kaçınılmaz olarak işaret edilen şey de ötekinin bize karşı hükümran olan ötekiliğidir. Ötekilik, apaçık ortada olan bir jest, bir yüz, bir biçim, bir sözcük, kehânetli bir rüya, bir zekâ belirtisi, bir nesne, bir kadın, bir çöl biçiminde yaşamımıza baskın yapar.

Bu öteki, ortaya çıktığında, asla bilemeyeceğimiz her şeyi birdenbire ele geçirir. Öteki; sırrımızın, bizde artık hakikat düzeyinde olmayan her şeyin yeri odur. Yani ne aşkta olduğu gibi benzeşim yerimiz, ne yabancılaşmada olduğu gibi farklılık yerimiz, ne mevcut halimizin ideal tipi, ne de yoksunluğunu çektiğimiz şeyin gizli idealidir; bizden kaçan şeyin bulunduğu yerdir ve biz de ötekinde kendimizden kaçarız. Bu öteki, arzunun ya da yabancılaşmanın değil; baş dönmesinin, silinmenin, ortaya çıkmanın ve yok olmanın, deyim yerindeyse (ama bunu söylememek gerekiyor) varlığın parıldadığı alandır. Çünkü baştan çıkarmanın kuralı tam olarak sırdır, sır da temel kuralın sırrıdır.

Baştan çıkarma, ötekinin asla arzunun hedefi olmadığını, sevdiğine göz dikerken öznenin kendini aldattığını, söylediği şeyi amaçlayan her önermenin aldandığını bilir. Sır her zaman yapaylığın sırrıdır. Her zaman öteyi amaçlamak, ötekini asla diyaloğun ürkünç yanılsamasında aramamak; ama onu, gölgesiymiş gibi izlemek, çember içine almak bir zorunluluktur. Asla kendi olmamak, ama asla yabancılaşmış da olmamak: Ötekinin figürüne; dışarıdan gelmiş o tuhaf biçime, olaylarla ilgili süreçleri olduğu kadar tekil varoluşları da düzenleyen o gizli figüre dışarıdan dahil olmak.

Öteki, kendimi sonsuza dek yinelememi engelleyendir.